

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE SELÇUKLU VEZİRİ ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHANİ (? -
1249)

EROL TOPÇU

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. SÜLEYMAN ÖZBEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ BİLİM DALI

EYLÜL - 2019

TÜRKİYE SELÇUKLU VEZİRİ ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHANİ
(? - 1249)

EROL TOPÇU

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EYLÜL 2019

Erol TOPÇU tarafından hazırlanan “Türkiye Selçuklu Veziri Şemseddin Muhammed İsfahani (? - 1249)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında Ortaçağ Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan: Prof. Dr. İlhan ERDEM

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

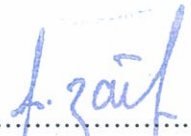
Üye: Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 11/ 09/ 2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

EROL TOPÇU

11.09.2019

TÜRKİYE SELÇUKLU VEZİRİ ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ
(? - 1249)

(Yüksek Lisans Tezi)

Erol TOPÇU

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EYLÜL 2019

ÖZET

Şemseddin Muhammed İsfahânî, Türkiye Selçuklu Devleti'nde uzun yıllar görev almış Fars asıllı önemli bir devlet adamıdır. Kaynaklar, onun adını ilk kez Sultan I. İzzeddin Keykâvus devrinde zikreder. Bu dönemde sırasıyla eşrâf-ı matbah (mutfak sorumlusu), münşî (inşâ divanı kâtibi) ve sultanın özel kâtibi anlamına gelen inşâ-i hâss vazifelerinde bulunmuştur. Sultan I. Alâeddin Keykubâd devrinde ise inşâ divanı başkanlığı (tuğrâi) ve daha sonra da Kayseri şahneliği görevinde bulunmuştur. II. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde Saltanat nâibliği görevine getirilen İsfahânî, Moğol tahakkümü sırasında üstlendiği görevler neticesinde niyâbet-i hazret (hâkimlik) ve ardından vezirlik mevkiine yükselmiş ve ölene kadar bu görevde kalmıştır. Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin saltanat nâibi olarak görev yaptığı süre zarfında, Köseadağ savaşı öncesi ve sonrası Selçuklu Devleti adına yürüttüğü diplomatik faaliyetler, hem kendisi hem de Türkiye Selçuklu Devleti açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Köseadağ bozgunundan sonra Türkiye Selçuklu Devleti Moğol tahakkümü altına girerken Batı Moğollarının lideri Batu Han'dan aldığı yarlıg ile şahsi otoritesini kuran Şemseddin Muhammed İsfahânî, artık yönetimde söz sahibi olmaya başlamıştır. Rakiplerini birer birer bertaraf eden Şemseddin İsfahânî, II. İzzeddin Keykâvus devrinde devletin mutlak hâkimi haline geldi. Bununla da yetinmeyen Şemseddin İsfahânî, Sultan II. Keykâvus'un annesi Berduliye Hatun'u nikâhına aldı. Bir sultan edasıyla devleti yöneten Şemseddin İsfahânî, iki yıllık dikta yönetiminin ardından yine Moğolların emri üzerine azledilip öldürülen ilk Selçuklu devlet adamı oldu (1249).

Bilim Kodu : 112409
Anahtar Kelimeler : Selçuklular, Vezirlik, Köseadağ Savaşı, Şemseddin Muhammed İsfahani
Sayfa Adedi : 119
Tez Danışmanı : Süleyman ÖZBEK

TURKEY SELJUK VİZİER SEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHANİ
(? – 1249)

(Master Thesis)

Erol TOPÇU

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

SEPTEMBER 2019

ABSTRACT

The Persian - originated Semseddin Muhammad İsfahani is a important statesman who served for many years on the Turkey Seljuk State. Sources, mentions his name for the first time in the period of Sultan I.İzzeddin Keykavus. In this period, respectively he served as responsible for the kitchen (eşraf-ı matbâh), clerk of editorial council (münşî) and “inşâ-i hass” meaning special clerk of the Sultan. In period of Sultan Alaeddin Keykubad, he served as the president of the editorial council (Tuğrâî) and then as the governor of Kayseri. In period of II. Gıyaseddin Keyhusrev, he was appointed as regent of the Sultan (nâib-i saltanat). As a result of the duties he undertook during the Mongol domination, was promoted to regent of the Mongol (niyâbet-i hazret). And then Semseddin İsfahani who become vizier performed this duty until his death. Semseddin İsfahani, when was a regent of the Sultan, his diplomatic activities carried out on behalf of the Seljuk State in battle of Kosedag pre and post (1242-1245), both in terms of itself and had important consequences in terms of the Turkey Seljuk State. After the defeat of Köseadağ, while the Mongol domination began in the Seljuk State, Şemseddin İsfahânî who build domination with authority (yarlığ) received from the Batu Han who leader of West Mongols, began to have a say in the administration. In period of II. İzzeddin Keykavus, Semseddin İsfahani who kill of his opponents one by one, he became the absolute ruler of the state. Semseddin İsfahani who dissatisfied with this, married with Berduliye Hatun who mother of Sultan II. Keykavus. Semseddin İsfahani who ruled the state as a sultan, became the first Seljuk statesman who was dismissed and killed on the orders of the Mongols after two years of dictatorship (1249).

Science Code : 112409
Key Words : Seljuks, Vizierata, Köseadağ War, Semseddin Muhammed İsfahani
Page Number : 119
Supervisor : Süleyman ÖZBEK

TEŐEKKÖR

“*Türkiye Selçuklu Veziri Şemseddin Muhammed İsfahani (? – 1249)*” adlı tez çalışmamı hazırlarken, konuyla ilgili doğru bilgilere ulaşabilmek ve bu bilgileri doğru bir yöntemle hazırlayıp sunabilmek açısından bilgisini ve desteğini esirgemeyen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı ve aynı zamanda tez danışmanım olan sayın Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK hocama teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, tez süreci boyunca daima yanımda olan başta eşim Esra olmak üzere tüm aile fertlerime; maddi ve manevi desteklerinden ve de gösterdikleri sabırdan ötürü teşekkür ediyorum.

EROL TOPÇU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA ESERLER.....	5
3. ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ DEVRİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ (MOĞOL İSTİLASINA KADAR)	17
4. ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ'NİN KÖSEDAĞ SAVAŞINA KADAR HAYATI.....	31
4.1. Şemseddin İsfahânî'nin Etnik Kökeni.....	31
4.2. Şemseddin İsfahânî'nin Eğitim Hayatı	32
4.3. Şemseddin İsfahânî'nin İdari Görevleri	33
4.4. Şemseddin İsfahânî'nin I. İzzeddin Keykâvus Devrinde Siyasi Hayatı.....	34
4.5. Şemseddin İsfahânî'nin I. Alâeddin Keykubâd Devrinde Siyasi Hayatı	34
4.6. Şemseddin İsfahânî'nin II. Gıyaseddin Keyhüsrev Devrinde Siyasi Hayatı	37
5. KÖSEDAĞ BOZGUNU VE ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ'NİN YÜKSELİŞİ.....	39
5.1. Moğolların İlk İstila Hareketi; Erzurum'un Düşüşü (1242).....	39
5.2. Şemseddin İsfahânî'nin Elçilik Vazifesi (1243)	39
5.3. Köseadağ Bozgunu ve Moğol İstilasası (1243).....	42
5.4. Şemseddin İsfahânî'nin Halep'ten Dönüşü.....	46
5.5. Şemseddin İsfahânî'nin Batu Han'ın Huzuruna Gidişi (1244)	49
5.6. Şemseddin İsfahânî'nin Kilikya Ermeni Krallığı'nı Cezalandırma Seferi (1245)....	53

6. ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ'NİN MUTLAK HÂKİMİYET DÖNEMİ ..59	
6.1. II. İzzeddin Keykâvus'un Tahta çıkarılması ve Yeni Atamalar	59
6.2. Karakurum'dan Gelen Elçilik Heyeti (1246)	61
6.3. Devlet Erkânı Arasında Güç Mücadelesinin Başlaması	62
6.4. Şemseddin İsfahânî'nin Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz ve Atabeg Esededdin Rûzbe'yi Öldürtmesi (1246).....	64
6.5. Şemseddin İsfahânî'nin Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir'i Saf Dışı Bırakması (1246)	68
6.6. Melik Rükneddin Kılıç Arslan'ın Moğol Han'ına Gönderilmesi (1246).....	72
6.7. Şemseddin İsfahânî'nin Berduliye Hatun ile Evlenmesi (1247).....	74
6.8. Şerefeddin Mahmud İsyanı (1247).....	75
6.9. Şemseddin İsfahânî'nin İki Yıllık Mutlak Hâkimiyet (Dikta) Dönemi (1247-1249)77	
7. ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ'Yİ ÖLÜME GÖTÜREN SÜREÇ.....	81
7.1. Türk Ahmed İsyanı (1249).....	81
7.2. Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve Şemseddin İsfahânî'nin Moğol Han'ı tarafından Azledilmeleri.....	83
7.3. Şemseddin İsfahânî'nin Azil Kararına Direnişi ve Ölümü (1249).....	85
7.4. Şemseddin İsfahânî'nin Ölümünün Ardından Yaşanan Gelişmeler.....	89
8. ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ'NİN DİNİ ZÜMRELERLE MÜNASEBETLERİ (MEVLEVİLER ÖZELİNDE)	93
9. ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ'NİN ŞAHSİYETİ, EDEBİ YÖNÜ VE İLME VERDİĞİ DEĞER.....	99
10. SONUÇ	107
KAYNAKÇA.....	109
ÖZGEÇMİŞ	119

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

ASSAM	Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırma Merkezi
Ayn. Esr.	Aynı Eser
Ayn. Yzr.	Aynı Yazar
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Trk. Trc.	Türkçe Tercüme
TTK	Türk Tarih Kurumu
USAD	Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
Vol.	Volume.

1. GİRİŞ

Çalışmamızın ana metnine giriş yapmadan önce ele aldığımız konunun içeriğinin, öneminin ve amacının ne olduğunu açıklamamızın, ayrıca ne gibi sorulara cevap aranacağını belirtmenin konuya hazırlayıcı bilgiler vermek açısından uygun olacağını düşünüyoruz.

“*Türkiye Selçuklu Veziri Şemseddin Muhammed İsfahani (? – 1249)*” isimli tez çalışmamızın konusunu, Köseadağ Muharebesi’nden (1243) sonra başlayan Moğol tahakkümü döneminde devletin dizginlerini eline alan; yönetim yapısında köklü değişikliklere yol açacak faaliyetlerde bulunan ve adeta devletin Sultanı gibi hareket eden Şemseddin Muhammed İsfahânî’nin siyasi faaliyetleri, sosyal münasebetleri, şahsiyeti ve tarihi rolü oluşturmaktadır.

İfade ettiğimiz gibi, Şemseddin Muhammed İsfahânî hem görevde bulunduğu dönem açısından hem de faaliyetleri açısından Türkiye Selçuklu Tarihi’nde önemli bir yer işgal etmektedir. Ancak buna rağmen o, kendisi gibi Türkiye Selçuklu iktidarını bir dönem ele geçiren Sâdeddin Köpek ve Pervâne Muinüddin Süleyman kadar tanınmış bir şahsiyet değildir. Bu durumun en büyük sebebi, bir makale ve sempozyum bildirisinin dışında Şemseddin İsfahânî’nin bugüne kadar kapsamlı bir çalışmada ele alınmamış olmasıdır. Onun Türkiye Selçuklu Tarihi’nde yadsınamaz bir şekilde oynadığı rol ve bugüne kadar kapsamlı bir çalışmada ele alınmamış olması, tez çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır.

Şemseddin Muhammed İsfahânî’nin hayatı ve faaliyetleri ile onun Türkiye Selçuklu Tarihi’ndeki önemini aktarmak tez çalışmamızın başlıca amacı olacaktır. Ancak çalışmamızın kapsamı bununla sınırlı kalmayacaktır; Bilindiği üzere her iktidar sahibi olmak isteyen devlet adamı, kaçınılmaz şekilde siyasi entrikalar, cinayetler ve türlü siyasi ve askeri faaliyetlerde bulunması gerekebilir. Zira bütün bu meydana gelmesi muhtemel olan faaliyetler, çalışmamızda ele aldığımız ve iktidar hırsıyla dikkat çeken Şemseddin Muhammed İsfahânî için de geçerli bir durumdu. İşte bu yüzden ele aldığımız bu çalışma, iktidar hırsının yol açtığı olaylara ve bu olayların sonuçlarına ışık tuttuğu gibi yönetimde etkin rol alan başta Şemseddin İsfahânî olmak üzere dönemin devlet erkânının iktidar mücadeleleri sırasında yaşanan çekişmelere ve bu çekişmelerin sonuçlarına da ışık tutacaktır.

Ayrıca çalışmamız, devlet erkânının özellikle de İran asıllı devlet adamlarının nüfuzunun ne seviyede olduğunu, yönetimi ve devletin yapısını ne derecede etkilediklerini de Şemseddin İsfahânî özelinde göstermiş olacaktır. Söz gelimi tez çalışmamızda ele aldığımız Şemseddin İsfahânî, bu genel problemlere yanıtlar bulmamızı sağlayacak bir rol model olarak da görülebilir. Bu yüzden çalışmamız monografik bir yapıya sahip olmasının yanında, İsfahânî özelinden bahsettiğimiz genel problemlere yanıt verebilecek bir yapıya da sahip olacaktır.

Çalışmamızda öncelikle, Şemseddin İsfahânî'nin nasıl bir ortamda devlet kademelerinde görev aldığını, siyasi hayatında nasıl yükseldiğini ve bu yükselişe sebep olan siyasi, askeri ve içtimai etkenlerin neler olduğunu daha iyi anlamamız açısından, İsfahânî'nin devlet kademelerinde görev aldığı dönemdeki Türkiye Selçuklu Devleti'nin genel siyasi ve askeri tarihini ana hatlarıyla ele aldık. Zira tarihi bir şahsiyetin hayatı ve faaliyetleri, yaşadığı dönemin konjonktüründen bağımsız bir şekilde ele alınamaz. Bu yüzden çalışmamızın ilk bölümünde “*Şemseddin Muhammed İsfahânî Devrinde Türkiye Selçuklu Devleti*” başlığı altında, 13.yüzyılın ilk yarısını kapsayan, Moğol İstilasına kadar ki genel siyasi ve askeri tarihi ele almaya çalıştık. Bu bölüme dâhil etmediğimiz Moğol istilasını ise Şemseddin İsfahânî'nin bu istila sürecinde ve sonrasında etkin bir rol oynadığından ve süreçle iç içe olduğundan dolayı dördüncü bölümde, “*Kösedağ Bozgunu ve Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin Yükselisi*” başlığı altında ele almayı uygun gördük.

İsfahânî'nin siyasi hayatını tema olarak Köseadağ Bozgunu öncesi, sırası ve sonrası olmak üzere üç ana safhada ele almaya çalıştık. Böyle bir tercih yapmamızın sebebi, Köseadağ bozgununun Türkiye Selçukluları açısından olduğu gibi Şemseddin Muhammed İsfahânî açısından da adeta bir dönüm noktasını teşkil etmesidir. İlerde ayrıntılı bir şekilde bahsedeceğimiz üzere Köseadağ Bozgunu, Türkiye Selçuklularını yıkıma götüren süreci başlatırken, tam tersine Şemseddin İsfahânî'nin de bozgun sonrası üstlendiği vazifelerden ötürü ikbal dönemini başlatan süreç olacaktır. İşte bu yüzden Şemseddin İsfahânî'nin hayatını “*Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin Köseadağ Savaşına Kadar Hayatı*”, “*Kösedağ Bozgunu ve Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin Yükselisi*”, “*Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin Mutlak Hâkimiyet Dönemi*” ve “*Şemseddin Muhammed İsfahânî'yi Ölümüne Götüren Süreç*” adlı ana başlıklar altında dört safhada ele almaya çalıştık. Şemseddin

İsfahânî'nin ölümünün ardından meydana gelen olayları da bu son başlık altında değerlendirmeye çalıştık.

Selçuklu devrinde devlet erkânının ekseriyeti, çağdaş oldukları dini zümrelerin liderleri ile “Şehy – Mürid” çerçevesinde yakın ilişkilerde bulunmuşlardır. Bu yakın ilişkiler kimi zaman gerek sosyal gerekse siyasi açıdan karşılıklı çıkar ilişkisine dayalı olurken kimi zaman da iki taraf içinde gerçekten samimi ilişkilere dayalı olmuştur. Biz bu tür ilişkilerin Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin hayatında da rol oynadığını görmekteyiz. İsfahânî'nin bilhassa Mevlevilerle olan münasebetleri onun sosyal ve siyasi hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden onun dini zümrelerle olan ilişkilerini ayrı olarak “*Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin Dini Zümrelerle Münasebetleri (Mevleviler Özelinde)*” başlığı altında aktarmayı tercih ettik.

Çalışmamızın son bölümünü ise Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin kişiliği ve sosyal hayatından başka onun sanat ve sanatçıya, ilme ve ilim insanlarına verdiği önemi ele aldığımız “*Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin Şahsiyeti, Edebi Yönü ve İlme Verdiği Değer*” başlığı oluşturmaktadır. Özellikle İbn Bibi, Şemseddin İsfahânî'nin iki yıllık dikta yönetimi sırasındaki gündelik sosyal ve idari hayatını, sanata ve ilme verdiği önemi eserinde uzun uzadıya bize aktarmıştır. Biz de İbn Bibi'nin bize aktardığı bu eşsiz bilgiler ve elimizdeki diğer kaynaklarla birlikte Şemseddin İsfahânî'nin şahsiyeti ve ilme verdiği önemi değerlendirmeye çalıştık.

2. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA ESERLER

Türkiye Selçuklu Devleti'nin mühim bir döneminde devlet kademelerinde görev alan Şemseddin Muhammed İsfahânî ile ilgili, bugüne kadar ayrıntı içermeyen iki makale dışında kapsamlı bir monografik çalışma yapılmamıştır. Yaptığımız bu çalışma sayesinde, ilk defa geniş kapsamlı bir araştırmaya konu olan Şemseddin İsfahânî ile ilgili bilgilere, onun hakkında gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak bilgiler veren ana kaynaklardan ulaştık. Şemseddin İsfahânî ile ilgili ayrıntılı bilgi veren birkaç ana kaynağı bir tarafa bırakırsak, geriye kalan diğer kaynaklardaki bilgiler adeta bilgi kırıntılarından ibarettir. Ancak bu bilgi kırıntıları, bazen farklı bir kaynaktan yarım kalmış bilgiyi tamamlayabileceği için tarafımızca titizlikle incelenmiştir. Çalışmamızda bu ana kaynakların haricinde, Şemseddin İsfahânî'nin aktif rol oynadığı dönemle alakalı yazılan birçok araştırma eser ve çalışmalardan da istifade ettik. Çalışmamız boyunca kullandığımız bazı önemli ana kaynak ve araştırma eserler hakkında bilgi vermenin, söz konusu kaynakların önemini anlamamız açısından yerinde olacağını düşünüyoruz.

2.1. Ana Kaynaklar:

İbn Bibi – El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûrî'l-Alâ'iyye;

Tam adı *Emir Nasıreddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali er-Ca'ferî el-Rugadî* olan genelde ise *İbn Bibi* ismiyle bilinen bu önemli şahsiyetin kendisi ve ailesi hakkındaki bilgileri adı geçen eserinden öğrenmekteyiz. İbn Bibi, babası Mecdeddin Muhammed'in Kur-i Sorh seyyidlerinden ve Cürcan'ın ileri gelen bir ailesine mensup olduğunu belirtirken, Hârizmşah Devleti'nde çeşitli görevlerde bulunduğunu, 1234 yılından itibaren de Türkiye Selçuklu Devleti hizmetine girdiğini bildirmektedir. Müellif, eserinde *El-Bibi el-Müneccime* olarak zikrettiği annesinin ise Nişabur'da Şafi cemaatinin reisi Kemaleddin Simnani'nin kızı ve anne tarafından da meşhur fakih Muhammed b. Yahya'nın torunu olduğunu söylemektedir. Müneccimlikte başarılı olan Bibi'nin önce Celâleddin Hârizmşah'ın, daha

sonra da Alâeddin Keykubâd'ın yanında faaliyet gösterdiği bilinmektedir. İbn Bibi ise muhtemelen III. Keyhüsrev zamanında Divan-ı Tuğra reisliğine getirilmiştir.¹

İbn Bibi'nin Farsça kaleme aldığı ve 1192 – 1280 yılları arasını ihtiva eden söz konusu eseri, Türkiye Selçukluları tarihinin şüphesiz en temel kaynağı olarak bilinmektedir. Eserin ismindeki Alâ'yye'nin birincisi meşhur tarihçi ve Moğolların Bağdat Valisi olan Alaaddin Ata Melik Cüveynî'ye, ikincisi ise Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'a ithafen kullanılmıştır. İbn Bibi eserin önsözünde, Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin kendisine Rum ülkesinin fethinden başlayarak Türkiye Selçuklularının tarihini yazmasını söylediğini, ancak imkân bulamadığı için eserine II. Kılıç Arslan'ın oğlu Keyhüsrev'i veliyaht tayin edişinden başladığını bildirir. İbn Bibi eserinde en ayrıntılı bilgileri Alâeddin Keykubâd dönemi hakkında verirken, eserini II. Gıyaseddin Mesud'un Anadolu'ya gelişiyle sonlandırır.² Müellif eserinde bazı hatalı ve eksik bilgiler vermesinin yanında bir takım hususlarda oldukça taraflı bir tutum sergilemektedir; Bilhassa Şemseddin Muhammed İsfahânî gibi İran kökenli devlet adamlarına karşı çok iyi niyetli yorumlarda bulunduğunu görmekteyiz. Ancak İbn Bibi'nin bu eseri İsfahânî ile ilgili en ayrıntılı bilgileri vermesinden dolayı çalışmamız sırasında en çok önem arz eden kaynağımız olmuştur.

Eser, Adnan Sadık Erzi tarafından tıpkıbasım olarak neşredilmiş; ilk 214 sayfasının tenkitli neşri ise Necati Lügal ve Adnan Sadık Erzi tarafından yapılmış ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları arasında çıkmıştır. Eser 1996 yılında Mürsel Öztürk tarafından iki cilt halinde tercüme yapılarak günümüz Türkçesine kazandırılmıştır.³ Biz de çalışmamızda bu tercümeden faydalandık. Ayrıca eserin Mükrimin Halil Yinanç tarafından *Selçuknâme* adıyla Muhtasar olarak çevrilen bir tercümesi daha mevcuttur. Bu eseri de karşılaştırma amacıyla kullandık.⁴

Bu önemli eserin daha müellif hayatta iken özenle yapılmış bir muhtasarı vardır. Farsça kaleme alınan ve oldukça hacimli olan eseri kısaltan şahıs, kitabın önemli içeriğini birebir nakletmek hususunda titiz davranmıştır. Konu başlıklarında İbn Bibi'yi esas alan bu kişinin, İbn Bibi'nin tarih vermeden anlattığı bazı olayların tarihini kaydetmek suretiyle ayrı

¹ İbn Bibi. (2014). *El-Evâmirü'l-Alâ'yye fi'l-Umûri'l-Alâ'yye (Selçuknâme II)*. (Trk. Trc. M. Öztürk). Ankara:TTK, 1-3.; Şeşen, R. (1998). *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İsar Vakfı Yay., 166-167.

² İbn Bibi, 2014: 3-4.; Şeşen, 1998: 167.

³ İbn Bibi, 2014: 10.; Şeşen, 1998: 167.

⁴ İbn Bibi. (2007). *Selçuknâme (Muhtasar İbn Bibî)*, (Çev.: Mükrimin Halil Yinanç). İstanbul: Kitabevi Yay.

bir ehemmiyet kazandırdığı eseri ne vakit tamamlandığı tartışmalıdır. Kitap en erken 1281 en geç de 1288’de tamamlanmış olmalıdır. Bu muhtasar eserin tamamı Houtsma tarafından 1902 yılında neşredilmiş ve bu neşir M. N. Gençosman tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiştir.⁵ Çalışmamızda, muhtasarın söz konusu Türkçe tercümesinden de faydalandık.⁶

Yazıcızâde Ali – Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme);

Osmanlı Padişahı II. Murad’ın emriyle, Yazıcızâde Ali tarafından 1424 yılında kaleme alınan *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Türk tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Yazıcızâde Ali, İbn Bibi tarafından kaleme alınan *El- Evâmirü’l- Alâ’iyye fi’l- umûri’l- Alâ’iyye* adlı Farsça eseri Türkçe’ye çevirip, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*’un adeta temelini oluşturmuştur. Müellifimiz genel itibariyle tercüme bir eser ortaya koysa da, bazı kısımlarda çıkartmalar ve eklemeler yaparak farklı bir eser meydana getirmiştir. Müellif, dört bölümden oluşan eserin ilk bölümünde Türk - Oğuz boylarının tarihi, adlarının nereden geldiği, tamga ve ongunlarının neler olduğu hakkında bilgiler vermektedir. İkinci bölümde ise Selçuklu hükümdarlarını Oğuzlara bağlayarak Büyük Selçuklular tarihini ele almış ve bu bölümü Irak Selçuklularından da bahsederek sonlandırmıştır. Üçüncü bölümde ise Türkiye Selçuklu Devleti’nin kuruluşuna kısaca değinmiş ve ardından İbn Bibi’nin eserini Farsçadan tercüme yaparak bu kısma dâhil etmiştir. Bu yüzden Şemseddin İsfahânî ile ilgili verdiği bilgiler İbn Bibi’nin verdiği bilgilerle neredeyse aynıdır. Son bölümde ise İlhanlı Hükümdarı Gazan Han’ın ölümünün ardından Anadolu’nun genel durumunu, Osmanlıların mensup olduğu kökeni ve Anadolu’ya gelişlerini ele alarak eserini noktalamıştır. Bu eser Abdullah Bakır tarafından tıpkıbasım ve latinize olmak üzere iki ayrı şekilde neşredilmiştir.⁷ Biz de araştırmamızda eserin latinize edilmiş neşirini kullandık.

⁵ Özeydin, A. (1999). “İbn Bibî” *TDV İA.*, C.19, 381.; İbn Bibi, 2014: 10-11.

⁶ İbn Bibi. (1941). *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi. (İbni Bibi’nin Farsça Muhtasarnamesinden)* (Çev. M. Nuri Gençosman, Not. F. Nafiz Uzluk). Ankara: Uzluk Basımevi.

⁷ Yazıcızâde Ali. (2017). *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Târihi)*. (Neşre Haz. Abdullah Bakır). İstanbul: Çamlıca Yayınları, XXXV-XXXVIII; Yazıcızâde Ali. (2014). *Selçuk-Nâme* (İndeksli Tıpkıbasım). (Haz. Abdullah Bakır). Ankara: TTK. ; Yazıcızâde Ali ve eseri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; ÖZGÜDENLİ, O. G. (2011). “Târîh-i Âl-i Selçûk”, *TDV İA.*, C.40, 72-73.

Anonim Selçuknâme;

Selçuklu tarihi hakkında mühim bilgiler içeren ve müellifinin bilinmemesinden dolayı Anonim olarak adlandırılan eser, aslında Selçuknâme başlığı bulunmamasına rağmen bir Selçuknâme olarak kabul edilmektedir. Zira eserin yazma nüshasındaki ismi *Tarih-i Âl-i Selçuk*'tur. Farsça kaleme alınan, oldukça sade ve akıcı üsluba sahip olan *Tarih-i Âl-i Selçuk* veya diğer adıyla *Anonim Selçuknâme*, Selçukluların tarih sahnesine çıkışından Türkiye Selçuklularının yıkılışına, hatta 1363 yılına kadar meydana gelen tarihi olayları kısa ve öz şekilde anlatan bir eserdir. İbn Bibi ve diğer Türkiye Selçuklu tarihi kaynaklarının büyük bir kısmı kronolojiye önem vermezken, Selçuknâme müellifinin bazı hatalı bilgileri olsa da tutarlı bir şekilde kronolojik bilgilere yer verip tarihleri belirtmesi, eserin en önemli özelliklerinden biridir. Zira araştırmamız sırasında olayların tarihini tespit ederken başvurduğumuz en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Bunun dışında Şemseddin İsfahânî ile ilgili az ancak mühim bilgiler içermektedir. Anonim Selçuknâme'nin Türkçe tercümesi, 1952 yılında Feridun Nafiz Uzluk tarafından *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*⁸ adıyla yayımlanmıştır. Uzluk'un bu tercümesi pek çok araştırmada kaynak olarak kullanılsa da yanlış isim, tarih ve kelime okumaları gibi eksiklikleriyle dikkat çekmektedir. Son olarak eser, Halil İbrahim Gök ve Fahreddin Coşguner tarafından 2014 yılında tekrar Türkçe'ye tercüme edildi. Çalışmamızda, bu iki tercümeyi karşılaştırmalı olarak kullandık.⁹

Kerîmüddin Aksarâyî – Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Âhyar;

Tam adı Mahmud b. Muhammed el-Aksarayî olan ve Farsça kaleme alınan *Müsâmeretü'l-Ahbâr* adlı eseriyle bilinen bu önemli şahsiyet, Aksarayî nisbesinden de anlaşılacağı üzere muhtemelen Aksaraylı bir aileden gelmektedir. Kaleme aldığı eseri göz önünde bulundurduğumuzda İslami ilimlere, Arap ve Fars lisanlarına vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kendisinin, Türkiye Selçuklu Devleti'nin vakıflar nazırlığında ve daha sonra da Aksaray kale komutanlığında görev aldığı bilinmektedir.¹⁰

⁸ Uzluk, F. N. (1952). *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III (Anonim Selçuknâme)*. Ankara: Uzluk Yayınları.

⁹ Anonim. (2014). *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*. (Trc. ve Notlar; Halil İbrahim Gök – Fahrettin Coşguner). Ankara: Atıf Yayınları, 8-10.

¹⁰ Aka, İ. (1989). "Aksarâyî, Kerîmüddin". *TDV İA.*, C.2, 293.

1323 yılında yazılmış ve İlhanlıların Anadolu Valisi Timurtaş Noyan'a ithaf edilmiş olan bu eser, İbn Bibi'nin eserinden sonra Türkiye Selçuklu Tarihi'nin en önemli tarihi kaynağı olarak kabul edilebilir. Müellif, dört bölümden oluşan eserin üçüncü bölümde Büyük Selçuklu tarihini anlatırken, yine bu bölümde II. Keyhüsrev'e kadar olan Türkiye Selçuklu tarihinin bir özetini yazmıştır. Eserin en geniş ve önemli kısmı ise 13.yüzyılın ikinci yarısından 14.yüzyılın ikinci yarısına kadar meydana gelen olayları konu edinen ve müellifin kendi gözlem ve değerlendirmelerini içeren dördüncü bölümdür.¹¹ Biz bu çalışmamızda, eserin Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe tercümesinden faydalandık.¹² Her ne kadar eserde Şemseddin Muhammed İsfahânî hakkında herhangi bir bilgi bulunmasa da dönem hakkında verdiği önemli tamamlayıcı bilgilerden dolayı istifade etmeye çalıştık.

Ahmed Eflâkî – Menâkıbu'l-Ârifîn;

Ahmed Eflâkî eserinde, babasının Altın Orda Devleti'nin başkenti Saray şehrinde; Özbek Han'ın sarayında öldüğünü ve kendisine büyük bir servetle birlikte kitaplar bıraktığını yazmıştır. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Eflâkî'nin kültürlü ve itibarlı bir aileden geldiği söylenebilir. Eflâkî, 1291 yılından epey sonra Konya'ya gelmiş; burada Sirâceddin Mesnevihan, Abdülmümin Tokatî ve Nizâmeddin Erzincanî'nin öğrencisi olmuş; hey'et (astronomi) ilmi ve attarlıkla uğraşmıştır. Mevlânâ'nın oğlu Ârif Çelebi'ye bağlanarak onunla birlikte seyahatlere katılan Eflâkî, Farsça kaleme aldığı *Menâkıbu'l-Ârifîn* adlı eserini de Ârif Çelebi'nin isteği üzerine yazmaya başlamış ve 1318 yılında bitirmiştir. Ardından yıllarca derlediği bilgileri de ekleyerek 1353'te esere son halini vermiştir.¹³

Eserin ilk dokuz bölümünde; Mevlânâ'nın babası Sultânülulemâ Bahâeddin Veled'in, Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, Şems-i Tebrizî'nin, Selâhaddîn-i Zerkûb'un, Hüsâmeddin Çelebi'nin, Sultan Veled'in, Ârif Çelebi'nin ve Şemseddin Emîr Âbid'in hal tercümelerine yer verilmiş; onuncu bölüm ise Mevlânâ ve çevresindekilerin çocukları ile tarikat şecerelerine ayrılmıştır. Ekseriyetle derleme bir eser olan *Menâkıbu'l-Ârifîn*, Anadolu'nun o dönemdeki tarihi, dini, içtimai ve

¹¹ Aka, 1989: 293.

¹² Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî. (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. (Trc.. Mürsel Öztürk). Ankara: TTK.

¹³ Ahmed Eflâkî. (2012). *Ariflerin Menkıbeleri*. (Trc. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Kabalcı Yayınları, 7-9.

iktisadi durumuna dair oldukça önemli bilgiler vermektedir. ¹⁴ Konumuz açısından da oldukça kıymetli olan bu eser, Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin Mevlânâ ve özellikle Mevlânâ'nın hocası Seyyid Burhaneddin ile olan münasebetleri hakkında mühim bilgiler içermektedir. Çalışmamızda, eserin Tahsin Yazıcı tarafından kaleme alınan Türkçe tercümesinden faydalandık.

Feridun Bin Ahmed-i Sipehsâlâr – Sipehsâlâr Risalesi;

Sipehsâlâr'ın bu önemli eseri, Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve çevresindekiler hakkında kıymetli bilgiler içeren önemli kaynaklardan biridir. Sipehsâlâr (kumandan) unvanıyla tanınmış olan Ferîdûn bin Ahmed, eserini dostlarından birinin isteği üzerine yazmaya başlamış fakat çalışmasını tamamlayamadan öldüğü için eser başkaları tarafından tamamlanmıştır. Eserin ekseriyeti, Ahmed Eflâkî'nin Menâkıbu'l-Ârifin adlı eserine nakledilmiştir. Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin bizzat konu olduğu menkıbeleri içermesi nedeniyle çalışmamızda başvurduğumuz kaynaklardan biridir. Çalışmamızda, eserin Tahsin Yazıcı tarafından yapılan Türkçe tercümesinden faydalandık. ¹⁵

Alaaddin Atâ Melik Cüveynî – Tarih-i Cihangüşa;

1226 yılında Cüveyn'in Azadvar kasabasında doğan Cüveynî, eserinde kendisinin çok eski; meşhur bir aileye mensup olduğunu söyledikten sonra, soyunu Abbasi vezirlerinden Fazı b. Rebi'e kadar götürmektedir. Ailesinden bazılarının Büyük Selçuklular, Hârizmşahlar ve İlhanlılar devrinde önemli devlet kademelerinde görev aldığı bilinmektedir. İyi bir eğitim gören Cüveynî genç yaşta, Moğolların İran, Horasan, Irak ve Azerbaycan valisi Argun'un özel kâtiplerinden biri oldu. 1256 yılında Hülagü'nün hizmetine girdi. Uzun yıllar İlhanlı devletinde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1283 yılında Mugan'da vefat etti. ¹⁶

Cüveynî, tarihçi olarak şöhret kazanmasını sağlayan ve 1252-1253 yıllarında yazmaya başladığı *Tarih-i Cihangüşa* adlı mühim eserini 1260 yılında tamamlamıştır. Eser,

¹⁴ Yazıcı, T. (2004) “Menâkıbü'l-Ârifin”. *TDV İA.*, C.29, 114.

¹⁵ Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlâr. (2011). *Mevlana ve Etrafindakiler (Sipehsâlâr Risalesi)*. (Trc. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Pinhan Yayınları,7-8.

¹⁶ Bilgin, O. (1993). “Cüveynî, Atâ Melik”. *TDV İA.*, C.8, 141.; Şeşen, 1998: 165.

hem üslup bakımından hem de içerdiği zengin tarihi ve içtimaî bilgiler açısından Moğol tarihinin en önemli kaynaklarından biri olmuştur.¹⁷ Bu mühim eser, Şemseddin İsfahânî ile ilgili herhangi bir bilgi barındırmasa da ele aldığımız dönemle ilgili verdiği bazı tamamlayıcı bilgiler nedeniyle başvurduğumuz kaynaklardan biri olmuştur. Çalışmamızda, eserin Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe tercümesinden faydalandık.¹⁸

Bar Hebraeus (Gregory Abû'l-Farac) – Târîhu 'z-zamân;

Bar Hebraeus 1225 yılında *Malatya*'da doğdu. İbrani tabip *Akron*'un oğluydu. Bu yüzden *Bar Ebharya*, yani *İbraninin oğlu* ve Arapçası ile *İbn-el-İbri* namı ile tanılıyordu. *Grigor* yahut *Gregory* ismini de piskopos sıfatıyla kutsandığı zaman aldığı ileri sürülmektedir. Bar Hebraeus'un bilinen bir diğer ismi ise Arapça kökenli *Abû'l - Farac*'dır.¹⁹ O, çocukluğundan başlayarak Süryanice, Arapça, İbranice ve Grekçe; ardından da Felsefe, İlahiyat ve tıp tahsili gördü. Moğol istilasını neticesinde ailesiyle birlikte Antakya'ya oradan da Trablusşam'a geçerek Ya'kûb adındaki bir Nestûrî'den ilahiyat ve tıp dersi aldı. Bundan sonra çeşitli dini vazifelerde bulunan Farac, 1286 yılında Meraga'da ölmüştür.²⁰

Bar Hebraeus'un, *Kethabha Dhe Makhtebhanuth Zabhne* adıyla Süryanice kaleme aldığı ve başlıca iki bölümden oluşan üç ciltlik eseri, yaratılıştan 1286 yılına kadar gelen olayları içeren umumi bir cihan tarihidir. Eserin birinci bölümünde 13.yüzyılda cereyan eden hadiselerle dair verilen bilgiler, müellifin olayların birçoğuna şahit olması sebebiyle önem arz eder. Ayrıca Şemseddin İsfahânî ile ilgili önemli ve tamamlayıcı bilgiler içermesi bakımından çalışmamız için en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Eserin ikinci bölümünde ise kilise tarihi ele alınmıştır. Eserin, Paul Bedhan tarafından neşredilen Süryanice metni, Ernest A. Wallis Budge tarafından İngilizce'ye çevrilmiş ve bu İngilizce çeviri, Ömer Rıza Doğrul tarafından *Abû'l-Farac Tarihi* ismiyle iki cilt halinde Türkçeye tercüme edilmiştir.²¹ Biz de çalışmamızda adı geçen tercümenin II. Cildinden faydalandık.²²

¹⁷ Şeşen, 1998: 166.; Bilgin, 1993: 141.

¹⁸ Alaaddin Ata Melik Cüveynî. (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*. (Trc. Mürsel Öztürk). Ankara; TTK.

¹⁹ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus). (1999). *Abû'l-Farac Tarihi (I)*. (Üçüncü Baskı). (Trc. Ömer Rıza Doğrul). Ankara: TTK, 9-10.

²⁰ Özaydın, A. (2000). "İbnü'l-İbrî" *TDV İA.*, C.21, 92-93.; Şeşen, 1998: 153-154.

²¹ Özaydın, 2000: 93.; Şeşen, 1998: 154.

²² Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus). (1987). *Abû'l-Farac Tarihi (II)*. (İkinci Baskı). (Trc. Ömer Rıza Doğrul). Ankara: TTK.

Müellif, Süryanice kaleme aldığı bu umumi tarihini, bizzat Arapça'ya çevirmesiyle *Tarih-u Muhtasari'd-Düvel* olarak bilinen muhtasar eser meydana gelmiştir. Bu esere, Süryânîce versiyonunda bulunmayan bazı bilgiler de ilâve edilmiştir. Eserin Moğol Padişahları ve Müslim Arap padişahları Devleti'nin yalnız Moğollara ait bölümleri, M. Şerefettin Yaltkaya tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Biz de çalışmamızda bu tercümeden istifade ettik.²³

Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah – Câmîu'd-Düvel;

17.yüzyılın büyük Türk âlimi olan Ahmed b. Lütfullah, aslen Konya'nın Ereğli ilçesinden olup, 1631-32 yılında Selanik'te doğmuştur. İlme meraklı olan Ahmed b. Lütfullah, Selanik Mevlevi Şeyhi Mehmed Efendi'ye insitsap etmiş ve tahsilinin ilk bölümünü burada geçirmiştir. Ardından zahiri ilimlerde de kendisini geliştirmek amacıyla Selanik Müftüsü Abdullah Efendi'den ders aldı. 1654-55 yılında İstanbul'a gitmiş ve devrin meşhur âlimlerinden tefsir, hadis, mantık, felsefe, tıp, astronomi, astroloji ve matematik gibi ilimlerde de dersler almış ve çeşitli alanlarda eserler yazmıştır. Meziyetleri ile dikkat çekince, Sultan IV. Mehmed'in de oluruyla müneccimbaşı vazifesine getirilen Ahmed b. Lütfullah, IV. Mehmed'in tahtan indirilmesi üzerine Kahire'ye sürgün edilmiş ve 1702 yılında Mekke'de vefat etmiştir.²⁴

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, tarih ilmine oldukça önem verdiği için bu alanla da ilgilenirdi. Tarihi kaynaklardaki önemli olayları, ders alınabilecek vakaları ve tarihin ehemmiyetini Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sohbetlerinde anlatırdı. Bunun üzerine Kara Mustafa Paşa, Ahmed b. Lütfullah'a bir tarih yazmasını emretti. Böylece o, Arapça olarak *Câmîu'd-Düvel* ve *Sahâîfü'l-ahbâr fî vekâyii'l-a'sâr* adıyla bilinen meşhur eserini kaleme aldı. Eser, umumi bir dünya tarihi olup yaratılıştan başlayarak 1672-1673 yılına kadar meydana gelen olayları ele alır.²⁵ Müellifin Şemseddin Muhammed İsfahânî ile ilgili verdiği bilgiler, İbn Bibi ve Anonim Selçuknâme gibi müelliflerin eserlerinden faydalandığı için onlarla benzerlik göstermektedir. Biz de çalışmamızda, Ali Öngül

²³ Ebü'l – Ferec İbnü'l-İbrî. (2011). *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*. (Çev. Şerafeddin Yaltkaya). Ankara: TTK.

²⁴ Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah. (2017). *Câmîu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi I*. (Yay. ve çev. Ali Öngül). İstanbul: Kabalcı Yayınları, 17-26.

²⁵ Ayn. Esr., 2017: 27-29.

tarafından iki cilt halinde yayımlanan ve eserin Selçuklular ve Beylikler kısmını içeren iki ciltlik Türkçe tercümesinin, II. cildinden faydalandık.²⁶

Simon De Saint Quentin –Histoire des Tartares (Tatarların Tarihi);

1245 yılında Moğollarla görüşmek maksadıyla, Papa tarafından doğuya gönderilen bir grup keşişin arasında bulunanlardan biri de Simon de Saint Quentin’idi. O, Papalığın; Moğolların yaptıkları katliamları durdurmaları ve Hristiyanlığı kabul etmeleri ile ilgili talepleri içeren mektubunu Moğol Kağanına ulaştırmak için görevlendirilmiş ve Anadolu’da uzun süre kalarak gözlemlerini ve duyduklarını kaleme almıştır. Eserde her ne kadar hatalı bilgiler bulunsa da Şemseddin İsfahânî ile ilgili az ancak mühim bilgiler içerdiği için, çalışmamızda başvurduğumuz önemli kaynakların başında gelmektedir. Simon De Saint Quentin’in bu önemli eseri günümüze ulaşmamıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde, birçok yazar tarafından onun anıları parçalar halinde aktarılmış ve eser bu parçaların birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Çalışmamızda istifade ettiğimiz Erendiz Özbayoğlu tarafından yapılan Türkçe tercüme, sözü geçen yazarların kullandığı Latince alıntılarının bir araya getirilmesinden oluşmaktadır.²⁷

Gundstabil (Başkumandan) Simbat Vekayinâmesi;

Simbat, Kilikya Ermeni Kralı I. Leon’un ölümünün (1219) ardından devlet nâibi olan Babaron Senyörü Konstantin’in oğludur. Babası Konstantin, hanedanlığını krallık sülâlesi haline getirdikten sonra; Simbat, gundstabil unvanıyla başkomutanlık mevkiine getirilmiş ve öldüğü tarih 1275 yılına kadar da bu görevi ifa etmiştir. Görevi boyunca Selçuklularla yapılan savaşlarda yer alan Simbat, eserinde bu savaşlar hakkında mühim bilgiler vermiştir.²⁸

²⁶ Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah. (2017). *Câmiu’-d-Düvel, Selçuklular Tarihi II*. (Yay. ve çev. Ali Öngül). İstanbul: Kabalcı Yay.

²⁷ Simon, D. S. Q. (2006). *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*. (Trc. Erendiz Özbayoğlu). Antalya: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı Yay.

²⁸ Andreasyan, H. (1950). “Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynaklar” *Tarih Dergisi (Turkish Journal of History)*, 1 (2), 409-410.

Simbat, vekayinâmesinde 951 senesinden 1331'e kadarki olayları aktarır. Eserinin 1152 yılına kadarki ilk kısmı, Urfalı Mateos ve Papaz Grigor'un yazdıklarının özeti niteliğindedir. 1274 yılına kadarki ikinci kısım ise Simbat'ın kendisinin aktardığı kısımdır. 1331'e kadarki son kısım ise anonim bir şahıs tarafından eklenmiştir.²⁹ Eser, ileride bahsedeceğimiz üzere Şemseddin İsfahânî komutasında düzenlenen Tarsus seferi ile ilgili önemli bilgiler verdiği gibi, Ermenilerin hem Selçuklularla hem de Moğollarla münasebetleri hakkında da kıymetli bilgiler içermektedir. Biz bu eserin, Hrand Andreasyan tarafından yapılan, Türk Tarih Kurumu'nda bulunan ve henüz basılmayan Türkçe tercümesini kullandık.³⁰

Genceli Kiragos – Ermeni Tarihi;

Kiragos, Gence'de doğmuş ve 12. yüzyılın Ermeni âlimlerinden Mıkhitar Koş'un kurduğu Gedik manastırında tahsil görmüştür. Ardından Mıkhitar Koş'un talebesi Vardapet Vanagan Hovannes'in öğrencisi oldu. Kiragos eserini yazarken, çok kıymet verdiği hocası Vardapet'in günümüze ulaşmamış olan eserinden faydalanmıştır. Kiragos, eserini 1241'de yazmaya başlamış ve 1265 senesinde tamamlamıştır.³¹ Eser, gerek Moğol istilasası ile ilgili gerekse de Selçuklular ve Ermeniler arasındaki münasebetler ile ilgili bilgiler içermektedir. Ayrıca Şemseddin İsfahânî'nin Tarsus seferi ile ilgili Simbat'ı tamamlayıcı bilgiler vermektedir. E. Dulaurier'in Ermeniceden Fransızcaya çevirdiği bu eseri, Mahmut Kemal Bey 1928 yılında Osmanlı Türkçesine tercüme etmiştir.³² Biz de çalışmamızda hem bu çeviriden hem de bu çevirinin günümüz Türkçesine kazandırılan tercümesinden faydalandık.³³

²⁹ Ayn. Esr. 1950: 411.

³⁰ Simbat. (1946). *Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334)*. (Türkçeye çev. Hrant D. Andreasyan). İstanbul: TTK Basılmamış Nüsha.

³¹ Andreasyan, H. (1950). "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynaklar" *Tarih Dergisi (Turkish Journal of History)*, 1 (1), 111-112.

³² Dulaurier, E. (1928). "Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar". *Türkiyat Mecmuası*, C. II, 139-218.

³³ Genceli Kiragos. (2018). *Moğol İstilasası (1220 – 1265)*. (Trc. Mahmut Kemal Bey), (Günümüz Türkçesine çev. Fuat Hacısalıhoğlu ve İlhan Aslan). İstanbul: Post Yay.; Aynı Eserin diğer bir çevirisi için bkz.; Müverrih Kiragos. (2009). *Ermeni Müverrihlere Göre Moğollar*. (Çev. Gürsoy Solmaz). Ankara: Elips Yay.

2.2. Araştırma Eserler:

Ana kaynaklar dışında önemli tarihçiler tarafından günümüze kadar kaleme alınan araştırmalardan da istifade ettik. Öncelikle belirtmeliyiz ki Şemseddin İsfahânî ile ilgili doğrudan kaleme alınan ve araştırmamız sırasında istifade ettiğimiz iki araştırma vardır. Bunlardan ilki *Mehmet Suat Bal* tarafından “*Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahânî*” başlığıyla 2006 yılında makale olarak yayımlanan çalışmadır.³⁴ Makale başarılı olmasının ve bir ilki teşkil etmesinin yanında; Şemseddin İsfahânî’yi ayrıntılı şekilde ele alan bir çalışma olmadığını da belirtmek gerekir. İkinci çalışma ise *İlhan Erdem* ve *Tunay Karakök* tarafından “*Selçuklularda Siyaset ve Edebiyat İlişkisi Üzerine Düşünceler (Şemseddin Muhammed-i İsfahanî Özelinde)*” başlığıyla 2016’da yayımlanan kapsam olarak sınırlı bir sempozyum bildirisidir.³⁵ Bu adı geçen çalışmalar dışında doğrudan Şemseddin İsfahânî’yi konu edinen başka bir çalışma mevcut değildir. Nitekim bizi bu araştırmaya iten faktörlerden biri de bu olmuştur.

Şemseddin İsfahânî’nin aktif rol oynadığı dönemle alakalı yazılan ve çalışmamızda sıkça müracaat ettiğimiz genel araştırma eserlerden de bahsetmek gerekir. Türkiye Selçukluları hakkında, bugüne kadar kaleme alınmış en kapsamlı çalışmaların başında gelen Osman Turan’ın “*Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyâsi Tarih Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye 1071-1318)*” adlı eseri, çalışmamız sırasında sıkça başvurduğumuz önemli eserlerden biridir.³⁶ Yine Osman Turan’ın, Türkiye Selçukluları ile ilgili resmi belgeleri içeren “*Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*” adlı çalışması da başvurduğumuz diğer önemli eserdir.³⁷

³⁴ Bal, M. S. (2006). “Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahânî”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 265-294.

³⁵ Erdem İlhan, Karakök Tunay, (2016, 28-30 Nisan). *Selçuklularda Siyaset ve Edebiyat İlişkisi Üzerine Düşünceler (Şemseddin Muhammed-i İsfahanî Özelinde)*. Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildiriler II, Bartın, 467-474.

³⁶ Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyâsi Tarih Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye 1071-1318)*. İstanbul: Turan Neşriyat.

³⁷ Turan, O. (2014). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*. (Üçüncü Baskı). Ankara: TTK.; Ayn. Müellifin çalışmamızda istifa ettiğimiz diğer çalışmaları ise şunlardır; Turan O. (1948). "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri". *TTK Belleten*, XII (45), 17-169.; Turan, O. (2001). “Keykâvus I”. *MEB. İA.*, VI, 631-642.; “Keykubâd I”, 646-661.; “Keyhusrev II”, 620-629.; “Keykâvus II”, 642-645.; “Keykubâd II”, 661-662.; “Kılıç Arslan IV”, 703-707.

Şemseddin İsfahânî gibi Selçuklu tarihinde önemli bir yere sahip olan Muinüddin Süleyman'ı konu edinen ve Nejat Kaymaz tarafından kaleme alınan “*Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*” adlı çalışması, hem bize yol göstermesi açısından hem de verdiği kıymetli bilgiler açısından araştırmamız sırasında başvurduğumuz kıymetli çalışmalardan biridir.³⁸ Yine Kaymaz'ın “*Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*”³⁹ ve “*Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev Ve Devri*”⁴⁰ isimli çalışmaları da faydalandığımız diğer önemli eserleridir. Türkiye Selçuklu Tarihi'nde yine önemli referans eserlerden olan Claude Cahen'in *Osmanlılardan Önce Anadolu* adıyla Türkçe'ye tercüme edilen çalışması⁴¹ ile Mükrimin Halil Yinanç'ın *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri* adlı çalışmasının ikinci cildi⁴², istifade ettiğimiz eserler arasındadır.

Şemseddin İsfahânî'nin Mevleviler özelinde dini zümrelerle münasebetlerini ele aldığımız bölümde ise Türkçeye tercüme edilen Franklin Lewis'in “*Mevlânâ (Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı)*” adlı eserinden⁴³ ve Füzüzanfer'in “*Mevlâna Celâleddin*” adlı eserinden⁴⁴ faydalandık. Mikail Bayram'ın “*Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*”⁴⁵ ile “*Sosyal ve Siyâsî Boyutlarıyla Ahi Evren – Mevlânâ Mücadelesi*”⁴⁶ isimli çalışmaları da bu bölümde faydalandığımız önemli eserlerdir. Türkiye Selçuklularının Kilikya Ermeni Krallığı ile ilişkileri ve İsfahânî'nin Tarsus seferi ile ilgili bölümde ise Mehmet Ersan'ın “*Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*”⁴⁷ isimli çalışması ile Ali Sevim'in *Genel Çizgileriyle Selçuklu – Ermeni İlişkileri*⁴⁸ isimli çalışmasından istifade ettik. Buraya kadar adını zikrettiğimiz eserlerin yanında faydalandığımız diğer tüm kaynakları da kaynakça kısmında belirtmiş bulunmaktayız

³⁸ Kaymaz, N. (1970). *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

³⁹ Kaymaz, N. (2011). *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*. Ankara: TTK.

⁴⁰ Kaymaz, N. (2014). *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev Ve Devri*. (İkinci Baskı). Ankara: TTK.

⁴¹ Cahen C. (2014). *Osmanlılardan Önce Anadolu*. (Çev. Erol Üyepazarcı). (Beşinci Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. (Eserin Orjinali 1988 Yılında Yayımlandı).

⁴² Yinanç, M. H. (2014). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II*. (Yay. Haz. Refet Yinanç). Ankara: TTK.

⁴³ Lewis, F. (2010). *Mevlânâ (Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı)*. (çev. Gül Çağalı Güven ve Hamide Koyukan). İstanbul: Kabcı Yay. (Eserin Orjinali 2008'de yayımlandı).

⁴⁴ Füzüzanfer, B. (2004). *Mevlâna Celâleddin*. (Çev. Feridun N. U.). İstanbul: MEB.

⁴⁵ Bayram, M. (2018). *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*. Konya: Çizgi Kitabevi.

⁴⁶ Bayram, M. (2012). *Sosyal Ve Siyâsî Boyutlarıyla Ahi Evren – Mevlânâ Mücadelesi*. (Üçüncü Baskı). Konya: NKM Yay.

⁴⁷ Ersan, M. (2019). *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*. Ankara: TTK.

⁴⁸ Sevim, A. (2002). *Genel Çizgileriyle Selçuklu – Ermeni İlişkileri*. (İkinci Baskı). Ankara: TTK.

3. ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ DEVRİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ (MOĞOL İSTİLASINA KADAR)

Uzun bir mücadelenin sonucunda Anadolu'da Türk siyasi birliğini tesis eden Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan, 1188 yılında ülke topraklarını Türk devlet geleneğine göre on bir oğlu arasında taksim etti.⁴⁹ Melikler, Kılıç Arslan'a tâbi olmakla beraber yönetimde bağımsız bir tutum sergiliyorlardı. Nihayetinde bu durum, meliklerin ve Sultan Kılıç Arslan'ın içinde bulunduğu bir iktidar kavgasına dönüştü.⁵⁰ Kılıç Arslan'ın ölümünden (1192) sonra da devam eden taht kavgası, Melik Rükneddin II. Süleymanşah'ın, Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in elinde bulunan başkent Konya'yı ele geçirmesiyle son bulmuştur (1197). Anadolu'da bozulan Türk siyasi birliğini yeniden tesis eden Sultan Rükneddin Süleymanşah, bu süre zarfında Kilikya Ermeni Kralı II. Leon'u da yenilgiye uğrattı. 1204 yılında Gürcistan seferine çıkan Rükneddin II. Süleymanşah, yolda hastalanarak vefat etti. Bunun üzerine tahta Süleymanşah'ın çocuk yaştaki oğlu III. Kılıç Arslan geçmiş; fakat 8 ay sonra devlet ileri gelenlerinin girişimleri sonucunda, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci kez tahta çıkmıştır (1205).⁵¹

Türkiye Selçuklu Devleti'nde, N. Kaymaz'ın dediği gibi maddi ve manevi kurumlaşma temellerinin büyük ölçüde atıldığı bir tesis devrinin⁵² temsilcisi olan I. Keyhüsrev, 7 Haziran 1211'de Alaşehir Savaşı'nda şehit düşmesiyle taht sahihsiz kalmıştı. Devlet erkânı bu ani gelişme üzerine toplanarak tahta meliklerden (İzzeddin Keykâvus, Alâeddin Keykubâd ve Celâleddin Keyferidun) hangisinin geçeceğini belirlemek için istişareye koyuldular. Alınan karar neticesinde, I. Keyhüsrev'in en büyük oğlu olması hasebiyle Malatya meliki Keykâvus Kayseri'de tahta çıkarıldı. (21 Temmuz 1211).⁵³

⁴⁹ Taksim şöyleydi: Kutbeddin Melik Şâh; Sivas ve Aksaray, Rükneddin Süleyman Şâh; Tokat ve Çevresi, Nasreddin Berkyarukşâh; Niksar ve Koyluhisar, Nizameddin Argun Şâh; Amasya, Mugiseddin Tuğrul Şâh; Elbistan, Mu'izzeddin Kayser Şâh; Malatya, Nureddin Sultan Şâh; Kayseri, Muhiddin Mes'ûd; Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir, Arslan Şâh; Niğde, Sancar Şâh; Ereğli, Gıyâseddin Keyhüsrev; Ulu-borlu (Borgulu) ve Kütahya çevresi.

⁵⁰ Çakmak, M. A., Dağlı, R. (2016). "II. Kılıç Arslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti". Turan, Refik. (Editör). *Selçuklular Tarihi El Kitabı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Grafiker Yay. 337-340.

⁵¹ Kırpık, G., Akyol, H. (2016). "II. Rükneddin Süleymanşah (1197-1204)". Turan, Refik (ed.) *Selçuklular Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay. 343-344.; Kırpık, G., Akyol H. (2016). "I. Gıyaseddin Keyhüsrev". Ayn. Esr. 348.

⁵² Kaymaz, 2011: 54.

⁵³ İbn Bibi, 2014: 141-143; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 48-53; Yazıcızade, 2017: 199-200; Anonim Selçuknâme, 2014: 40; Ertuğrul, A. (2015). *Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halik'i*. C.I. (İnceleme-Tercüme). Ankara: TTK, 441; Turan, 1971: 294; Ayn Yzr., 2001: "Keykavus I.", 632; Sümer, F. (2002). "Keykâvus I". *TDV İA.*, C.25, 352.

Dârü'l Mülk Konya'ya doğru hareket edileceği sırada, alınan kararı tanımayan Melik Alâeddin Keykubâd; amcası Erzurum Meliki Muğîseddin Tuğrul-şâh, Uç Beyi Danişmendli Zahîreddin İli ve türlü vaadlerle yanına çektiği Kilikya Ermeni Kralı II. Leon'dan oluşan müttefik ordusuyla Sultan İzzeddin Keykâvus'u Kayseri'de muhasara altına aldı. Ancak müttefiklerinin geri çekilmesiyle yalnız kalan Keykubâd muhasarayı kaldırıp Ankara'ya çekilmek zorunda kaldı.⁵⁴ Devletin dizginlerini eline alan Keykâvus, kendisi için tehlike arz eden kardeşini bertaraf etmek için Ankara'ya yürüdü ve şehri muhasara altına aldı. Melik Keykubâd, şehir halkına ve kendisine aman verilmesi şartıyla teslim oldu ve Malatya civarındaki Minşar kalesine sürgün edilerek hapsedildi (1213).⁵⁵

I.İzzeddin Keykâvus, iç meseleleri hallettikten sonra babasının siyasetini devam ettirerek, siyasi ve askeri hamlelerini Anadolu üzerindeki milletlerarası ticaret yollarının emniyetini sağlamaya ve ticari hedeflere ulaşmaya yönelik belirlemiştir. İlk olarak Kıbrıs Kralı Hugue ile iki yıl sürecek mektuplaşmaya başladı ve sonucunda ticari bir anlaşmaya vardı (1214-1216).⁵⁶ Sultan Keykâvus, bir yandan Akdeniz'deki ticari ilişkileri yoluna koyarken bir yandan da yönünü Trabzon Komnenosları ile İznik Laskarislerinin mücadelesi nedeniyle asayiş bozulan ve Selçuklu ticaretini olumsuz etkileyen Karadeniz bölgesine çevirdi. Sultan Keykâvus Sinop'a doğru yola koyulduğu sırada, maiyeti ile birlikte avlanmakta olan Trabzon Tekfuru Aleksios, Selçuklu öncü birlikleri tarafından esir edilerek sultanın huzuruna getirildi. Sultan Keykâvus, Tekfuru yanına alarak Sinop'a yöneldi ve şehri karadan ve denizden muhasara altına aldı. Tekfurun maiyetinden biri şehre gönderilerek onun adına Sinop'un teslim edilmesi istendi. Sinop halkı ve askeri bu isteği reddetse de muhasaranın şiddetine daha fazla dayanamayarak Tekfura ve halka aman verilmesi şartı ile teslim oldular ve Sinop şehri Selçuklu hâkimiyetine girdi (1 Kasım 1214). Tekfur Aleksios ile yapılan anlaşma neticesinde ise Trabzon Rum İmparatorluğu vassal hale getirildi.⁵⁷

⁵⁴ İbn Bibi, 2014: 143-149; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 48-53; Yazıcızade, 2017: 200-206; Yakupoğlu, C. (2016). "Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)". Turan, Refik. (Ed). *Selçuklular Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay., 357.

⁵⁵ İbn Bibi, 2014: 161-168; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 56-58; Yazıcızade, 2017: 211-216; Niğdeli Kadı Ahmed, 2015: 441; Turan, 1971: 300-301; Ayn Yzr., 2001: 633-634. Yakupoğlu, 2016: 358.

⁵⁶ Turan, 2014: 107-113; Alptekin C. (1992). "Türkiye Selçukluları". *Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi*. C.8, 275; Yazıcı, N. (2018). *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*. (On Sekizinci Baskı). Ankara; TDV Yayınları, 287.

⁵⁷ İbn Bibi, 2014: 174-181.; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 60-64; Yazıcızade, 2017: 220-227.; Anonim Selçuknâme, 2014: 40; Niğdeli Kadı Ahmed, 2015: 441; Turan, 1971: 303-304; Ayn Yzr. 2001: 634-635; Sümer, 2002: "Keykavus I", 352; Koca, S. (1997). *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*. Ankara: TTK, 30-34.

Kilikya Ermeni Kralı II. Leon, Selçuklu Devleti'ndeki taht mücadelelerini fırsat bilerek Ulukışla, Ereğli ve Lârende (Karaman) kalelerini işgal etmişlerdi.⁵⁸ Ayrıca Ermenilerin bu bölgedeki faaliyetleri ticareti de olumsuz etkiliyordu. Sultan Keykâvus'un Ermenileri cezalandırmak üzere yaptığı sefer neticesinde bahsedilen kaleler tekrar Selçuklu hâkimiyetine geçti (1215).⁵⁹ Keykâvus bu meseleyi de hallettikten sonra, babası Keyhüsrev döneminde fethedilen (1207), ancak Sinop'un fethi ile meşgul olduğu bir sırada şehrin Hristiyanları tarafından ani bir gece baskını neticesinde 1212 yılında işgal edilen Antalya'yı geri almak için harekete geçti. Antalya'yı denizden ve karadan muhasara altına alan Selçuklu ordusu, 22 Ocak 1216 yılında şehri yeniden ele geçirdi.⁶⁰ Keykâvus, Sinop'un ardından Antalya'nın da alınması ile "Sultanü'l Bahreyn" (İki Denizin Sultanı) unvanını aldı.

Sultan Keykâvus, Kilikya Ermeni Krallığına kesin bir darbe vurmak amacıyla ikinci bir sefer kararı aldı. Ermeni topraklarına giren Selçuklu ordusu Çinçin ve Haçin kalelerini ele geçirdi. Ardından Keban kalesi önünde Selçuklu ordusu Ermenileri bozguna uğrattı (1216). Harekât neticesinde birçok Ermeni baronu ve ileri gelenleri esir edildi. Kral Leon anlaşma talep edince, hudut kalelerinin bir kısmı Selçuklulara bırakıldı ve Ermeni Krallığı tekrar Selçuklu vassalı haline getirildi (1218).

Sultan Keykâvus, Halep Eyyubilerinin başına küçük yaştaki Melik Aziz'in geçmiş olmasını fırsat bilerek hâkimiyetini Suriye'de yaymak amacındaydı. Sultan Keykavûs, Sivas Subaşı Mübârizeddin Behram Şah komutasında dört bin kişilik öncü kuvvetini bölgeye yollarken bir yandan da Eyyubilerin Sümeysat hâkimi Melik Efdal'i bir anlaşma yaparak itaat bildirmesi şartıyla Halep melikliğinin başına getirdi. Fakat bu sırada Melik Aziz'in atabeği Şhabeddin Tuğrul da el-Cezire Hâkimi Melik Eşref'ten yardım istedi. Neticede Behram Şah komutasındaki öncü birlik ile Melik Eşref'in ordusu karşı karşıya gelmiş ve Selçuklu öncü birlikleri bozguna uğramıştı. Sultan Keykâvus bu yenilgi karşısında seferi yarıda bırakarak geri çekildi (1218). Keykâvus, intikam almak için yeniden sefer hazırlıklarına başlasa da ağır bir hastalığa yakalanarak vefat etmiştir (Ocak 1220).⁶¹

⁵⁸ Simbat. (1946). *Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334)*. (Türçeye çev. Hrant D. Andreasyan.) İstanbul: TTK Basılmamış Nüsha, 78.

⁵⁹ Turan, 1971: 307-308; Alptekin, 1992: 278; Sümer, 2002: "Keykavus I", 353.

⁶⁰ İbn Bibi, 2014: 169-173; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 58-60; Yazıcızade, 2017: 216-219; Anonim Selçuknâme, 2014: 40; Niğdeli Kadı Ahmed, 2015: 441; Koca, S. (2016). *Türkiye Selçuklu Tarihi (Sultan Alparslan'dan Uluğ Keykubâd'a 1071-1220)*. Ankara: Berikan Yayınları, 324-326.

⁶¹ Bar Hebraeus, 1987: II, 500-501,504; İbn Bibi, 2014: 207-223; Anonim Selçuknâme, 2014: 40-41; Özbek, S. (2018). *Selçuklu – Eyyubî İlişkileri*, Ankara: Berikan Yayınları, 107-122; Turan, 1971: 316-319; Sümer, 2002: "Keykavus I", 353; Alptekin, 1992: 279-281.

I. İzzeddin Keykâvus'un ölümü üzerine toplanan devlet erkânı, tahta hangi melikin geçeceğini kararlaştırmak üzere istişareye koyuldular. Daha önce Keykubâd'ın giriştiği taht mücadelesinde Keykâvus'un yanında yer alan ve dolayısıyla Keykubâd'ın yenilgisinde ve hapis edilmesinde rol alan devlet erkânının ekseriyeti, tahta Mugîseddin Tuğrul-şâh'ın' ya da Celâleddin Keyferidûn'un çıkmasından yanaydı. Ancak dönemin nüfuzlu emîrleri olan Beylerbeyi Seyfeddin Ay-aba ve Emîr-i meclis Mübârizeddin Behramşâh'ın tesiriyle tahta Alâeddin Keykubâd'ın çıkarılmasına karar verildi. Zamanında Keykubâd'ı hapse götüren Seyfeddin Ay-aba, kendisinden af dilemek için tahta çıkma müjdesini bizzat verdi. Ayrıca kendisini emniyete almak için de Keykubâd'dan bir ahidnâme aldı.⁶²

1220 yılında Sivas'ta hükümdar ilan edilen ve Konya'ya geçip tahta oturan Alâeddin Keykubâd'ın ilk yaptığı iş, bu sıralarda Asya'nın altını üstüne getiren Moğol istilasına⁶³ karşı bazı önlemler almak oldu. Öncelikle I. Keykâvus döneminde Eyyubilerle bozulan ilişkileri düzeltti. Ardından Eyyubi Hükümdarı Melik Adil'in kızı ile evlenerek dostluğu pekiştirmiş ve böylece olası Moğol tehlikesine karşı sağlam bir ittifak oluşturma yoluna gitmişti. Bunun yanında askeri tedbir olarak da Konya, Sivas ve Kayseri gibi önemli şehirler başta olmak üzere, birçok şehri kale ve surlarla çevirerek tahkim ettirdi.⁶⁴

Sultan Keykubâd, devletin sistemleşmiş ticari politikasını devam ettirmek adına ilk fetih faaliyetini askeri ve ticari açıdan önemli bir yere sahip olan Akdeniz kıyısındaki Kalonoros kalesi⁶⁵ üzerine yaptı. Sultan Keykubâd karadan ve denizden Kalonoros kalesini kuşatma altına aldı. Şehrin yöneticisi Kyr Vart iki ay dirense de aman verilmesi şartı ile teslim oldu. Ayrıca kızını Alâeddin Keykubâd ile evlendiren Kyr Vart'a Akşehir ve birkaç köyün mülkiyeti verildi. Böylece Akdeniz'de bir üs vazifesi gören, gemilerin ve tüccarların uğrak yeri olan Kalonoros şehri Selçuklu hâkimiyetine girdi (1223). Ayrıca Selçuklu ordusu dönüş yolu üzerinde bulunan Alâra kalesini de teslim aldı. Sultan Keykubâd, bir süre sonra

⁶² İbn Bibi, 2014: 224-244; Turan, 1971: 326-328; Ayn. Yzr., 2001: "Keykubâd I", 646-647; Koca, S. (2009). "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 6-7.

⁶³ Cengiz Han (1206-1227) önderliğinde XIII. Yüzyılın başında ortaya çıkan ve büyük bir hızla batıya yayılan Moğol istilası, Hârizmşahlar Devletini ortadan kaldırmış ve Celâleddin Hârizmşah'ın batıya doğru kaçıışı ile Türkiye Selçuklu sınırlarına kadar dayanmıştı; Uyar, M. (2016). "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular". Turan, R. (Ed.). *Selçuklular Tarihi El Kitabı*, 409; Moğol İstilas hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Barthold, V. V. (2017). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. H. D. Yıldız). İstanbul: Kronik Yayınları.

⁶⁴ İbn Bibi, 2014: 275-278; Sümer, F. (2002). "Keykubad I". *TDV İA.*, C.25, 358.; Turan, R. (2016). "Sultan Alaeddin Keykubad Dönemi ve Ehemmiyeti (1220-1237)". Turan, R. (Ed.). *Selçuklular Tarihi El Kitabı*, 387.

⁶⁵ Latinlerin İstanbul'u işgal etmeleri üzerine Bizans'a ait bazı bölgelerde otorite boşluğundan faydalanan bazı mahalli yöneticiler ortaya çıkmıştı. Batılıların Candelora veya Scandalor adı ile zikrettikleri Kalonoros kalesi de bu mahalli yöneticilerden biri olan Kyr Vart adında bir Rum'un eline geçti; Turan, 1971: 335.

Kalonoros kalesi ve şehrinin yeniden imarını ve bir de tersane yapılmasını emretmiştir. İmar sonucu yenilenen şehre de kendi adına izafeten Alâiyye ismi verilmiştir.⁶⁶

Yönetimde mutlak hâkim olmak isteyen Sultan Keykubâd ile tahta çıkacak olan sultanları dahi belirleyen nüfuzlu devlet adamları⁶⁷ arasında sürekli bir çekişme mevcuttu. Aslında bu çekişme Keykubâd özelinde kardeşi ile giriştiği ve kaybettiği taht mücadelesine dayanıyordu. Bunun yanında Sultan Keykubâd, Beylerbeyi Seyfeddin Ay-aba gibi nüfuzlu emîrlerin servetlerinin gölgesinde kalıyor, yönetime müdahalelerini engelleyemiyordu. Bu yüzden Sultan Keykubâd, öncelikle kişisel servetlerini ve kudretlerini azaltma gayesiyle Moğol istilasına önlem için yapılan kale ve surların masraflarını adı geçen emîrlere karşılattı. Alâiyye şehrinin imarında da aynı yol izlenince başta Seyfeddin Ay-aba olmak üzere durumdan hoşnut olmayan emîrlere bir plan yaparak Sultan Keykubâd'ı tahttan indirmeyi ve yerine küçük kardeşi Keyferidûn'u çıkarmaya karar verdiler. Ancak planı öğrenen Sultan Keykubâd, Kayseri'ye giderek burada verdiği bir ziyafet sırasında emîrlerin her birini yakalatıp hapsedirdi. Seyfeddin Ay-aba, Zeyneddin Beşâre ve Bahaeddin Kutluca'nın içerisinde bulunduğu 24 emîr idam edildi (5 Haziran 1223).⁶⁸ Bertaraf edilen emîrlerin yerine atamalar yapan Sultan Keykubâd, böylelikle yönetimde tek otorite sahibi olmuştur.⁶⁹

Karadeniz'de büyük bir ticaret merkezi olan Suğdak da Moğol istilasından nasibini almıştı. Moğollar daha sonra buradan çekilse de giriştikleri işgal hareketi, bölgede istikrarsızlığa ve ticaret kervanlarının gasp ve talana uğramasına neden olmuştu.⁷⁰ Sultan Keykubâd, hem bölgede bozulan istikrarı ve tacirlerin emniyetini sağlamak hem de Trabzon

⁶⁶ İbn Bibi, 2014: 258-275; Anonim Selçuknâme, 2014: 41; Turan, 2016: 388; Alptekin, 1992: 282-284.

⁶⁷ Devlet erkânı tarafından uygun görülen kişinin tahta çıkarılması ve bu şekilde iç çekişmelerin önüne geçilmesi Türkiye Selçuklularında sıkça gördüğümüz bir stratejidir. Bunun yanında devlet erkânı tarafından bu şekilde sağlanan süreklilik, söz konusu devlet adamlarını güçlendiren bir unsurdur. Zira I. Keyhüsrev döneminde yönetimde bulunan kişilerin hala sözü geçmektedir. Bu kişiler sahip oldukları iktidarı sürdürme hevesinde yarı bağımsız yerel hükümdarlar gibi hareket ediyorlardı. Bu durum Keykubâd döneminde de açıkça görülmektedir. Zira bir süre sonra Keykubâd'ı tahttan indirmeyi planlamaları bunun açık kanıtıdır; Mecit, S. (2017). *Anadolu Selçukluları (Bir Hanedanın Evrimi)*. (çev. Özkan Akpınar). İstanbul: İletişim Yayınları, 215.

⁶⁸ İbn Bibi, 2014: 286-295; Yazıcızâde, 2017: 323-329; Anonim Selçuknâme, 2014: 41; Turan, 1971: 339-341; Ayn Yzr., 2001: 648.

⁶⁹ Büyük hükümdarlar, devlet idaresinde tek otorite sahibi olabilmek için, öncelikle bütün güç odaklarının desteğini kazanmaya ve kullanmaya çalışırlar. İktidarlarını güçlendirdikten sonra da, bu güçleri birer birer saf dışı bırakırlar. Çünkü güçlü bir iktidar hiçbir zaman ortaklık ve rakip kabul etmez. Alâeddin Keykubâd'da bu anlayış üzere hareket ederek tasfiyeleri gerçekleştirmiş ve devlet yönetiminde tek otorite sahibi olmuştur; Koca, 2009: 20-21. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, kudretli ve yetenekli emîrlerin ortadan kaldırılması güçlü bir hükümdar döneminde olumlu bir etkiye sahip olsa da, kendisinden sonra gelebilecek basiretsiz bir hükümdar döneminde olumsuz sonuçlar doğurabiliyordu. Nitekim bunun örneğini basiretsizliği ile nam yapmış olan II. Keyhüsrev döneminde görmekteyiz. Güçlü emîrlerin olmayışı hem Sadeddin Köpek gibi otorite boşluğundan faydalanan emîrlerin ortaya çıkmasına hem de emîrlerin ve hükümdarın basiretsizliğinin ön planda olduğu Köseadağ Bozgununun yaşanmasına zemin hazırlamıştır ki bu konuya ilerde değineceğiz.

⁷⁰ İbnü'l Esir. (1987). *el Kâmil Fi't Tarih*. (çev. Abdülkerim Özyayın). İstanbul: Bahar Yay. C.XII, 346.

Rumlarının bu istikrarsızlıktan yararlanıp limana yerleşmesini önlemek amacıyla, Beylerbeyi ve Kastamonu Uc beyi olan Hüsameddin Çoban'ı Suğdak'ın fethine memur etti. Hüsameddin Çoban, Sinop donanması ile Karadeniz'e açıldı ve Suğdak sahillerine vardı. Selçuklu ordusu burada Kıpçak- Rus ordusunu yenilgiye uğrattı. Bir süre sonra Rus hükümdarı tâbi hale getirildi. Ardından da Suğdak kuşatma altına alındı ve şehir fethedildi (1224). Bu fetih, Sinop'un fethinin ardından kurulan Selçuklu donanmasının bu kadar kısa bir süre de ulaştığı gücü göstermesi açısından önemli bir hadisedir.⁷¹

Franklar ve Ermeniler Anadolu'nun güneyindeki ticaret kervanlarına saldırılarda bulunuyor ve ticaret yollarının güvenliğini bozuyordu. Durumdan mustarip olan tacirlerin durumu Alâeddin Keykubâd'a bildirmeleri neticesinde, Selçuklu orduları bölgeye sevk edildi.⁷² Antalya Sübaşısı Mübârizeddin Ertokuş komutasındaki ordu; Manavgat, Anamur gibi birçok sahil kalesini teslim alarak Silifke'ye kadar ilerledi. Mübârizeddin Çavlı ve Emîr Komnenos kumandasındaki ordular ise Çukurova'ya inip Iasauria (İçel) bölgesini ve Silifke'yi ele geçirdi. Maraş bölgesinden ilerleyen bir ordu da Çinçin kalesini ele geçirdi. Harekâtın neticesinde Ermeni Kralı Hetum'un barış teklifi kabul edildi. Yapılan anlaşma ile fethedilen yerlerin Selçuklulara verilmesinin yanında; Ermeni Krallığı, yıllık haraç vermek ve Sultan adına para bastırıp hutbe okutmak şartıyla vassal hale getirildi. (1225)⁷³

1226 yılında Sultan Keykubâd, Selçuklu tabiiyetinden çıkıp Eyyubilere bağlanan Artuklu Emîri Melik Mesud'u cezalandırmak için bölgeye ordu gönderdi. Artuklu-Eyyubi kuvvetlerini yenilgiye uğratan Selçuklu ordusu Kâhta, Hısn Mansur ve Çemişgezek'i ele geçirdi. Melik Mesud tekrar Selçuklu tabiiyetine girdi. Sultan Keykubâd yaşananlara rağmen Moğol tehlikesini göz önünde bulundurarak Eyyubilerle münasebetleri düzeltme yoluna gitmiş ve Melik Eşref'in kız kardeşiyle evlenmiştir (1227).⁷⁴ Doğudaki seferlerini devam ettiren Sultan Keykubâd, Celâleddin Hârizmşah ve Erzurum Meliki Cihanşah ile gizlice görüşen Mengücek Hükümdarı Davutşah'ın üzerine ordu gönderdi ve Erzincan ilhak edilerek Divriği kolu hariç Mengücek beyliği ortadan kaldırıldı (1228).⁷⁵

Selçuklu vassallığından çıkıp Celâleddin Hârizmşah'a tâbi olan Trabzon İmparatoru Aleksi Komnenos (Andrenikos), Keykubad'ın Erzincan seferinde bulunmasını fırsat bilerek

⁷¹ İbn Bibi, 2014: 317-320,325-343; Yazıcızâde, 2017: 356-360, 366-389; Turan, 1971: 358-359.

⁷² İbn Bibi, 2014: 318-321; Yazıcızâde, 2017: 357-362; Turan, 1971: 342-343. Sümer, 2002: "Keykubâd I" 358.

⁷³ İbn Bibi, 2014: 343-351; Yazıcızâde, 2017: 389-399; Alptekin, 1992: 285-286; Turan, 1971: 343-346

⁷⁴ İbn Bibi, 2014: 295-316; Yazıcızâde, 2017: 329-354; Özbek, 2018: 136-140.

⁷⁵ Uyumaz, E. (2003). *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*. Ankara: TTK, 41-44; İbn Bibi, 2014: 360-366; Turan, 1971: 353-356; Sümer, 2002: "Keykubad I", 358.

ani bir baskınla Sinop'u zapt etmiş ve Selçukluların Karadeniz sahillerini yağmalamıştı. Sultan Keykubâd bunu öğrenince hemen bölgeye kuvvetlerini yönlendirdi. Selçuklu ordusu ve donanması; Sinop, Samsun ve Ünye'ye kadarki sahilleri Komnenoslardan kurtardı. Ardından Trabzon'a yönelerek şehri hem karadan hem de denizden muhasara altına aldı. Ancak hava koşulları nedeniyle kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı. Bu askeri seferden endişe duyan Trabzon İmparator'u, Selçuklulara yeniden bağlılığını bildirdi(1228)⁷⁶

Alâeddin Keykubâd ile Celâleddin Hârizmşah arasında Moğol tehdidinin tesiri ile doğan ve birkaç yıl iyi giden münasebetler, bir süre sonra Celâleddin Hârizmşah'ın Ahlat'ı yakıp yıkması ve Erzurum Meliki Cihanşâh'ın Celâleddin'i Sultan Keykubâd'a karşı kışkırtmasıyla bozuldu. Sultan Keykubâd, Celâleddin Hârizmşah'ı tavrından vazgeçirmek istese de sonuç değişmedi. Nihayetinde Selçuklu ve Eyyubi hükümdarı Melik Eşref'in ortak kuvvetleri ile Hârizmşah'ın ordusu 1230 yılında Erzincan'ın Yassıçemen mevkiinde karşı karşıya geldi. Dört gün süren savaş, Selçuklu ordusunun zaferi ile neticelendi. Buradan Erzurum'a yürüyen Selçuklu ordusu burayı da teslim aldı. Savaş sırasında esir alınan Cihanşâh ise affedilmiş kendisine Aksaray ve Eyuphisâr iktâ olarak verilmiştir.⁷⁷

Celâleddin Hârizmşah'ın ortadan kalkması, Türkiye Selçuklu Devleti'ni Moğollarla komşu yaptı. Öyle ki 1231 yılında Moğollar Doğu Anadolu'yu istila ettiler. 1232'de ise Moğollar yağma yaparak Sivas'a kadar sokuldu. Bu akının Gürcü Kraliçesi Rasudan'ın kışkırtmasıyla gerçekleştiği anlaşılınca Gürcistan topraklarına harekât kararı alındı. Selçuklu ordusu, Gürcistan topraklarına girip bazı kaleleri ele geçirdikten sonra Kraliçe ile bir barış antlaşması yapıldı. Ayrıca Rasudan, kızının Sultan Keykubâd'ın oğlu Keyhüsrev ile evlenmesini de kabul etti.⁷⁸

Sultan Alâeddin Keykubâd'ın, Moğol istilasına karşı tahta çıktığından beri çeşitli önlemler aldığından bahsetmiştik. Ancak bu önlemler, Moğol birliklerinin 1232 yılında Sivas'a kadar yaptığı akından da anlaşılacağı üzere kesin bir çözüm olmamıştı. Sultan Keykubâd, Anadolu'yu Moğol akınlarından korumak amacıyla aynı yıl Moğol Kağanı Ögeday Han ile anlaşmak için bir elçilik heyeti yollarken⁷⁹ bir yandan da dağılmış olan

⁷⁶ İbnü'l Esir, 1987: 442; Turan, 1971: 360-362; Sümer, 2002: "Keykubad I", 358; Uyumaz, 2003: 45-47.

⁷⁷ İbn Bibi, 2014: 388-408; Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî. (2018). *Târih-i Güzide*. (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: TTK, 381; Korykoslu, Hayton. (2015). *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*. (Çev. Altay Tayfun Özcan). İstanbul: Selenge Yayınları, 67; Mîrhând. (2015). *Ravzatu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*. (Terc. ve Not. Erkan Göksu). Ankara: TTK, 271; İbnü'l Verdi. (2017). *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*. (Terc. ve Not. Mustafa Alican). İstanbul: Kronik Yayınları, 113; Turan, 1971: 363-374; Özbek, 2018: 146-155; Uyumaz, 2003: 47-67.

⁷⁸ İbn Bibi, 2014: 410-414; Turan, 1971: 360-362; Sümer, 2002: "Keykubad I", 358.

⁷⁹ İbnü'l-İbrî, 2011: 18.

Hârizmli askerlerden⁸⁰ ve Moğol akınlarından dolayı asayışı bozulan ve ticareti de olumsuz etkileyen Doğu Anadolu bölgesini hâkimiyet altına almak için bölgeye ordu gönderdi. Kemâleddin Kâmyâr komutasındaki Selçuklu kuvvetleri Ahlat, Van, Bitlis ve Tiflis sınırına kadar bütün bölgeyi ele geçirdi ve asayiş sağlandı. Ayrıca bölgede asayışı bozan ve Moğollara karşı savaşlarda tecrübe kazanmış olan Hârizmli askerler, maiyetleriyle birlikte devletin hizmetine alındı ve reislerine Erzincan, Amasya, Lârende ve Niğde iktâ olarak verildi.⁸¹

Cengiz Han'dan sonra Kağan olan Ögeday Han Moğol işgallerini devam ettirse de uzun yıllar uğraştıkları Celâleddin Hârizmşah'ı bozguna uğratan, ülkesini müreffeh bir hale getiren Anadolu'nun başarılı Sultanı Alâeddin Keykubâd'a karşı temkinli bir yaklaşım sergiliyor ve Anadolu'nun işgalinin zor olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden olsa gerek Keykubâd'dan gelen elçilik heyetine cevaben bir elçi göndererek Sultanı "İl olmaya" yani tâbi olmaya davet etti (1237). Sultan Keykubâd, her türlü askeri önlemi almasına rağmen bunun Moğol istilasını kesin bir şekilde önlemeyeceğini düşünmüş olduğundan her yıl Kağan'a haraç ve hediyeler göndermekten ibaret olan tabiiyeti kabul etmiş ve Anadolu'yu istilaya karşı koruma amacı gütmüştür. Zira İran, Kafkasya ve Ortadoğu coğrafyasının bir kısmı Moğol istilasına maruz kalırken, Anadolu huzur ve refahını devam ettirmiştir.⁸²

Ahlat'ın Selçuklular tarafından fethi, Eyyubileri rahatsız etmişti. Mısır Hükümdarı Melik Kâmil, Anadolu'nun ele geçirilip pay edileceği vaadiyle tüm Eyyubi emîrlerini yanına alarak Anadolu'ya sefer kararı aldı. 1234 yılında Anadolu'ya giren Eyyubi ordusu, Selçuklu kuvvetlerinin başarılı savunması neticesinde Harput'a çekildi. Selçuklu ordusu Harput'a yönelmiş ve burada gerçekleşen savaş sonucu Eyyubiler bir kez daha yenilgiye uğratılmıştı. Harput ve diğer yedi kalesinin de Selçuklu kuvvetlerince teslim alınmasıyla bu Artuklu kolu da tarihe karışmış oldu. Ertesi yıl tekrar bölgeye giren Selçuklu ordusu Urfa, Harran, Suruc, Rakka ve Siverek'i bir süreliğine ele geçirmiş, Şemseddin İsfahânî'nin de görev aldığı Amid'in muhasarası ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁸³

1237 yılına gelindiğinde Sultan Keykubâd, Amid'i fethetmek ve Eyyubileri Güneydoğu'dan tamamen çıkarmak için ordusunu Kayseri'de topladı. Burada Eyyubi

⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Köprülü, F. (2001). "Hârizmşâhlar". *MEB. İA.*, V/I, 265-296.

⁸¹ İbn Bibi, 2014: 415-421; Turan, 1971: 377-379; Özbek, 2018: 159-161; Köprülü, 2001: 290.

⁸² İbn Bibi, 2014: 437-440; İbnü'l-İbrî, 2011: 18; Sümer, F. (1969). "Anadolu'da Moğollar". *Selçuk Araştırmaları Dergisi*, C.1, 6; Yuvalı, A. (2017). *İlhanlı Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 93,107; Turan, 1971: 376, 385-387.

⁸³ İbn Bibi, 2014: 424-428,430-437; Turan, 1971: 379-384; Sümer, 2002: "Keykubad I", 359; Özbek, 2018: 162-168.

melikesi Adiliyye'den doğan İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht ilan edip devlet erkânından isteseler de istemeseler de biat aldırdı. Büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i ise eskisi gibi Erzincan Meliki olarak bırakmış, nüfuzlu emîrlerden Şemseddin Altun-aba'yı⁸⁴ da ona atabeg tayin etmişti.⁸⁵ Sultanın, büyük oğlu dururken Eyyubi melikesinden doğma küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht ilan etmesindeki gayesi, olası Moğol istilasına karşı Eyyubilerin desteğini almaktı. Ancak hem bu veliaht tayini hem de Hârizmli emîrlerin yerli emîrlere tercih edilerek yüksek mevkiilere getirilmesi yerli ve Hârizmli emîrlere arasında çatışmaya neden olmuştu. Zira Sultan Keykubâd, elçilere ve devlet ileri gelenlerine verdiği bir ziyafet sırasında bu çekişmenin ilk kurbanı olmuş ve yediği kuş etinden zehirlenerek öldürülmüştür (1237).⁸⁶ Bu çekişme Sultan Keykubâd'ın ölümünden sonra da devam etti. Ekseriyetle yerli emîrlerin büyük şehzade Keyhüsrev'in, Hârizmli emîrlerin ise Kılıç Arslan'ın etrafında toplanması, bu çekişmenin dışa vurumu olarak göze çarpmaktadır.⁸⁷

Alâeddin Keykubâd'ın; Gıyaseddin Keyhüsrev, İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin adında üç oğlu vardı. Sultanın ölüm haberi muhtemelen cinayeti tertipleyenler tarafından ilk olarak büyük şehzade Keyhüsrev'e verildi. O da kendisini destekleyen yerli emîrleri yanına davet etti. Şemseddin Altun-aba, Taceddin Pervâne, Lala Cemâleddin Ferruh, Sadeddin Köpek ve Gürcüoğlu Zahirü'd-devle Keyhüsrev'in yanına gelen ilk emîrlereydi. Bu da onların cinayeti tertipleyenlerin başında olduğunu göstermektedir. Veliaht Kılıç Arslan olmasına rağmen, adı geçen emîrlerin girişimleri sonucunda II. Gıyaseddin Keyhüsrev Kayseri'de tahta çıkarıldı (1237).⁸⁸ Hüsâmeddin Kaymeri, Kemâleddin Kâmyâr ve Hârizmlilerin Reisi Kayır Han sultanın isteğine aykırı olan bu kararı başta tanımasalar da, bir iç çatışmaya meydan vermemek adına Keyhüsrev'in saltanatını kabul etmek zorunda kaldılar. Böylece

⁸⁴ Altun-Aba, II. Kılıç Arslan ve oğlu Rükneddin Süleymanşah devrinin sipehsâlârlarından biridir. Alâeddin Keykubad döneminde ise önce Çaşnigîr unvanını almış ve sonrasında da II. Keyhüsrev'in Atabegliğine atanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz; Turan, O. (1947). "Selçuk Devri Vakfiyeleri, Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı". *TTK Belleten*, XI (42), 197-221.

⁸⁵ İbn Bibi, 2014: 442-443; Turan, 1971: 387-389; Sümer, 2002: "Keykubad I", 359.

⁸⁶ İbn Bibi, 2014: 444-446; Bar Hebraeus, 1987: II, 536; Sultan Keykubâd'ın öldürülmesi ve bu cinayetin arka planı ile ilgili genel bir değerlendirme için bkz.; Koca, S. (2010). "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur bir Cinayet: Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Zehirlenmesi". *Selçuk Üni. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 347-369.

⁸⁷ Keyhüsrev'in yanında toplanan yerli beylerin tavrının nedeni, devletin yüksek mevkiilerine Hârizmli Türklerin getirilmesi ve onlara kendilerinden daha fazla önem verilmesinden duyulan kırgınlıktır. Kimi İranlı kimi İran kültürü altında yetişmiş olan yerli emîrlere, Hârizmli Türklerin devletin yönetiminde fiilen söz sahibi olmalarını sindiremedikleri gibi, veliahtın tahta geçmesi ile hâkimiyetin tamamen onların eline geçmesinden endişe duyuyordu. İşte bu durum Keykubâd'ın zehirlenmesinin başlıca sebebidir; Kaymaz, 2011: 98.

⁸⁸ Kaymaz, 2014: 32.; İbn Bibi, 2014: 447-448.; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 188-189; Yazıcızade, 2017: 508-509; Turan, 1971: 404; Sevim, A. (2002). "Keyhüsrev II". *TDV İA.*, C.25, 349; Cenâbî Mustafa Efendi. (1994). *El-'Aylemü'z-Zâhir Fi Ahvâli'l-Evâ'il ve'l-Evâhir*. (Haz. Muharrem Kesik). İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lizans Tezi, İstanbul. Trc., 20-21.

devlet erkânı arasındaki çekişme yerli emîrlerin lehine netice buldu.⁸⁹ Ancak devlet bu kez de yerli emîrler arasında başlayacak olan bir mücadeleye sahne olacaktır.

Sultan Keyhüsrev ilk iş olarak Kayseri’de bulunan bütün elçileri kabul etti. Ardından babası Sultan Keykubâd’ın hazırlatmış olduğu elçiliği Moğol Kağanına gönderdi. Dımaşk Eyyubi Hükümdarı Melik Eşref ve Halep Eyyubi Hükümdarı Melik Nasır ile babası zamanında yapılan anlaşmaları yeniledi. Ayrıca Sultan Keyhüsrev, Melik Nasır’ın kızı Gaziye Hatun ile evlenirken, kendi kız kardeşini de Melik Nasır’a vermiş ve böylece iki taraf arasındaki tâbilik ve metbuluk bağı hısımlıkla güçlendirilmişti. Bunun yanında Hama Hâkimi Melik Muzaffer, Hums hâkimi Melik Mücâhid ve Mardin Artuklu hâkimi Artuk-Arslan Keyhüsrev’e tabiiyetlerini bildirdi. Böylece bölgede emelleri olan Mısır Eyyubi hükümdarı Melik Kâmil’e karşı kuvvetli bir ittifak oluşturulmuş oldu.⁹⁰

Harici ilişkilerde bunlar yaşanırken içerde de devlet erkânı arasındaki çekişmeler gün geçtikçe daha da şiddetleniyordu. Özellikle yerli emîrler, Hârizmlî emîrleri hala bir tehlike olarak görüyordu. Keyhüsrev’in tahta çıkışında rol oynayan bu yerli emîrler arasından sivrilmeyi başaran Sadeddin Köpek⁹¹, tecrübesiz ve genç olan sultanın daima yanında bulunmuş ve güvenini kazanarak onu tesiri altına almıştı. Köpek, Hârizmlî Beyler ve askerlerin başı olan Kayır Han’ın saltanatı için tehlike arz ettiği ve tutuklanması konusunda Sultanı ikna etmişti. Kayır Han tutuklanarak Zamantı kalesine hapsedilmiş ve bir süre sonra da burada ölmüştür. Bu olay karşısında tedirgin olan ve aynı akıbeti kendilerinin de yaşayacağını düşünen Hârizmlî emîrler ve askerler, maiyetleriyle birlikte Selçuklu hizmetinden çıkıp Fırat nehrini geçtiler ve yol üzerinde geniş çaplı yağma hareketlerinde bulundular.⁹² Selçuklu yönetimi, Kemaleddin Kâmyâr’ı kumandanlığa tayin edip Hârizmlîleri vazgeçirmesi için peşlerinden gönderdi. Kâmyâr’ın Hârizmlîlerin peşinden gönderdiği kuvvet, geri dönmeye ikna edemedikleri Hârizmlîler tarafından yenilgiye uğratıldı. Güneydoğu Anadolu bölgesini işgal eden Hârizmlîler bir süre el-Cezire hükümdarı

⁸⁹ İbn Bibi, 2014: 449-450; Turan, 1971: 404; Ayn Yzr., 2001: “Keyhusrev II”, 620; Sevim, 2002: “Keyhüsrev II”, 349; Kaymaz, 2014: 33-35.

⁹⁰ Kaymaz, 2014: 36-37; Turan, 1971: 405-406; Sevim, 2002: “Keyhüsrev II”, 349.

⁹¹ Sadeddin Köpek’in hayatının ilk yılları ve Türkiye Selçuklu hizmetine nasıl girdiği hakkında herhangi bir malumatımız yoktur. Yaptırılmış olduğu kervansarayın kitabesinden isminin Köpek b. Muhammed, lakabının ise Sadeddin olduğu anlaşılmaktadır. Köpek isminin, Türkçede pek yaygın olmasa da kullanıldığını ve bu adın bir hakaret anlamı içermediği bilinmektedir. I. Alâeddin Keykubâd’ın 1226-1236 yılları arasında Beyşehir gölü yakınlarında yaptırdığı Kubadabad Sarayı’nın mimarının Sadeddin Köpek olduğu bilinmektedir.; Kesik, M. (2008). “Sadeddin Köpek”. *TDV İA.*, C.35, 392.

⁹² İbn Bibi, 2014: 451-452; Bar Hebraeus, 1987: II, 537; Köprülü, 2001: 290-291; Turan, 1971: 407-408; Kaymaz, 2014: 41-42; Sevim, 2002: “Keyhüsrev II”, 349.

Melik Salih'in emrine girerek bölgenin siyasetinde mühim rol oynadılar.⁹³ Böylece Türkiye Selçuklularını uzun süre uğraştıracak olan Hârizmliler meselesi iç mesele olmaktan çıkmış ve bölgenin siyasi yapısını da etkileyecek bölgesel bir dış mesele haline gelmiştir.

Devlet erkânının Hârizmliler meselesinde başarısız olması, Sultanı etkisi altına alan Sadeddin Köpek'e yerli emîrleri suçlama imkânı tanıdı. Öncelikle Taceddin Pervâne'yi kendi safına çeken Sadeddin Köpek, sultanın atabeği Şemseddin Altun-aba'yı bir takım iftiralarla suçlamış ve Sultandan Altun-aba'nın katli için gerekli fermanı almıştı. Nitekim Köpek, saltanat divanı toplandığında Altun-aba'yı tutuklatıp öldürttü (1238).⁹⁴ Sadeddin Köpek bundan sonra Taceddin Pervâne ile uğraşmaya başladı. Endişeye kapılan Pervâne, merkezden uzaklaşıp Ankara'daki iktâsına gitse de daha sonra Sadeddin Köpek'in marifetiyle bir takım suçlamalarla recm edilmek suretiyle taşlanarak öldürüldü.⁹⁵

Sadeddin Köpek emîrleri birer birer ortadan kaldırmaya ve yönetimden uzaklaştırmaya devam ederken, bir yandan da İzzeddin Kılıç Arslan'ın varlığından endişe duyan Sultan Keyhüsrev'i kardeşine karşı kışkırtıyordu. Sultan Keyhüsrev, bu tahriklerin neticesinde Veliahd İzzeddin Kılıç Arslan'ı, diğer şehzade Rükneddin'i ve anneleri Melike-i Âdiliyye'yi boğdurttu (1238). Bir rivayete göre, şehzadeleri öldürmekle vazifelendirilen Mübârizeddin Armağan-şâh, onları öldürmeyerek sultandan ve Köpek'ten gizlemiştir.⁹⁶

Tahakkümünü artıran Köpek, hem kamuoyu nazarında itibarını yükseltmek hem de kalan rakipleri üzerindeki baskısını daha da artırmak için askeri bir zafer elde etmek istiyordu. Bu doğrultuda ordunun başına geçerek zayıf durumdaki Eyyubilerin hâkim olduğu Sümeysat (Samsat) kalesini fethetti (Temmuz 1238). Bu zaferle itibarını artıran Köpek, seferden dönünce önce Hüsameddin Kaymeri'yi tutuklattı ardından da Kemâleddin Kâmyâr'ı tutuklatıp öldürttü.⁹⁷

Sadeddin Köpek, rakiplerinin bir kısmını ortadan kaldırarak, bir kısmını da yönetimden uzaklaştırarak devletin yönetiminde tek söz sahibi olmuştu. Öyle ki artık gözünü tahta dikmiş ve Keyhüsrev'i saf dışı bırakarak tahta geçmenin planlarını yapmaya başlamıştı. Tahta geçmek için hanedanın soyundan olunması gerektiğini bilen Köpek, kendisinin I.

⁹³ İbn Bibi, 2014: 452; Bar Hebraeus 1987; II, 537; Köprülü, 2001: 290-291; Turan, 1971: 408; Kaymaz, 2014: 59-60.

⁹⁴ İbn Bibi, 2014: 454; Müneccimbaşı, 2017: II, 76; Kaymaz, 2014: 46; Kesik, 2008: 392; Cahen, 2014: 93.

⁹⁵ İbn Bibi, 2014: 455-457; Müneccimbaşı, 2017: II, 76; Kaymaz, 2014: 47-49; Kesik, 2008: 392-393; Cahen, 2014: 93.

⁹⁶ İbn Bibi, 2014: 455-456; Müneccimbaşı, 2017: II, 76; Turan, 1971: 409-410; Kaymaz, 2011: 111; Kesik, 2008: 392.

⁹⁷ İbn Bibi, 2014: 458-462; Müneccimbaşı, 2017: II, 76-77; Turan, 1971: 410-411; Özbek, 2018: 184; Cahen, 2014: 93-94; Kesik, 2008: 393.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in gayrimeşru oğlu olduğuna dair bir şaiya yaymaya başladı. Bunun yanında devletin kötü gidişatından Sultanı sorumlu tutmuş hatta Sultanın Halife sancağını değiştireceğine dair söylentiler yaymıştır.⁹⁸

Güçlü emîrlerin öldürülmesine olanak sağlayan Sultan Keyhüsrev, yaptığı yanlışların farkına varmış ve Köpek'in kara propagandası karşısında artık gerçek niyetini görmeye başlamıştı. Köpek'i öldürmesi için vazifelendirdiği Sivas Sübaşısı Hüsameddin Karaca Candar'ı yanına çağırdı ve bir plan yaptı. Yapılan plan neticesinde sarayda düzenlenen işret meclisinde sarhoş edilen Köpek, meclisten ayrılmak üzereyken saldırıya uğradı. Emîr-i âlem Togan tarafından yaralanan Köpek kendisini Şaraphaneye atmış fakat burada şarapdarlar tarafından feci bir şekilde öldürülmüştür (1239).⁹⁹

Sadeddin Köpek tehlikesi bertaraf edilse de onun sebep olduğu olumsuzlukların telafisi pek mümkün değildi. Zira birinci derecedeki devlet adamlarının ortadan kaldırılması devletin tecrübeli ve yetenekli emîrlerden yoksun kalmasına sebep olmuştur. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, devletin bu yoksunluğunu gidermek için Köpek tarafından yönetimden uzaklaştırılan ikinci derecedeki devlet adamlarını yeniden görevlendirdi; Mühezzibüddin Ali vezirliğe, Şemseddin İsfahânî Saltanat nâibliğine, Veliyüddin Tercüman pervâneliğe, İbn Bibi'nin babası Mecneddin Muhammed tercümanlığa ve Celâleddin Karatay ise taşt-hane ve hazîne-i hasa görevlerine getirildi.¹⁰⁰ Bu atamalar düzeni ve istikrarı kısmen sağlasa da devletin idare mekanizmasındaki bozulmaya çare olmadı. Zira bu bozulma Köseadağ bozgununa kadar uzanacak olan felaketler zincirinin ana sebeplerinden biri olacaktır ki bu konuya da ilerde değineceğiz.

Selçuklu Devleti, Sadeddin Köpek'in ve Hârizmliler meselesinin sebep olduğu sarsıntılara rağmen dış siyasetteki gücünü muhafaza ettiriyordu. Nitekim Eyyubi ve Artuklu melikleri, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Kilikya Ermeni Krallığı hâlâ Selçuklulara tâbi idi. Ancak diğer taraftan Hârizmliler meselesi henüz çözülememişti. Hârizmliler, devletin güney doğu sınırında yaptıkları yağma ve talanlarla asayişsizliğe sebep oluyor ve Suriye-Anadolu ticaretini olumsuz etkiliyordu. Ayrıca Moğol istilasından kaçan göçebe Türkmen kitleleri de bu bölgeye yığılmış, yaptıkları yağma ve talan hareketleri ile asayişsizliği büsbütün artırmıştı. Bu meseleyi çözmesi için Mecneddin Muhammed Tercüman; Hârizmlilerin reisleri ile görüşmek ve itaat altına almak üzere bölgeye gönderildi. Hârizmliler görüşme

⁹⁸ İbn Bibi, 2014: 458; Turan, 1971: 410-411; Kaymaz, 2014: 52-53; Kesik, 2008: 393.

⁹⁹ İbn Bibi, 2014: 462-464; Müneccimbaşı, 2017: II, 77; Turan, 1971: 412; Ayn Yzr., 1948: 26; Kaymaz, 2014: 54-55; Kesik, 2008: 393.

¹⁰⁰ İbn Bibi, 2014: 465; Turan, 1971: 413-414; Ayn. Yzr., 1948: 26; Kaymaz, 2014: 56-57.

neticesinde itaatini bildirmiş, yağma ve talandan uzak duracaklarına dair söz vermişti. Fakat kısa bir süre sonra yine yağma ve talan hareketlerine başlamaları üzerine Selçuklu kuvvetleri bölgeye gönderilmiş ve yapılan muharebe neticesinde Hârizmliler yenilgiye uğratarak halife topraklarına kaçmaya mecbur edilmiştir.¹⁰¹ Buradan ileri harekâta devam eden Selçuklu ordusu önce Siverek’i ardından da Alâeddin Keykubâd döneminde kuşatılan fakat alınamayan Amid’i ele geçirdi (1240-1241).¹⁰²

Moğol istilasından kaçan Türkmenlerin bölgeye yığıldığını ve buradaki asayişin büsbütün bozulduğunu söylemiştik. Bu olumsuzluklar bölgedeki halkın iktisadi ve içtimai açıdan sıkıntı çekmesine neden oluyordu. Ayrıca Selçuklu Sultanı ve devlet erkânının lüks ve israf içerisinde yaşaması, bölge halkının devlete olan güvenini daha da kırmıştı. Bütün bunların yanında, bölgeye gelen Türkmenlerin henüz İslamı tam anlamıyla kavrayamamış olmaları, onların yabancı akidelerin tesirinde kalmalarını da kolaylaştırıyordu. İşte bu sırada, Hısn Mansur yakınlarındaki Kefersud bölgesinde Ebû'l-Bekâ Baba İlyâs-ı Horasânî adlı bir şeyh ortaya çıktı. Eski inançları bünyesinde barındıran ve İsmâîlî düşünce yapısına sahip olan Baba İlyâs, bölgenin siyasi, dini ve iktisadi durumundan faydalanarak Türkmenleri tesiri altına aldı. Öyle ki Türkmenler ona “Baba Resûlullah” demeye başladı. Amasya’ya giden ve kısa sürede geniş bir kitleye ulaşan Baba İlyâs, kurtarıcı mehdi hüviyetine bürünerek, Sultan II. Keyhüsrev’e karşı sözde cihad ilan etmiş ve bu cihada muhalefet edenlerin de öldürülmesini emretmişti.¹⁰³

Baba İlyâs, başlattığı ayaklanmanın idaresini halifesi Baba İshak’a devretti. Türkmenleri silahlandıran Baba İshak; Sümeysat, Kâhta ve Hısn Mansur bölgelerini ele geçirdi. Kendilerine katılmayan Müslüman ve gayri Müslimleri katletmeye başladı. Selçuklu yönetiminin isyanı bastırması için görevlendirdiği Malatya Sübaşısı Muzaffereddin Ali-şîr komutasındaki kuvvetler, Babailer tarafından iki kez yenilgiye uğrattıldı. Böylece Güneydoğu ve Orta Anadolu’yu ele geçiren Babailer, Baba İlyâs’ın bulunduğu Amasya’ya

¹⁰¹ İbn Bibi, 2014: 467-472; Turan, 1971: 416-418; Kaymaz, 2014: 60-62; Köprülü, 2001: 291; Özbek, 2018: 185-188.

¹⁰² İbn Bibi, 2014: 472-477.; Turan, 1971: 418-419; Köprülü, 2001: 291; N. Kaymaz’a göre Selçukluların kadim şark hâkimiyeti hedefiyle gerçekleştirilen Amid’in fethi ve ardından gelecek olan Meyyafârikîn seferi hissi tarafı ağır basan, Selçuklu Devleti’ni yakın gelecekte karşı karşıya kalacağı Moğol tehlikesi önünde daha fazla zayıf bırakmış olmaktan başka bir işe yaramayan plansız bir harekâttı. Bu askeri faaliyetlerin devletin en kuvvetli olması icap eden dönemde orduyu yıprattığını söyleyen Kaymaz, bölgeye yapılan harekâtın Eyyubi meliklerini Selçuklu aleyhinde birleşmesine ve Selçuklulara tâbi olan diğer hükümdarların da bağlılıklarının zayıflamasına yol açtığını belirtmektedir; Kaymaz, 2014: 85-86. Haliyle bu durum, Moğol tehlikesine karşı kurulacak ittifakı da imkansız hale getirmiştir.

¹⁰³ İbn Bibi, 2014: 478-479; Bar Hebraeus, 1987: II, 539-540; Turan, 1971: 421-422; Sümer, 1969: 8; Ocak, A. Y. (1991). “Baba İlyas”. *TDV İA.*, C.4, 368.

yöneldiler. Sultan Keyhüsrev'in Amasya valisi olarak atadığı Mübârizeddin Armağanşah, Babailerden önce Amasya'ya gelerek Baba İlyâs'ı yakaladı ve idam etti. Ancak şeyhlerinin göğe yükseldiğini düşünen Babailer, Armağanşah'ı mağlup ederek Konya'yı ele geçirmek için harekete geçtiler. Endişeye kapılan Sultan Keyhüsrev, Moğollara karşı Erzurum'a yerleştirilen orduyu isyanı bastırması için görevlendirdi. Ayrıca Selçuklu hizmetinde bulunan paralı Frank ve Gürcü askerleri de asilerin üzerine gönderdi. Kırşehir'in Malya sahrasında meydana gelen çarpışmada Babailer ağır bir yenilgiye uğratıldı. Kadın ve çocuklar dışında Baba İshak dâhil bütün isyancılar kılıçtan geçirildi.¹⁰⁴

Babailer İsyanı, Selçuklu Devleti'nin aslında dışardan görüldüğü gibi parlak bir vaziyetinin olmadığını, idari ve askeri yapısının içten içe bozulduğunu ve güçlü bir düşmana karşı mukavemet edemeyecek durumda olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu durum Alâeddin Keykubad döneminde Selçukluların azametinden çekindiği için saldırıyı göze alamayan Moğolları da cesaretlendirmişti.¹⁰⁵ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki: Babailer isyanı, Selçuklu Devleti'nin kudretini sarsmasına rağmen, Moğollardan başka bölgedeki hiçbir devlet Selçuklu Devleti'nin bu zaafından istifade edecek durumda değildi.¹⁰⁶ Nitekim ilerde bahsedeceğimiz üzere; 1242 yılına gelindiğinde Erzurum saldırısı ile başlayan ve Köseadağ Bozgunu ile devam eden Moğol istilasını Anadolu'yu yakıp kavuracak ve Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecini başlatacaktır.

¹⁰⁴ İbn Bibi, 2014: 479-482; Bar Hebraeus, 1987: II, 540; Ahmed Bin Mahmud. (2011). *Selçuknâme*. (Haz. Erdoğan Merçil). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 306-307; Turan, 1971: 422-424; Sümer, 1969: 8; Ocak, A. Y. (1991). "Baba İshak". *TDV İA.*, C.4, 369; Ayn Yzr. (1991). "Baba İlyas", 368.

¹⁰⁵ Babailer isyanı; Moğollara, Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için fırsat veren bir olaydı. Bu durum, Moğolların Babailere fiili destek vermiş olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Zira Moğolların Babailer isyanına fiili destekte bulunduğu dair Ebu'l Hayr Rumi'nin Saltuknâme adlı eserinde bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayete göre Baycu komutasındaki Moğol kuvvetleri isyan sırasında Baba İshak'a katılmıştır; Ocak, A. Y. (2017). *Babailer İsyanı (Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü)*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 114-115; Akkuş, M. (2011). *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üni. Sosyal Bil. Enst., Konya, 107.

¹⁰⁶ Turan, 1971: 427.

4. ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ'NİN KÖSEDAĞ SAVAŞINA KADAR HAYATI

4.1. Şemseddin İsfahânî'nin Etnik Kökeni

Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin kökeni ve ailesi ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıyken, doğum tarihi, yaşı ve devlet kademelerinde tam olarak hangi yılda göreve başladığı ile ilgili ise herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun yanında, Şemseddin Muhammed'in kaynaklarda zikredilen İsfahânî nisbesi, bize onun kökeniyle ilgili bilgi veren en önemli delillerden biridir. Buna göre onun kökeni, İran'ın İsfahan şehrine dayanmaktadır. Ayrıca I. İzzeddin Keykâvus tarafından Antalya'nın yeniden fethi üzerine yazdırılan ve Celâleddin Nev-Müslüman'a gönderilen fetihname hüviyetindeki bir mektup, Şemseddin İsfahânî'nin ailesi ve kökeniyle ilgili bazı önemli bilgiler içermektedir. Osman Turan'ın yayımladığı söz konusu mektubun asıl amacı, o dönem İnşa divanı kâtibi olan ve bu fetihnâme'yi muhatabına ulaştırmakla vazifelendirilen Şemseddin İsfahânî'ye, İsfahan'da ölen babasından intikal eden mirasın teslim edilmesi talebiydi.¹⁰⁷ Bu bilgiler bize Şemseddin İsfahânî'nin Fars kökenli olduğunu ve İran'ın İsfahan şehrinde yaşayan, muhtemelen de varlıklı olan bir aileye mensup olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca söz konusu mektuptan, Şemseddin İsfahânî'nin bu dönemdeki künyesinin "Kemaleddin" olduğunu da öğrenmiş bulunmaktayız.

Şemseddin İsfahânî'nin ailesi ile ilgili ilginç bilgiler veren kaynaklardan bir diğeri de Keşiş Simon De Saint Quentin'in eseridir. Simon'a göre İran ulusundan gelip Selçuklu devletinde kâtip olan Şemseddin İsfahânî'nin odun satan yoksul bir kardeşi vardı.¹⁰⁸ Simon'un Şemseddin İsfahânî'nin kökeniyle ilgili verdiği bilgiler biraz önce verdiğimiz bilgileri teyit eder nitelikte olsa da odun satan yoksul bir kardeşi olduğuna dair verdiği bilgiyi diğer kaynaklarda teyit edecek bir karşılığı bulunmamaktadır.

¹⁰⁷ Osman Turan'ın *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar adlı eserinden naklen*; "Ramazan ayında cihâdın bereketi ile Allah'ın lütfu ve zat-i devletiniz Celâleddin'in yüce himmeti sayesinde bu fetihten sonra bütün sahil hudutları bizim kudret elimize ve memleketimiz içine girdi ve bu suretle de endişelerimiz zail oldu. Bu büyük müjde haberinden memnun olacağınızı ve İslâmın bu fetih sevincine iştirak edeceğinizi düşünerek keyfiyeti zat-i devletlerine bildirmek münasip görüldü. İnşallah bundan sonra bu türlü müjde haberleri kulağınıza yetiyecektir. Bu mektubu taşıyan İsfahanlı münşi bizim İnşa divanı mensuplarından ve devletimizin kâtiplerindendir. Babası İsfahan'da öldü; terekese şer'î ihtiyatla mevkuf tutuldu. Bu tarafta birçok değişiklikler ve hâdiseler oldu; bütün civar İslâm hükümdarları şart olan gönül birliğine riâyet ettikleri halde o taraftan kimse gelmedi ve iki taraf arasında mektuplaşma ve kardeşlik teşebbüsü olmadı. Hâlbuki merhum Melik Nusretüddin Atabeg bu taraf ile münasebet ve dostluk halinde idi. Bundan sonra bu dostluğu himmet buyurmanız ve mezkûr Kemaleddin'e babasından intikal eden terekenin kendisine verilmesi için nâiplere emretmeniz ve böylece her tarafa yaygın olan adaletinizin gerçekleşmesi icabeder. Zat-i devletlerinin saadeti devam etsin.>"; Turan, 2014: 99-105; Farsça Vesika; Ayn. Esr.; Farsça Metin; XVII Numaralı Belge, s.105.

¹⁰⁸ Simon, 2006: 61.

Şemseddin İsfahânî'nin ailesi ile ilgili teyit edemediğimiz görüşlerden biri de araştırmacı Claude Cahen'e aittir. Cahen, *Pre-Ottaman Turkey (Osmanlılardan Önce Anadolu)* adlı eserinde İsfahânî'nin, Şerefeddin Muhammed adında bir oğlu olduğunu ve onun Hatıroğlu isyanında sorumlu tutulanlardan biri olduğu için Moğollar tarafından kurulan mahkeme sonucunda öldürülen devlet adamları arasında bulunduğunu söylemektedir (1276).¹⁰⁹ Cahen'in bu bilgiye nereden ulaştığını bilemiyoruz. Zira elimizde mevcut olan tüm ana kaynaklarda, Cahen'in bu görüşünü destekleyecek bir bilgiye rastlamadığımız gibi diğer önemli araştırmacıların eserlerinde de buna benzer bir görüşe denk gelmedik.

4.2. Şemseddin İsfahânî'nin Eğitim Hayatı

Uzun yıllar Türkiye Selçuklu Devleti'ne hizmet eden, özellikle has-kâtiplik, nâiblik ve vezirlik gibi önemli makamlarda görev almış olan Şemseddin İsfahânî'nin iyi bir eğitimden geçtiği muhakkaktır. Onun bu makamlara gelmesi tesadüf eseri değildir. Zira kâtiplik gibi devletin iç ve dış yazışmalarının yürütüldüğü, yazma ve hitap konusunda beceri ve eğitim isteyen bu mevkide görev alması, daha sonra da iyi bir eğitimden geçmenin şart olduğu nâiblik ve vezirlik gibi üst makamlarda görev alması öngörümüzü doğrular niteliktedir. Öyle ki Şemseddin İsfahânî'nin, ediplik ve hitabet konusunda oldukça başarılı olduğunu kaynaklardan ulaştığımız bilgiler teyit etmektedir ki bunlardan ilerde yeri gelince bahsedeceğiz.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde de, diğer Ortaçağ İslâm Devletleri'nde olduğu gibi, küçük yaştaki çocukların eğitime tabi tutularak asker ve idarecilerin yetiştirildiği Gulâm sistemi¹¹⁰ mevcuttu. Özellikle yabancı kökenli devlet adamlarının bu gulâmhanelerde eğitim gördüğünü göz önünde bulundurursak, her ne kadar somut bir kanıt olmasa da Şemseddin

¹⁰⁹ Cahen, 2014: 275.

¹¹⁰ Ortaçağ İslâm devletlerinin dayandığı en önemli askeri ve idari teşkilatlardan biridir. Gulâm / Memluk kelimesi “ergenlik çağına gelmemiş erkek çocuk; hizmetçi, köle” anlamlarını taşır. Ancak Gulâm sistemi taşıdığı anlam dışında daha geniş bir teşkilatı ifade etmektedir; Gulâm Sistemi, küçük yaşta eğitime alınan erkek çocukların sistematik bir askeri eğitime tâbi tutularak asker veya idareci olarak yetiştirilmesi ve yetenekleri doğrultusunda daimî ve maaşlı olarak devlet kademelerinde görevlendirilmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu sistem ile yetişen bir gulâm, profesyonel asker veya idareci vasıfları taşıdığı için, devlet erkânı statüsüne girmekte ve sıradan kölelerden ayrılmaktaydı. Bu sistem, Türkiye Selçuklularında da mevcuttu. Saray görevlileri ve hükümet teşkilatındaki ümerânın ekseriyeti gulâm kökenli devlet adamlarından oluşmaktaydı. Gulâmların eğitiminin yapıldığı yerlere gulâmhane denilirken bu gulâmhanelerde gulâmların eğitimiyle ilgilenenlere ise “Baba / Babayan” unvanı verilmekteydi. Şemseddin Altun-aba, Celâleddin Karatay ve Şemseddin Muhammed İsfahânî gibi mühim şahsiyetlerde gulâmların eğitimiyle ilgilenmiştir; Göksu, E. (2017). *Selçuklu'nun Mirası Gulâm ve İktâ (Kölelik mi, Efendilik mi?)*. İstanbul: Kronik Yayınları, 13-14, 82-96; Ayrıca Bkz.; Merçil, E. (1996). “Gulam”. *TDV İA.*, C.14, 180-184; Kızıltoprak, S. (2004). “Memluk”. *TDV İA.*, C.29, 87-90.

Muhammed İsfahânî'nin de gulâm kökenli olabileceği ve gulâmhanede eğitim görmüş olabileceği ihtimalinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, İsfahânî'nin bizzat gulâmların eğitimiyle ilgilendiğine dair de bir ipucu mevcuttur; İbn Bibi'de geçen ifadeye göre Şemseddin İsfahânî; Şemseddin Hasoğuz ve Eseddin Ruzbe'den, çocukluklarından beri terbiyesi altında yetişip büyüyen emîrlar olarak söz etmektedir ki bu ifade bize, adı geçen emîrların İsfahânî tarafından eğitilen gulâmlar olduğunu göstermektedir.¹¹¹ Bu örnekten yola çıkarak, Şemseddin İsfahânî'nin devlet adamlığının yanında, bir eğitmen vasfına da sahip olduğunu söyleyebiliriz.

4.3. Şemseddin İsfahânî'nin İdari Görevleri

Kaynaklarda, Sultan I. İzzeddin Keykâvus döneminde ilk kez adından söz edilen Şemseddin İsfahânî, bu dönemde sırasıyla *eşraf-ı matbah (mutfak sorumlusu)*, *inşâ divanı kâtipliği* ve sultanın özel kâtibi anlamına gelen *has-kâtiplik (inşâ-i hâss)* mevkilerinde bulunmuştur. Sultan I. Alâeddin Keykubâd döneminde bir süre inşâ divanı başkanlığı (*tuğrâi*) mevkiinde bulunan İsfahânî, daha sonra *Kayseri şahneliği (Askeri Vali)* görevine tayin edilmiştir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde ise *saltanat nâibliğine* getirilen İsfahânî, daha sonra Moğolların desteğiyle *niyâbet-i hazret (hâkim)* ve ardından *vezirlik* makamına yükselmiş ve ölene kadar bu görevi ifa etmiştir. Yine kendisini, *beylerbeyi (melikü'l-ümerâ)* sıfatıyla ordu kumandanlığı görevinde de görmekteyiz.

Devletin en yüksek idari mertebesi olan vezirlik (sahiblik) mevkiine yükselerek *sahib* unvanını alan Şemseddin İsfahânî, İbn Bibi'nin eseri ve Anonim Selçuknâme gibi ana kaynaklarda mütemadiyen bu unvanla anılmıştır. Üstelik bu kaynaklar, İsfahânî'nin henüz vezir olmadığı ve başka idari mevkilerde bulunduğu yılları anlatırken de İsfahânî'den sahib unvanıyla bahsetmişlerdir. Bunun sebebi, adı geçen eserlerin Şemseddin İsfahânî'nin yaşadığı dönemden çok daha sonra kaleme alınması ve eserlerde genellikle tarihi şahsiyetlerin en çok bilinen unvanlarıyla birlikte anılmalarıydı. Nitekim aynı şekilde, Türkiye Selçuklularının bir diğer meşhur devlet adamı Muinüddin Süleyman'ında, kaynaklarda *pervâne* unvanıyla özdeşleştiğini görüyoruz.¹¹²

¹¹¹ İbn Bibi, 2014: 526; Göksu, 2017: 95.

¹¹² Bal, 2006: 267.

4.4. Şemseddin İsfahânî'nin I. İzzeddin Keykâvus Devrinde Siyasi Hayatı

Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin tam olarak hangi tarihte Türkiye Selçuklu Devleti'nde görev almaya başladığına dair bir bilgi bulunmasa da kaynakların, İsfahânî'nin adını ilk olarak I. İzzeddin Keykâvus döneminde zikrettiğini söylemiştik. I. İzzeddin Keykâvus'un, Antalya'yı 1216 yılında yeniden fethi münasebetiyle kaleme aldırıldığı ve Celâleddin Nev-Müslüman'a gönderdiği fetihnâmede bahsedildiği üzere, künyesi Kemaleddin olan Şemseddin İsfahânî bu yıllarda *inşâ divanı kâtibi*ydi. Yine aynı dönemde, bahsedilen görevine ek olarak; saray ileri gelenlerinin mutfağından sorumlu olan *eşraf-ı matbah* vazifesini de yürüttüğünü görmekteyiz.¹¹³

Sultan I. İzzeddin Keykâvus, dönemin ileri gelen edip, şair ve bilginlerini daima meclisinde bulundurur hatta onlara devletin en üst makamlarında çeşitli görevler verirdi.¹¹⁴ Nitekim bu isimlerden biri de edipliği ve nüktedanlığı ile Sultan Keykâvus'u etkilemeyi başaran Şemseddin Muhammed İsfahânî olmuştur; İbn Bibi'nin aktardığı bilgilere göre Sultan Keykâvus, Kayseri'den Ankara'ya doğru giderken Sünnetlü mevkiinde bulunan Surahan kervansarayında bir işret meclisi kurmuştu. Bu mecliste söz alan Şemseddin İsfahânî okuduğu rubai ile sultanı etkilemeyi başardı.¹¹⁵ Sultan Keykâvus, yeteneğini ve zekâsının kıvraklığını övdüğü Şemseddin İsfahânî'nin rütbesini yükselterek *eşraf-ı matbah* vazifesine ek, onu sultanın özel kâtibi anlamına gelen *has-kâtiplik (inşâ-i hâss)* ya da diğer bir adıyla *münşi-i hass-ı hazret-i saltanat* görevine getirdi. Ayrıca İsfahânî, Sultanın halvet meclisinde bulunan sohbet arkadaşlarındandı.¹¹⁶

4.5. Şemseddin İsfahânî'nin I. Alâeddin Keykubâd Devrinde Siyasi Hayatı

I. İzzeddin Keykâvus'un ölümünden sonra Şemseddin İsfahânî'nin, I. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatı döneminde de devlet içerisindeki etkinliğini muhafaza ettiğini ve yönetici kadroda bulunduğunu görmekteyiz. Zira İsfahânî'nin, I. Keykâvus'un ölümü sonrasında, merhum Sultan'ın has-kâtibi ve halvet meclisi üyesi sıfatıyla Alâeddin Keykubâd'ı Sultan olarak belirleyen önemli devlet adamlarının içerisinde yer aldığını

¹¹³ İbn Bibi, 2014: 227; Yazıcızâde, 2017: 260; Turan, 2014: 99,105.

¹¹⁴ Koca, 1997: 97; Kartal, A. (2008). "Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil ve Edebiyat". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (1), 119.

¹¹⁵ Söz konusu rubai için bkz. s.105-106.

¹¹⁶ İbn Bibi, 2014: 224-228; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 84; Yazıcızâde, 2017: 258-261; Koca, 1997: 97; Bal, 2006: 268.

görmekteyiz. ¹¹⁷ Şemseddin İsfahânî'nin yeni sultanı belirleyen devlet erkânı içerisinde bulunması, onun seçkin devlet adamlarından biri olduğunu açıkça göstermektedir.

Şemseddin İsfahânî, devlet erkânı içerisindeki etkinliğini korumakla kalmamış, aynı zamanda yeni sultan Alâeddin Keykubâd tarafından *tuğrâi (inşâ divanı başkanlığı)* ve *müşrif-i memleket (divan-ı işrâf başkanlığı)* vazifelerine tayin edilmişti. Fakat İsfahânî, 1230 yılında kazanılan Yassı Çemen zaferinin ardından tuğrâi görevinden azledilmiştir; Alâeddin Keykubâd'ın Yassı Çemen zaferi ve Erzurum'un ilhakı hasebiyle yazılmasını emrettiği fetihnâme, tuğrâi sıfatıyla bizzat Şemseddin İsfahânî kaleme almıştı. Ancak Alâeddin Keykubad ve tecrübeli devlet adamları; fetihnâmede, Celâleddin Hârizmşâh ve Selçuklu soyuna mensup Erzurum Meliki Cihanşâh için sarf edilen çok ağır ithamlar bulunduğu ve yardıma gelen Eyyubi meliklerine ithafen küçük düşürücü ifadelerin kullanıldığı konusunda hemfikir olunca fetihnâme resmîyet kazanmamıştır. Sultanın emri üzerine Emîr-i Ârız Nizameddin Ahmed-i Erzincanî tarafından daha yumuşak ifadelerle tekrar kaleme alınan fetihnâme, Sultan ve devlet erkânı tarafından onaylanmış ve bunun neticesinde tuğrâi vazifesi Şemseddin İsfahânî'den alınarak, Nizameddin Ahmed-i Erzincanî'ye verilmişti. Bu olaydan sonra, İsfahânî yalnız müşrif-i memleket görevini icra etmiştir.¹¹⁸

İsfahânî'nin resmîyet kazanmayan fetihnâmesi, İbn Bibi'nin eseri aracılığıyla günümüze kadar ulaşmıştır. İbn Bibi'nin Selçuklu sarayında bulunduğunu ve devletin resmi belgelerini kullanabileceğini göz önünde bulundurursak, fetihnâmenin doğruluğundan emin olabiliriz. Söz konusu fetihnameyi, İsfahânî'nin hem siyasi ve edebi becerilerini hem de karakteri anlamak açısından tahlil etmek yararlı olacaktır; Fakat konu dışına çıkmamak adına tahlili, ilerde özel bir başlık altında yapacağız.¹¹⁹

Şemseddin İsfahânî'nin, tuğrâi vazifesinden azledildiği 1230 yılından Amid'in fethi ile görevlendirildiği 1236 yılına kadar süren ara dönemde *Kayseri şahnesi* olduğunu görüyoruz. Ahmed Eflâkî'nin Menâkıbu'l Ârifin adlı eserinden edindiğimiz bilgiye göre Kayseri hâkimi olan Şemseddin İsfahânî, 1231 yılında Kayseri'ye gelen Mevlânâ'nın hocası

¹¹⁷ İbn Bibi, 2014: 224-228; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 84; Yazıcızâde, 2017: 258-261.

¹¹⁸ İbn Bibi, 2014: 405-408; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 162; Yazıcızâde, 2017: 470-473; Turan, 1971: 374; Turan, R. (1995). *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması (Vezîr ve Dîvan)*. İstanbul: MEB. Yayınları, 41. Tuğrâi vazifesinde bulunan devlet adamlarının kaleme aldıkları yazılarda dikkatli olmak zorundaydı. Nitekim mağlup olmuş bir hükümdar hakkında da olsa aşağılayıcı ağır ifadeler kullanılan bir fetihnâme, görevden azledilmek için yeterli bir sebep olmaktaydı; Merçil, E. (2015). *Selçuklular Zamanında Dîvân Teşkilâtı (Merkez ve Eyalet Dîvânları)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 148.

¹¹⁹ Fetihnâme ve değerlendirmesi için bkz.; s.100-102.

Seyyid Burhaneddin-i Tirmizi'nin müridi olmuş ve ona türlü hizmetlerde bulunmuştur.¹²⁰ Bu bilgi bize, görevinden azledilen Şemseddin İsfahânî'nin Sultanın gözünden düştüğünü ve merkez yönetiminden uzaklaştırıldığını göstermektedir. Onun Kayseri'de bulunduğu sırada Seyyid Burhaneddin ve Mevlânâ ile olan münasebetleri dışında herhangi bir faaliyeti ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Söz konusu münasebetlerini de ileride ayrı bir başlık altında ele alacağız.¹²¹

Sultan Alâeddin Keykubâd, 1236 yılına gelindiğinde Amid'in fethedilerek Selçuklu topraklarına katılmasına karar vermişti. Melikü'l-ümerâ Kemaleddin Kâmyâr, Amid kalesinin çok sağlam olduğunu ve bu yüzden ele geçirilmesinin üç yıl sürebileceğini söylese de Sultan Keykubâd bu fetih konusunda oldukça ısrarcıydı. Kadı Şerefeddin Erzincanî'nin oğlu olan Pervâne Taceddin, durumu fırsat bilerek hem kendisini kanıtlamak hem de Kâmyâr'ın yönetimdeki nüfuzunu kırmak için Sultan'ın huzuruna çıkarak Amid'in fethine memur olmak istediğini ve fethi altı ay gibi kısa bir süre içerisinde tamamlayabileceğini bildirdi. Sultan Alâeddin Keykubâd, Pervâne'nin bu isteğini kabul ederek onu ordu komutanlığına tayin etti. Pervâne Taceddin'in komuta ettiği Selçuklu ordusu Amid'e yürüdü ve şehri muhasara altına aldı. Muhasara aylarca devam etmiş fakat netice alınamamıştı.¹²²

Pervâne Taceddin'in başarısız olduğunu gören ve Amid'in fethinde ısrar eden Sultan Keykubâd, ülkenin dört bir yanından toplanan kalabalık bir orduyu muhasaraya takviye kuvvet olarak göndermeye karar verdi. Toplanan bu ordunun komutanlığını ise Şemseddin Muhammed İsfahânî'ye verdi. İsfahânî'nin komutasındaki ordu 2, 3, 5, 10 men ağırlığındaki güller, mancınıklar ve sayısız teçhizat ile Amid'e vardı. Fakat Şemseddin İsfahânî önderliğinde gönderilen bu ordu da Amid surlarını aşmayı başaramadı. Sultan Keykubâd'ın tepkisinden çekinen Taceddin Pervâne ve Şemseddin İsfahânî Konya'ya mektup göndererek, şehir düşmek üzereyken kışın bastırması ve askerlerin gevşeklik göstermesi nedeniyle başarısız olduklarını bildirdiler. Bu durum karşısında öfkelenen Sultan Alâeddin Keykubâd, gelecek yıl bizzat kendisinin bu fethi gerçekleştireceğini söyleyerek muhasaranın kaldırılmasını emretti (1236).¹²³ Başarısızlıkla sonuçlanan Amid seferi, Şemseddin İsfahânî'nin Sultan Keykubâd devrinde kaynaklara yansıyan son faaliyeti olmuştur. I.

¹²⁰ Ahmed Eflâkî, 2012: 106; Aynı şekilde Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr da, risalesinde Şemseddin İsfahânî'nin, Burhaneddin-i Tirmizi'nin müridi olduğu bilgisini vermektedir; Sipehsâlâr, 2011: 142.

¹²¹ Söz konusu münasebetler için bkz. s.93-98.

¹²² İbn Bibi, 2014: 435-436; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 181-182; Yazıcızâde, 2017: 498-499; Müneccimbaşı, 2017: II, 71; Turan, 1971: 383-384; Ayn. Yzr., 2001: "Keykubâd I", 657; Uyumaz, 2003: 78.

¹²³ İbn Bibi, 2014: 436-437; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 182; Yazıcızâde, 2017: 499-500; Bar Hebraeus, 1987: II, 535; Müneccimbaşı, 2017: II, 71; Turan, 1971: 384; Uyumaz, 2003: 78-79.

İzzeddin Keykâvus döneminde parlak bir görüntü çizen Şemseddin İsfahânî'nin, Keykubâd döneminde önce resmiyet kazanmayan fetihnamesindeki hatası, ardından da Amid seferindeki başarısızlığı Sultan nezdinde gözden düşmesine ve yönetimdeki etkisinin azalmasına sebep olmuş olabilir. Nitekim İsfahânî'nin bundan sonra, Sadeddin Köpek'in ölümüne kadar devlet yönetiminde etkin olmadığını ve arka planda kaldığını göreceğiz.

4.6. Şemseddin İsfahânî'nin II. Gıyaseddin Keyhüsrev Devrinde Siyasi Hayatı

II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin ilk yıllarında Şemseddin Muhammed İsfahânî'yi yeniden merkezi yönetimde görüyoruz (1237). İsfahânî'nin bu dönemde hangi görevi yürüttüğüne dair net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak şunu söyleyebiliriz: Keykubâd döneminde Kayseri'de görevlendirilen Şemseddin İsfahânî, yeni sultan II. Keyhüsrev döneminde merkezi yönetimde bir şekilde yer bulmayı başarmıştır.

Daha önce de bahsettiğimiz üzere Sultan Keykubâd'ın zehirlenerek öldürülmesinden sonra (1237) devlet erkânı içerisinde amansız çekişmeler baş göstermişti. Bu çekişmeler sırasında devlet ricali arasından sivrilmeyi başaran Sadeddin Köpek, yeni Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i etkisi altına almayı başarmıştı. Önce Hârizmlilerin lideri Kayır Han'ı saf dışı bırakan Sadeddin Köpek, ardından Atabeg Altun-aba'yı öldürmüştü (1238) ve bu durum devlet erkânını endişeye sevk etmişti. Köpek'in bu faaliyetleri karşısında endişeye kapılan ve tehlikeyi görenlerden biri de Şemseddin Muhammed İsfahânî idi. Öyle ki kendisi, Sadeddin Köpek'e karşı geç olmadan önlem alınması gerektiğini, aksi takdirde bütün devlet erkânının Köpek'in siyasetinden nasibini alacağını düşünerek harekete geçti. Bu doğrultuda kendisine taraftar arayan Şemseddin İsfahânî, Saltanat nâibi Kemaleddin Kâmyâr'a *“Bu Köpek kötü işlere başladı. Eğer onun önünü almazsak, başkaları da bundan zarar görür. Hemen birlikte Sultan'a gidelim, onu bu siyasetinden döndürelim.”*¹²⁴ Demiş, fakat Kemaleddin Kâmyâr sessiz kalmayı tercih etmiştir.¹²⁵ Kâmyâr, İsfahânî'nin bu teklifinin olumlu neticeleneceğinden emin olsaydı, kendisini ortadan kaldırmak için fırsat kollayan Köpek'in aleyhine olan bir girişime engel olmazdı. Muhtemelen Kâmyâr, bazı devlet

¹²⁴ Şemseddin İsfahânî'nin Köpek'in faaliyetlerine karşı tavrı kendisinin davranışlarıyla çelişmektedir; İsfahânî, Köpek'in takip ettiği siyaseti tehlikeli görüyor, engellenmesi gerektiğini düşünüyordu. Fakat ileride de bahsedeceğimiz üzere, kendisi de yönetimde otoritesini sağlamlaştırmak için aynı siyaseti takip edecek, rakip gördüğü devlet adamlarını bir bir ortadan kaldıracaktır. Bu durum İsfahânî'nin tepkisinin tamamen maddi sebeplere dayandığını ve devletin çıkarlarına göre değil kendi çıkarlarına göre hareket ettiğini göstermektedir.

¹²⁵ Bibi İbn, 2014: 454; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 192; Yazıcızâde, 2017: 514; Bal, 2006: 270; Koca, S. (2011). “Sultan I. Alâeddin Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emir Sadeddin Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü” M. Ali Hacıgökmen.(Ed.). *Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı*. Konya: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 178.

adamlarına itimat etmiyor veya sultanı, Köpek'in tesirinden kurtaramayacaklarını düşünüyordu.¹²⁶

Şemseddin İsfahânî'nin, Sadeddin Köpek'in faaliyetleri karşısında takındığı bu tavrın sebebi sadece hayati endişesi değildi. Onun böyle bir girişimde bulunmasının sebeplerinden biri de Köpek tarafından görevinden uzaklaştırılmış olmasıdır (1238).¹²⁷ İsfahânî'nin hangi görevden uzaklaştırıldığını tam olarak bilmiyoruz. Fakat N. Kaymaz, Şemseddin İsfahânî'nin bu dönemde vezir olduğunu, Köpek tarafından vezaretten uzaklaştırılıp ortadan kaldırılan Taceddin Pervâne'den boşalan pervâneliğe nakledildiğini ve vezirliğin de Sahib Mühezzibüddin Ali'ye verildiğini söyler.¹²⁸ Kaymaz, İbn Bibi'de sürekli geçen sahib unvanından dolayı olsa gerek, İsfahânî'nin bu dönemde vezir olduğunu belirtmiştir. Fakat İbn Bibi'nin, İsfahânî'nin başka idari mevkilerde bulunduğu yılları anlatırken de onu sahib unvanıyla anmasını göz önünde bulundurursak, İsfahânî'nin bu dönemde vezir olduğunu kesin bir dille söyleyemeyiz.

Görevden uzaklaştırılan Şemseddin İsfahânî'nin, Sadeddin Köpek'in ortadan kaldırılmasından sonra (1239) yeniden devlet kademelerinde görev aldığını görüyoruz; Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Köpek'in öldürmek suretiyle bertaraf ettiği birinci derecedeki devlet adamlarının yerini doldurması gerekiyordu. Bunun için yine Köpek tarafından görevinden uzaklaştırılan ikinci derecedeki devlet adamlarını yeniden göreve çağırdı. Yeni atamalar neticesinde, Şemseddin Muhammed İsfahânî; Kemaleddin Kâmyâr'dan boşalan saltanat nâibliğine, Mühezzibüddin Ali vezirliğe, Veliyüddin Tercüman pervâneliğe, İbn Bibi'nin babası Mecneddin Muhammed tercümanlığa ve Celâleddin Karatay ise taşt-hane ve hazîne-i hassa görevine getirildi. (1239).¹²⁹ Bu tarihten itibaren Saltanat nâibi Şemseddin İsfahânî'nin yönetimde etkin rol oynamaya başladığını görmekteyiz. Özellikle Köseadağ bozgunu öncesi ve sonrasındaki elçilik ve diplomatik faaliyetleri, onun siyasi hayatında bir dönüm noktasını teşkil edecektir.

¹²⁶ Kaymaz, 2014: 46.

¹²⁷ İbn Bibi, 2014: 465; Bal, 2006: 270.

¹²⁸ Kaymaz, 2014: 50.

¹²⁹ İbn Bibi, 2014: 465; Yazıcızâde, 2017: 523; Taneri, A. (1993). "Celâleddin Karatay". *TDV İA.*, C.7, 251; Koca, 2011: 191-192; N. Kaymaz, İsfahânî'nin görevinden azledilmeden önce vezir, azledildikten sonra pervâne makamında olduğunu ve tekrar göreve getirildikten sonra da nâibliğe atandığını söylemektedir; Kaymaz, 2014: 56.

5. KÖSEDAĞ BOZGUNU VE ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ'NİN YÜKSELİŞİ

5.1. Moğolların İlk İstila Hareketi; Erzurum'un Düşüşü (1242)

Babailer isyanının, Selçuklu Devleti'nin dışardan görüldüğü gibi parlak bir vaziyetinin bulunmadığını, idari ve askeri yapısının bozulduğunu ve güçlü bir düşmana karşı koyamayacak halde olduğunu gösterdiğini söylemiştik. Bu durum Selçuklulardan çekinmekte olan Moğolları da cesaretlendirmişti. Öyle ki Simon'un ifadesiyle "Moğollar, Baba İshak'ın bu kadar az kişiyle neredeyse Türklere karşı zafer kazandığını işittiklerinde, Türklerin zayıflığından büyük bir cesaret bularak ertesi yıl Türkiye'yi istilaya giriştiler."¹³⁰ Sultan II. Keyhüsrev tarafından Moğolların başkenti Karakurum'a gönderilen elçiliğin dahi dönüşü beklenmeden,¹³¹ Baycu Noyan komutasındaki 30 bin kişilik Moğol kuvveti Selçuklu topraklarına girdi. Baycu, Erzurum'daki Selçuklu ordusunun isyanı bastırmak için merkeze çekilmesini de fırsat bilerek buraya yöneldi ve şehri muhasara altına aldı. Erzurum subaşısı Sinaneddin Yakut ile Hristiyan ve Frank askerlerin komutanı İstankuş, Moğollara karşı iki ay boyunca büyük bir direniş gösterdi. Fakat Erzurum Şahnesi Şerefeddin Duvini'nin ihaneti sonucunda şehre sızan Moğol kuvvetleri büyük bir katliam gerçekleştirdi. Moğol kuvvetleri, Subaşı Sinaneddin'i ve oğlunu şehit edip şehri talan ve yağma ettikten sonra, yanlarında birçok esir ve ganimet ile karargâhları Mugan'a geri döndü (1242).¹³²

5.2. Şemseddin İsfahânî'nin Elçilik Vazifesi (1243)

Sultan Keyhüsrev ve devlet erkânı, destek olarak Erzurum'a gönderilen ordunun yetişemediği ve Moğol ordusunun Erzurum'a girip orada kimseyi sağ bırakmadığı haberlerini alınca endişeye kapılmıştı. Sultan, devlet erkânının derhal toplanıp Moğol tehlikesine karşı istişareye koyulmasını emretti. Yapılan kritik istişareler sonucunda, Moğollara karşı bölgedeki Müslüman ve Hristiyan devletler ve meliklikler ile ittifak yapma

¹³⁰ Simon, 2006: 45; Turan, 1971: 427-429.

¹³¹ Sultan Keykubâd tarafından hazırlanan fakat onun ölümü nedeniyle II. Keyhüsrev döneminde yola çıkarılan elçilik heyeti 1242 yılında Karakurum'a vardı. Bu sırada Ögeday Kağan'ın ölümünden dolayı nâibe Töregene ile görüştiler ve il olmayı kabul ettiler. Fakat bundan haberi olmayan Baycu, elçiler yetişmeden Selçuklularla karşılaşacaktır. İbn Bibi'deki kayıta bunu teyit eder niteliktedir. Bibi "Talihsizlik sonucu yapılan anlaşmanın boşa gittiğini ve her şey Allah'ın takdiri olduğunu" belirtir.; Erdem, İ. (1995). *Türkiye Selçukluları – İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üni. Sosyal Bil. Enst., Ankara, 83.

¹³² İbn Bibi, 2014: 490-493; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 212-214; Yazıcızâde, 2017: 546-549; Anonim Selçuknâme, 2014: 43; İbnü'l-İbrî, 2011: 19; Aknerli Grigor. (2012). *Okçu Milleti Tarihi*. (Çev. Hrant D. Andreasyan). İstanbul: Yeditepe Yayınları, 33; Dulaurier, 1928: 177-178; Ayrıca Bkz.; Genceli Kiragos, 2018: 83; Turan, 1971: 429-431; Erdem, 1995: 84-85; Cahen, 2014: 98-99.

kararı alındı. Bilhassa ikili ilişkilerin sorunlu olduğu devletler ve meliklikler¹³³ ile diplomatik yolla bu sorunların çözülmesini sağlamak öncelikli hedef olarak belirlendi. Bu diplomatik faaliyetleri yürütmesi için Saltanat nâibi Şemseddin Muhammed İsfahânî, melikü'l-ümerâ unvanı ve yetkisiyle donatılarak elçi olarak vazifelendirildi.¹³⁴ Buna göre:

1. Şemseddin İsfahânî'nin başkanlığındaki elçilik heyeti Meyyafârikîn hâkimi Melik Şehâbeddin Gazi'ye gönderilecek, yakın zamanda icra edilen Meyyafârikîn seferinden dolayı özür dilenecek ve kendisine bir miktar ödeme yapılacaktı. Ayrıca kardeşi Eşref'in eski mülkü olan Ahlat da Melik Gazi'ye bırakılacaktı.
2. Şemseddin İsfahânî önderliğinde Suriye bölgesine gidecek olan elçilik, hem Eyyubi meliklerinin desteğini almak hem de bölgede bulunan Türkmenler, Hârizmliler ve Kıpçaklardan oluşan 20 bin kişilik ücretli ordu toplamak için görevlendirildi. Bu iş için elçilik heyetine ağırlığınca altın ve gümüş para tedarik edildi.
3. Bir başka elçilik heyeti de Çukurova Ermeni Kralına gönderilerek, Erakliye'yi (Ereğli) vermek ve belli bir miktarda hazineyi vadetmek karşılığında hem Kral'ın hem de ona bağlı gönüllü Frank askerlerinin desteğini almak için vazifelendirildi.¹³⁵
4. Yola çıkan elçiler tarafından muhataplarına iletilmesi istenen mesaj ise şöyle idi: “Eğer düşmanın saldırıya geçmediği ve idarenin elimizde bulunduğu şu sırada ihmalkâr davranır, birbirimize duyduğumuz eski faydasız bir kin yüzünden işi ağırdan alırsak yarın Allah korusun iş işten geçip devletin yıkıldığı, düşmanın üstün geldiği ve talihin gözünün şaşlaştığı sırada dudak ısırmanın ve el ovuşturmanın bir faydası olmaz. Pişmanlık ve ah vahtan başka yapılacak bir şey kalmaz. Şurasını unutmayın ki bizim devletimize bir felaket gelmesi durumunda hiç vakit geçirmeden sizleri de düşkünlük ve sefalet çukuruna atarlar. Büyüklük ve huzur, düşkünlük ve pişmanlığa dönüşür. Üzüntü ve hüsrân içinde “*Dünyada işlediğimiz büyük kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize.*” Ayetinden başka bir şey okumazsınız.”¹³⁶

Alınan bu kararlar neticesinde Şemseddin İsfahânî, 10 bin dinar Alâeddin altını (sikke-i Alâ'ie), 100 bin dirhem gümüş; Melik Gazi'ye verilmek üzere Ahlat'ın mülkiyet

¹³³ Türkiye Selçuklu ordusu, Amid'i fethettikten sonra askeri harekâtı devam ettirerek Melik Şehâbeddin Gazi'nin hâkim olduğu Meyyafârikîn'i muhasara altına almıştı. Selçukluların bölgedeki bu askeri faaliyetleri, Moğol istilası arifesinde bölgedeki güçler ile arasındaki ikili ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştu.

¹³⁴ İbn Bibi, 2014: 493-494; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 214-215; Yazıcızâde, 2017: 549-550; Kaymaz, 2014: 90; Turan, 1971: 431; Özbek, 2018: 197-198; Erdem, 1995: 85-86.

¹³⁵ İlhan Erdem, Çukurova Ermeni Krallığına gönderilen bu elçiliğe de Şemseddin İsfahânî'nin liderlik ettiğini söylemektedir; Erdem, 1995: 86; Aynı şekilde Yasemin Aktaş da bu konuda aynı fikirdedir; Aktaş, Y. (2015). *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Diplomasi Tarihi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üni. Sosyal Bil. Enst., Erzurum, 262.

¹³⁶ İbn Bibi, 2014: 494-495; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 214-215; Yazıcızâde, 2017: 550-551;

menşuru, 100 bin dinar ve milyonlarca gümüş para ile derhal Suriye'ye doğru yola koyulurken, diğer bir elçilik heyeti de Çukurova Ermeni Krallığına doğru yola çıktı. Şemseddin İsfahânî ilk olarak Meyyafârikîn meliki Şehâbeddin Gazi'nin huzuruna çıkarak, Selçuklu ordusunun gerçekleştirdiği Meyyafârikîn muhasarasından ötürü devleti adına özür diledi. Bunu olumlu karşılayan Melik Gazi, İsfahânî'nin getirdiği menşuru okuyup kendisine gönderilen hazineyi de kabul ederek itaatini bildirdi ve gerekli askeri toplamak için işe koyuldu (Mart 1243).¹³⁷

Melik Gazi ile anlaşmaya varan Şemseddin İsfahânî, ardından Halep Meliki Nasır'a karşı Hârizmlilerle birlikte çatışmakta olan Mardin Artuklu Meliki Said Necmeddin'in yanına gitti.¹³⁸ İsfahânî burada diplomasi konusundaki yeteneğini kullanarak iki taraf arasında barışı tesis etti. Ayrıca Moğollara karşı desteklerini almak için Artuklu Meliki Said Necmeddin'e Resulayn'in, Hârizmlilere de Harput ve etrafının verileceğini vaat etti.¹³⁹ Şemseddin İsfahânî, yardım taahhüdünü aldıktan sonra Halep Meliki Nasır ile birlikte Halep'e gelerek burada asker toplamaya başladı (Nisan 1243). Bu arada Halep Meliki Nasır, bir anda kuvvet toplamanın zor olduğunu bahane ederek İsfahânî'yi oyalarken, sadece Nâsihuddin Fârisî adlı bir emîr gönüllü olarak 2000 kadar askerle Selçuklu kuvvetlerine katılmak için yola çıktı.¹⁴⁰

Selçuklu Devleti'nin Şemseddin İsfahânî başkanlığındaki elçilik heyeti, bölgedeki güçlere Moğol tehdidi ve tehlikesini etkili bir şekilde anlatılmasına ve hiçbir maddi külfetten kaçmamasına rağmen; Köseadağ Savaşına, Nâsihuddin Fârisî komutasındaki 2 bin kişilik yardımcı kuvvet dışında bölgedeki meliklerden destek gelmeyecekti. Aynı şekilde, vassal Kilikya Ermeni Krallığı ve Trabzon Rum İmparatorluğu da mükellef oldukları askeri desteği göndermeyecektir.¹⁴¹ Eyyubi meliklerinin ve vassal devletlerin bu tutumlarının sebebi,

¹³⁷ İbn Bibi, 2014: 495; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 215; Yazıcızâde, 2017: 551;

¹³⁸ Meyyafârikîn meliki Şehâbeddin Gazi'nin, Mardin Artuklu Meliki Necmeddin ve Hârizmlilerle anlaşıp Eyyubi topraklarına saldırmaması, Hims meliki Mansur ve Halep Meliki Nasır'ı rahatsız etti. İki kuvvet 1242'de karşı karşıya geldi. Sultan Keyhüsrev, Moğol tehlikesini göz önünde bulundurarak İsfahânî vasıtasıyla iki taraf arasında barışı tesis etti.; Aktaş, Y. (2015, Ağustos). "II. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyübîler Arasındaki İlişkiler". *USAD.*, VIII (39), 260.

¹³⁹ Özbek, 2018:198; Kaymaz, 2014: 90-91; Turan, 1971: 431-432; Kılıç, M. (2019). *Halep Eyyübîleri; El Melikü'n-Nâsir II. Salahaddin Yûsuf Devrinde Eyyübîler Devleti*. Ankara: TTK, 71; Koca, 2015: "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren Ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş; Köseadağ Bozgunu". *Selçuk Üni. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (37), 52;

¹⁴⁰ İbn Bibi, 2014: 496; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 215; Yazıcızâde, 2017: 552; Erdem, 1995: 86; Kaymaz, 2014: 91; Kılıç, 2019: 72,78.

¹⁴¹ Koca, 2015: 52-53; Turan, 1971: 432. Fallmerayer, J. P. (2011). *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*. (Çev. Ahmet Cevat Eren – Notlar; İbrahim Tellioglu). Ankara: TTK, 113.

savaşın neticesini kestirememeleri ve safında yer aldıkları Selçuklu kuvvetlerinin mağlup olması durumunda, Moğolların açık saldırısına maruz kalacaklarını düşünmeleri idi.¹⁴²

Saltanat nâibi Şemseddin İsfahânî, Suriye bölgesinde diplomatik temaslarını sürdürürken bir yandan da toplamakla vazifelendirildiği paralı askerleri bir araya getirmek için harekete geçti. Bu iş için kendisine verilen para, silah ve erzağı dağıtarak Türkmen, Hârizmlî, Yadbekî, Kıpçak ve Kürtlerden oluşan 20.000 kişilik bir ordu topladı. Ayrıca ordudaki her bir kişinin altı aylık ücretini peşin vermiş ve gerekli mühimmat ile silahları da temin etmişti.¹⁴³ Fakat bu süreç oldukça yavaş işlemiştir. Öyle ki Şemseddin İsfahânî, topladığı orduyu Anadolu'ya doğru yola çıkaracağı sırada Selçuklu ordusunun Köseadağ'da bozguna uğradığı ve artık çok geç olduğu haberini aldı. Bu durum karşısında hayal kırıklığına uğrayan Şemseddin İsfahânî, orduya dağıttığı para ve erzağı geri almak istemişse de haberi duyan askerlerin çoğu aldığı para ve erzağı geri vermeden kaçmıştır.¹⁴⁴ Böylece Şemseddin İsfahânî'nin Moğol tehlikesine karşı bölgede yürüttüğü diplomatik ve askeri faaliyetler sonuç vermemiş, sadece Nâsihuddin Fârisî komutasında 2.000 kişilik bir askeri destek temin edilebilmiştir. Ancak bu sembolik destekte savaşın kaderini değiştiremeyecektir.

5.3. Köseadağ Bozgunu ve Moğol İstilasası (1243)

Moğol tehlikesine karşı bölgedeki devlet ve melikliklerle temaslarda bulunan elçiliklerden art arda olumlu haberler geliyordu; Çukurova Ermeni Krallığı'nın, Meyyafârikîn hâkimi Şehâbeddin Gazi'nin, Artuklu ve Eyyubi meliklerinin destek göndereceklerine dair sözleri, Selçuklu idaresinde olumlu bir hava oluşturmuştu. Bu sırada Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev de ülkenin dört bir yanından topladığı iktâlara bağlı sipahiler, merkez kıt'aları ve Frank, Gürcü ve Kıpçaklardan müteşekkil ücretli askerlerden oluşan 70 bin kişilik ordusuyla Kayseri'den Sivas'a doğru hareket etti (İlkbahar 1243). Ordu Sivas'a ulaşınca, burada bir süre Melik Gazi, Şemseddin İsfahânî ve Ermeni Kralından gelecek destek kuvvetleri beklendi. Fakat bu süre zarfında sadece Nâsihuddin Fârisî komutasındaki 2.000 kişilik Halep destek kuvveti gelmişti. Ayrıca çevre bölgelerden gelen

¹⁴² Özbek, 2018: 199; Aktaş, 2015: 263;

¹⁴³ Sibî İbnü'l Cevzî'nin kaydına göre Şemseddin İsfahânî gelinceye kadar Halep'te ulûfe kıtlığı çekiliyordu.; Turan, 1971: 431.

¹⁴⁴ İbn Bibî, 2014: 495,508; Muhtasar İbn Bibî, 1941: 215,223; Yazıcızâde, 2017: 551,564; Turan, 1971: 432,447; Koca, 2015: 53.

diğer Türk askerlerinin de katılımıyla ordunun mevcudu 80.000'e yaklaşmıştı. Bu ordu, Türkiye Selçuklu Devleti'nin tarihinde ulaştığı en büyük askeri kuvvet olmuştur.¹⁴⁵

Selçukluların planı, Moğolları Selçuklu topraklarına sokmamak ve Moğollardan önce davranıp onları Tebriz veya Nahcivan civarında karşılamaktı. Fakat ordudaki son katılımlarla morallerin düzeldiği bir sırada casuslar, Baycu Noyan komutasındaki kalabalık Moğol ordusunun Anadolu'ya girdiği ve Erzincan'ı yağma ederek halkı kılıçtan geçirdiği haberini getirdi. Bu haber üzerine tecrübeli devlet adamları, yardımcı kuvvetlerin gecikmesini göz önünde bulundurarak Sivas'ın her türlü teçhizatla dolu bir şehir olduğunu, burada kalarak şehri tahkim etmeleri gerektiğini ve bu şekilde şehirde savunmaya geçmenin destek olarak gelecek 50 bin askerden daha etkili olacağını dile getirdiler. Fakat sultanın çevresinde bulunan Nizâmeddin Suhrâb, Gürcü Şalue ve Visâkbaşı Garip gibi genç ve tecrübesiz devlet adamları, Sivas'ta kalmayarak Moğolları daha ilerde karşılamaları konusunda Sultan'ı ikna edince ordu Erzincan'a doğru hareket etti.¹⁴⁶

Selçuklu ordusu ileri harekâtının sonucunda Sivas'ın 80 km doğusundaki Köseadağ'a ulaştı. Bu sırada Ermeni ve Gürcülerin de bulunduğu 40.000 kişilik Moğol ordusu da Köseadağ'ın yakınındaki Akşehir Ovasına ulaştı. Selçuklu ordusunun yerleştiği nokta konumu ve imkânları ile ordu için büyük bir avantaj sağlamaktaydı. Öyle ki burası Moğolların yerleştiği Akşehir Ovasına da hâkimdi. Nitekim Vezir Mühezzibüddin Ali ve Gürcüoğlu Zahîrî'd-devle gibi tecrübeli devlet adamları da burada Moğol ordusunu karşılamamanın askeri ve stratejik açıdan büyük bir avantaj sağlayacağını ve Ermeni – Frank birliklerinin de iki güne geleceğini söylediler. Fakat genç ve tecrübesiz devlet adamları Köseadağ'da kalmak yerine öncü birlik çıkarıp Akşehir ovasına inme fikrini ileri sürdüler. Tecrübeli devlet erkânı bu fikre şiddetle karşı çıktı. Ancak Nizâmeddin Suhrâb, Sultan Keyhüsrev'i yine ikna etmeyi başarmıştı. Böylece uzun süren tartışmaların neticesinde 20.000 kişilik öncü birlik harekete geçirildi.¹⁴⁷

Veliyüddin Pervâne, Nâsihüddin Fârisî, Gürcüoğlu Zahîrî-d-devle, Çaşnigir Mübârizeddin Çavlı ve Nizâmeddin Suhrâb'ın da içerisinde bulunduğu 20.000 kişilik öncü kuvvet, Köseadağ yaylasının dik ve sarp yamacından güçlkle inerek Moğol kuvvetlerinin

¹⁴⁵ İbn Bibi, 2014: 495-496; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 215; Yazıcızâde, 2017: 551-552; İbnü'l Verdi, 2017: 117; Turan, 1971: 432-433; Koca, 2015: 54.

¹⁴⁶ İbn Bibi, 2014: 496; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 215-216; Yazıcızâde, 2017: 552-553; Müneccimbaşı, 2017: II, 80; Bar Hebraeus, 1987: II, 541; Turan, 1971: 433; Kaymaz, 2014: 91-93.

¹⁴⁷ İbn Bibi, 2014: 497-499; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 216-217; Yazıcızâde, 2017: 553-555; Turan, 1971: 433-435; Kaymaz, 2014: 93.

bulunduğu Akşehir ovasına vardı. Selçuklu birliklerinin pervasızca ovaya inmesi Moğolları sevindirmişti. Baycu Noyan, Selçuklu birliklerinin vadinin en dar yerine gelmesini bekledi; zira oraya varınca iyice yorulacak olan Selçuklu birliklerinin dar geçitten çıkma şansı da kalmayacaktı. Durum tam da Baycu'nun istediği gibi oldu; Selçuklu birlikleri vadinin en dar yerine inince Moğol kuvvetleri saldırıya geçti. İlk çarpışmaların sonunda Moğol birlikleri eski göçebe Türk taktiğini uygulayarak sahte ric'at yaptı. Selçuklu birlikleri düşmanın kaçtığını düşünerek zafer sevincine kapıldılar. Ancak Baycu bir anda ordusunu geri döndürdü ve Selçuklu birliklerini pusuya düşürerek ok yağmuruna tuttu. Moğollar birkaç saat içinde Selçuklu öncü birliklerinin neredeyse tamamını imha etti (Temmuz 1243).¹⁴⁸

Komuta kadrosundan sağ kurtulanlar haberi Sultan'a ulaştırdı. Sultan Keyhüsrev, memleket işlerini Çaşnigir Çavlı'ya devrederek gece yarısı maiyeti ile birlikte Tokat'a, Vezir Mühezzibüddin Ali'de Amasya'ya kaçtı. Sabah olunca sultanın ve devlet erkânının kaçtığını anlayan ordu, hiçbir mukavemet göstermeden dağıldı. Moğollar Köseadağ sırtlarına çıkınca Selçuklu karargâhında kimsenin kalmadığını görmüş fakat bunun bir hile olduğunu düşündüklerinden dolayı iki gün boyunca beklemişlerdi. İki günün sonunda Selçuklu Sultanı'nın ve ordusunun hiçbir şey almadan kaçtığını anlayan Moğollar, karargâha girerek çok sayıda ganimeti ele geçirdi.¹⁴⁹

Türkiye Selçuklu Devleti için bir dönüm noktası olan Köseadağ hezimetini, Şemseddin İsfahânî'nin siyasi hayatı için de önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Nitekim Köseadağ hezimetini, Türkiye Selçuklularını yıkıma götüren süreci başlatırken tam tersine; Şemseddin İsfahânî'nin de bozgun sonrası oluşan siyasi ortamdan ve üstlendiği önemli vazifelerden ötürü, ikbal dönemini başlatan sürecin çıkış noktası olacaktır.

Baycu komutasındaki Moğol kuvvetleri, Köseadağ'da herhangi bir mukavemetle karşılaşmayınca Anadolu içlerine doğru ilerlemiş ve Sivas'a gelmişti. Dönemin âlimlerinden olan Sivas Kadısı Kırşehirli Necmeddin, zamanında Moğol ordusunun Muhammed Hârizmşah'ı bozguna uğrattığı sırada Cengiz Han'ın hizmetine girmiş ve onun gönlünü

¹⁴⁸ İbn Bibi, 2014: 499-501; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 217-219; Yazıcızâde, 2017: 555-557; Bar Hebraeus, 1987: II, 541-542; Anonim Selçuknâme, 2014: 43; Dulaurier, 1928: 179-180; Ayrıca Bkz.; Genceli Kiragos, 2018: 86; Aknerli Grigor, 2012: 34-35; Müverrih Vardan. (1937). "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269). (Çev. Hrant D. Andreasyan). *İstanbul Üni. Edb. Fak. Tarih Seminerleri Dergisi*, 1 (2), 228; İbnü'l Verdi, 2017: 117; Turan, 1971: 435-437; Kaymaz, 2014: 93-95; Koca, 2015: 61-62; Melville C. (2009) "Anatolia Under The Mongols". Kate Fleet (Ed.). *The Cambridge History Of Turkey (Vol. I. Byzantium to Turkey 1071-1453)*. Cambridge Uni. Press, 53.

¹⁴⁹ İbn Bibi, 2014: 500-501; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 218-219; Yazıcızâde, 2017: 556-557; Bar Hebraeus, 1987: II, 542; Aknerli Grigor, 2012: 35; Turan, 1971: 436-437; Kaymaz, 2014: 94-95; Koca, 2015: 63-66.

kazanarak bir yarlığ almıştı. Kırşehirli Necmeddin, Mođollara karşı konulamayacağını dűřünerek şehrin ileri gelenleri ve pek çok hediyeyle birlikte Baycu'yu karşıladı. Kendisinde bulunan Han yarlığını Baycu'ya takdim edince, şehrin üç gün yağmalanması ve bütün savaş aletlerinin yakılıp surların bir kısmının da tahrip edilmesi şartıyla halkı olası bir katliamdan kurtarmıştır.¹⁵⁰

Mođol kuvvetleri Sivas'tan sonra Kayseri'ye yöneldi ve şehri muhasara altına aldı. Kayseri halkı ve Ahiler; Câmedar Samsamüddin Kaymaz ve Topal Fahreddin Ayaz komutasında şehri müdafaa ediyordu. Mođol kuvvetleri şehri 15 gün boyunca mancınıklarla dövmüş fakat şehir büyük bir direnç göstermişti. Baycu, şehrin dűşmeyeceđini düşünmeye başladığı sırada Kayseri şehrinin iğdişbaşısı olan Hacukođlu Hűsam adındaki Ermeni dönmesi, gizlice Mođol karargâhına giderek ailesi ve malına zarar verilmemesi şartıyla şehrin durumu hakkında bilgi verdi. Çok geçmeden bundan haberdar olan Subaşı Fahreddin Ayaz ve bazı beyler de aynı şekilde maiyetleriyle birlikte Baycu'nun yanına gitti. Yařanan bu ihanetler, Baycu'yu dönmekten vazgeçirmiş ve muhasara şiddetlenmişti. Nihayetinde şehrin müdafaasında yalnız kalan Samsamüddin Kaymaz daha fazla dayanamadı ve Mođollar şehre girerek büyük bir katliamda bulundu. Halkın ekseriyeti kılıçtan geçirilmiş, yalnız genç erkek ve kadınlar esir edilmek¹⁵¹ suretiyle ölümden kurtulmuştur. Mođol kuvvetleri şehri adeta harabeye çevirdikten sonra karargâhları Mugan'a doğru yola çıktı. Yol üzerinde bulunan Erzincan'ı da muhasara altına alan Mođollar, aynı şekilde buradaki halkı da yağma ve katliama tabi tuttu.¹⁵²

Amasya'da bulunan Vezir Mühezzibüddin Ali, Moğol ordusunun karargâhları Mugan'a doğru gittiğini haber alınca Amasya Kadısı Fahreddin'i derhal yanına çağırarak bir görüşme yaptı. Yapılan görüşme sonucunda, Baycu Noyan'ın yanına varıp her ne pahasına olursa olsun onunla bir barış anlaşması yaparak Anadolu'nun daha fazla zarar görmesini

¹⁵⁰ İbn Bibi, 2014: 501-502; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 219; Yazıcızâde, 2017: 557-558; Bar Hebraeus, 1987: II, 542; Turan, 1971: 439-440.

¹⁵¹ Şeyh Evhadüddin Hâmîd el-Kirmânî'nin menâkıb-namesinden edindiğimiz bilgiye göre; Bu sırada tutuklu olan Ahi Evren'in eşi ve Şeyh Evhadüddin Kirmânî'nin kızı olan Fatma Hatun, Moğollar tarafından esir edilenler arasında bulunuyordu. Fatma Hatun'un bu esaret hayatı 13 yıl sürmüştür.; Bayram, M. (2005). *Şeyh Evhadü'd-din Hâmîd El-Kirmânî ve Menâkıb-Namesi*. İstanbul: Kardelen Yayınları, 160-161; Ayrıca Bkz.; Coşkuner, F. (1994). *Menakıb-ı Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmani*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni. DTCF, Ankara, 66-67. Yaşanan bu olay, Ahi Evren'in Moğollara ve Moğol yanlısı iktidara karşı mücadele azminin oluşmasında etkili olacaktır.; Bayram, M. (2012). *Sosyal Ve Siyâsi Boyutlarıyla Ahi Evren – Mevlânâ Mücadelesi*. (Üçüncü Baskı). Konya: NKM Yayınları, 290.

¹⁵² İbn Bibi, 2014: 502-504; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 219-220; Yazıcızâde, 2017: 558-560; Bar Hebraeus, 1987: II, 542-544; Dulaurier, 1928: 180; Ayrıca Bkz.; Genceli Kiragos, 2018: 86-87; Turan, 1971: 440-442; Kaymaz, 2014: 98-99.

engellemek gerektiği konusunda karar kırdılar. Bu doğrultuda kıymetli hediyeler hazırlayarak yola çıktılar. Erzurum hududunda Baycu'ya yetiştiler ve buradan beraber Mugan'a geçtiler. Baycu burada Selçuklu Veziri Mühezzibüddin'i huzuruna çağırdı ve müzakereler başladı. Mühezzibüddin, bu konulardaki yeteneğini göstererek özetle şöyle bir değerlendirmede bulundu:

“...Sizlerin de bildiği gibi savaşta öldürülen Selçuklu askerinin sayısı 3 bin süvariden fazla değildir. Buna karşılık Moğol ordusu da savaş sırasında kayıplar verdi. Öte yandan Selçuklu topraklarında yüzbinlerce teçhizatlı asker bulunmaktadır. Rum ülkesinin düzeni Selçuklu Sultanlarından başkası tarafından sağlanamaz. Ülke halkı Selçuklu Sultanlarına boyun eğme ve emirlerine uymaktan başka şey yapmazlar. Eğer bunun aksi olursa bu topraklarda uzun süre fitne ve kargaşa hüküm sürer ve bu durumda kimse kazançlı çıkmaz... Bu sebeple yöneticilik ve tedbirli olma kurallarına uyarsanız Sultanımızın yaptığı barış teklifini kabul edersiniz...”¹⁵³

Mühezzibüddin'in ustaca yaptığı bu değerlendirme Cormagon Noyan ve Baycu Noyan'ın da aklına yatmış ve barış antlaşması yapılmasına karar verilmişti. Cormagon'un talimatı üzerine Baycu, Mühezzibüddin ile “il olma” yani tabiiyet şartlarını belirledi. Buna göre Selçuklu Sultanı Moğollara her yıl 360.000 dirhem para, 10.000 koyun, 1.000 sığır, 1.000 at, deve, katır ve ipekli, altın işelemeli kumaşlar, av köpekleri ve başka hediyeler gönderecekti.¹⁵⁴ Anlaşma üzerinde hemfikir olununca Baycu, Fahreddin Bitikçi'yi Selçuklu heyetiyle birlikte Anadolu'ya gönderdi.¹⁵⁵ Yapılan bu barış antlaşmasına, Türkiye Selçuklu Devleti'ne yeniden toparlanma imkânı sunduğu için olumlu yaklaşılabilir. Fakat diğer taraftan bakıldığında, haraca bağlanan devletin artık Moğolların tahakkümü altına girdiğini ve bağımsızlığını yitirdiğini görmekteyiz.

5.4. Şemseddin İsfahânî'nin Halep'ten Dönüşü

Elçilik ve ordu toplama vazifesiyle Suriye'ye gönderilen Saltanat nâibi Şemseddin İsfahânî, Köseadağ bozgunundan haberdar olmasına rağmen hemen Konya'ya dönmemişti.

¹⁵³ İbn Bibi, 2014: 505-507; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 221-222; Yazıcızâde, 2017: 561-563.

¹⁵⁴ Turan, 1971: 446; Kaymaz, 2014: 102; Erdem, 1995: 95; Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş (Cild 1, En Eski Devirlerden 16.Asra Kadar)*. İstanbul: Enderun Yayınları, 303. Eserini 1250'lerde yazmış olan Sıbt-İbnü'l Cevzi'ye göre Selçuklular, Moğollara günlük 1.000 dinar nakit, at, köle, cariyeye, cins köpek vermeyi kabul ettiler. Yine döneme yakın kaynaklardan İbn Devadarî, Sıbt'taki bilgileri aynen tekrarlar. İbn Tağrıberdî'nin eseri en-Nücûm'da da anlaşma içeriği bu şekildedir. Zehebi'ye göre ise yıllık vergi 400.000 dinardır. Makrizî'de bu görüştedir. Olayın çağdaşı olan Simon Saint Quentin'e göre Moğollar'a ödenecek senelik vergi şöyledir; 1.200.000 hyperpier (300.000) dinar nakit, 500 top ipekli kumaş, 500 deve, 5.000 sığır ve koyun, ayrıca eşyaların Mugan'a taşınması ile ülkeye gelip gidecek Moğol elçilerinin masrafları. Bu vergiler her ne kadar Anadolu için fazla gözükmese de, daha sonraki yıllarda eklenen ekstra masraf ve vergiler sonucu Selçuklu ekonomisi çökecektir.; Erdem, 1995: 94-95.

¹⁵⁵ İbn Bibi, 2014: 507-508; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 222-223; Yazıcızâde, 2017: 563-564.

Moğol katliamlarından kaçıp Anadolu'dan Halep'e gelen devlet adamları ve ahalinin durumu onu endişelendirmiş olmalı ki bir süre daha Halep'te kalmayı uygun görmüştü. Şemseddin İsfahânî bu süre zarfında, yardım kuvvetleri için dağıttığı paranın bir kısmını kurtarmaya ve dağılan asker kaçaklarını düzene sokmaya çalışmış fakat muvaffak olamamıştır. Bir süre sonra Sultan Gıyâseddin'in Köseadağ bozgunundan sağ salim kurtulup Konya'ya vardığı, Moğol ordusunun Anadolu'yu terk ettiği ve Vezir Mühezzibüddin Ali'nin barış antlaşması yapmak için uğraştığı haberlerini alan İsfahânî, diğer devlet adamlarıyla birlikte Anadolu'ya dönmeye karar verdi.¹⁵⁶

Şemseddin İsfahânî, asayiş bozulmuş olan dönüş yolunda Kürtlerin ve Germiyanlı Türkmenlerin olası saldırılarından çekiniyordu. Bu hususta tedbir almak için, Moğollara karşı destek toplandığını duyunca kuvvetleriyle birlikte Halep'e gelen eski Artuklu Meliki Mesud'u¹⁵⁷ yanına çağırılmış ve kendisine Konya'ya kadar eşlik etmesini istemişti. Melik Mesud bir takım vaatleri de içeren bu teklifi fırsat görerek derhal kabul etti. Yola çıkan Şemseddin İsfahânî ve beraberindekiler, Malatya'ya vardıklarında Sultan II. Keyhüsrev tarafından doğu vilayetlerinin idaresine memur edilen Çaşnigir Mübârizeddin Çavlı tarafından karşılandı. Çavlı, onlar için eğlence meclisleri düzenleyerek çeşitli ikram ve hediyelerde bulundu. Bu sırada Çavlı, sohbet sırasında Şemseddin İsfahânî'ye Melik Mesud'un güvenilmez, saygısız ve ahlaksız biri olduğunu, ülke topraklarına sokulmaması ve Halep'e geri gönderilmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine İsfahânî, Malatyalı Hüsameddin Çoban vasıtasıyla Melik Mesud'a haber göndermiş ve Halep'e geri dönmesi gerektiğini, Sultanın huzuruna gidince onun adına talepte bulunacağını ve kendisine bir iktâ yeri belirleneceğini söyledi. Melik Mesud bu durumdan hoşnut olmasa da söylenileni yapmak zorunda kaldı ve Halep'e geri döndü.¹⁵⁸

Saltanat nâibi Şemseddin İsfahânî, Mübârizeddin Çavlı ile yaptığı görüşmede görevini yerine getiremediği ve savaşa yetişemediği için Sultan Keyhüsrev'den çekindiğini

¹⁵⁶ İbn Bibi, 2014: 508-509; Yazıcızâde, 2017: 565; Kaymaz, 2014: 103; Cahen, 2014: 236.

¹⁵⁷ Eyyubi Hükümdarı Melik Kâmil'in ortadan kaldırdığı Artukluların HısınKeyfâ (1102-1232) kolunun son hükümdarıdır. Melik Kâmil, tarafından Mısır'a götürülmüş ve burada kendisine Ahmim beldesi iktâ edilmişti. Fakat orada bir takım ahlaksızlıklar yapınca hapse atıldı. Melik Kâmil'in ölümünden sonra serbest bırakılan Mesud, Halep'e geldi. Burada Şemseddin İsfahânî vasıtasıyla Selçuklu Sultanından iktâ istemek arzusuyla Anadolu'ya gelmek istemiş fakat izin verilmemişti. En sonunda iltica ettiği Moğollar tarafından öldürülmüştür. Kaynaklarda geçen ifadelerle göre ahlaksız ve güvenilmez bir kişiliğe sahipti; Yinanç, M. H. (2014). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II*. Ankara: TTK, 102-103.

¹⁵⁸ İbn Bibi, 2014: 509-510; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 223-224; Yazıcızâde, 2017: 565-566; Metin, T. (2010). *Türkiye Selçuklular Devrinde Malatya*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üni. Sos. Bil. Enst., Ankara, 70-71; Ersan, M. (2006, Temmuz). "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI (1), 79.

dile getirdi. Ayrıca Çavlı'dan, affedilmesi için kendisi adına sultandan ricacı olmasını talep etti. Bunun üzerine Çavlı, Şemseddin İsfahânî'nin Konya'ya doğru hareket ettiği sırada Sultan'a bir haberci gönderdi. Çavlı, gönderdiği haberle Şemseddin İsfahânî'nin ve diğer devlet adamlarının gelişini haber verirken İsfahânî'nin Köseadağ savaşına ücretli askerlerin gecikmesinden dolayı yetişemediğini, bu yüzden Sultan'ın öfkesinden çekindiğini ve bu durumda onun suçu olmadığı için affedilmesi gerektiğini söylemişti. Çavlı ayrıca, Moğollarla anlaşmaya giden Mühezzibüddin Ali'den haber alınamaması üzerine, sahipsiz kalan vezirlik makamına Şemseddin İsfahânî'nin getirilmesi için ricada bulundu. Mübârizeddin Çavlı'nın bu isteği, Sultan Keyhüsrev tarafından olumlu karşılandı. Saltanat nâibi Şemseddin İsfahânî adına tuğralanmış olan vezirlik fermanı ve menşuru hediyelerle birlikte yolda olan İsfahânî'ye gönderildi.¹⁵⁹

Şemseddin İsfahânî'ye tevki edilen vezirlik menşuru, yolda Obruk menzilinde kendisine verildi. İsfahânî, atından inerek secde etti ve tevkiyi öpüp alına koydu. Tamamını okuduktan sonra “...*Bu davranış her ne kadar hizmetkârı onurlandırma davranışı ise de Vezir Mühezzibüddin Ali'nin devleti ihya etmek için kelle koltukta Moğollara karşı devleti kurtarmaya ve barışı sağlamaya çalıştığı sırada onun görevden alınması konusunda ferman çıkarmak padişahlık şanına yakışmaz, yöneticilik ahlakına sığmaz.*” dedi ve bir süre sonra Konya'ya vardı. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından izzet ve ikramla karşılandı. Ayrıca Sultan, devlet işlerinin tamamını Vezir Mühezzibüddin gelene kadar vekâleten Şemseddin İsfahânî'ye verdi.¹⁶⁰

Şemseddin İsfahânî'nin gelişinden kısa bir süre sonra haberciler, Mühezzibüddin Ali'nin Moğollardan istediklerini elde edip dönmekte olduğu haberini ulaştırınca Konya'da büyük bir sevinç yaşandı. Çok geçmeden Konya'ya varıp Sultan Keyhüsrev'in huzuruna çıkan Mühezzibüddin Ali; gayreti, üstün hizmetleri ve fedakârlıklarının mükâfatı olarak Sultan tarafından büyük bir iltifata mazhar oldu. Öyle ki bir gün içerisinde ona saltanat makamından işlemeli altın divit ve altın kınlı kılıç gönderildi. Hem Mühezzibüddin Ali'ye hem de Şemseddin İsfahânî'ye önemli miktarda iktâlar tahsis edilirken, Mühezzibüddin yıllık 40.000 dirhem maaştan başka bir şey kabul etmedi. Bunun yanında vezirlik makamına vekâlet eden Şemseddin İsfahânî tekrardan nâiblik görevine dönerken, Mühezzibüddin Ali de tekrardan vezirlik makamını devraldı. Sultan Keyhüsrev, devlet işlerini tamamen bu iki

¹⁵⁹ İbn Bibi, 2014: 510; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 224; Yazıcızâde, 2017: 566-567; Turan, 1971: 447; Bal, 2006: 271.

¹⁶⁰ İbn Bibi, 2014: 510; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 224; Yazıcızâde, 2017: 567; Turan, 1971: 447; Kaymaz, 2014: 103; Bal, 2006: 271.

devlet adamına bıraktı. Bundan sonra Vezir Mühezzibüddin, sözüne ve sadakatine kani olduğu Saltabat nâibi Şemseddin İsfahânî ile birlikte devleti tekrardan ihya etmek ve bozulan düzeni tekrardan sağlamak adına çalışmaya başladı.¹⁶¹

Yapılan antlaşmanın neticesinde sağlanan bu olumlu ortam, kısmen de olsa devlet erkânını ve Anadolu halkını rahatlatmıştı. Öyle ki Anadolu'dan ayrılan ahali ve devlet ileri gelenleri tekrardan ülkeye dönmüş; kalelere sığınan halk, emîrler ve bütün ordu mensupları ise yurtlarının ve vazifelerinin başına geçmişti. Fakat bu rahatlamamanın geçici olduğunu söyleyebiliriz. Zira Köseadağ bozgunu ve ardından gelen Moğol istilası Anadolu'yu maddi ve manevi açıdan hayli yıpratmıştı. Bunun yanında Moğollar yalnız ülkeyi harabeye çevirmekle kalmamış, devleti de yapılan anlaşma neticesinde haraca bağlamıştı. Ayrıca ilerleyen süreçte Moğolların sık sık Anadolu'da görünmesi ve resmi haraç dışında para ve mal götürmesi, Selçuklu maliyesini yavaş yavaş çöktecektir.¹⁶² Jean-Paul Roux'un dediği gibi: *“Bu anlaşma Selçuklu devletinin ne sonu ne de tam anlamıyla yıkılışı olmuştur. Başkasının egemenliği altına girmiş bir devlet olarak, temel olan yaşama gücünü kurtardığı için değil, Moğollar onun yerine geçebilecek bir güç göremedikleri için sıkı gözetim altında olmasına rağmen belirli bir ölçüde yaşamaya hatta XIV. Yüzyılın başına kadar gelişmeye devam etti.”*¹⁶³

5.5. Şemseddin İsfahânî'nin Batu Han'ın Huzuruna Gidişi (1244)

Vezir Mühezzibüddin Ali ve Saltanat nâibi Şemseddin İsfahânî, Baycu Noyan ile yapılan antlaşmanın yeterli olmadığı konusunda hem fikirdi. Neticede bu antlaşma Moğol komutanı ile yapılmıştı ve bu yüzden antlaşmanın bir Moğol Hanı tarafından tasdik edilerek garanti altına alınması gerekiyordu. Tabi ki bu düşüncenin oluşmasında, Anadolu'yu perişan eden Baycu Noyan'a karşı duyulan güvensizliğin de etkisi olmuştur. Neticede Batı Moğollarının lideri; Rus, Bulgar, Başkırd ve Kıpçak sahasının hâkimi olan Batu (Sayın)

¹⁶¹ İbn Bibi, 2014: 511; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 224-225; Yazıcızâde, 2017: 567-568; Müneccimbaşı, 2017: II, 82; Turan, 1971: 447; Kaymaz, 2014: 103; Bal, 2006: 271-272.

¹⁶² Kaymaz, 2014: 103-104.

¹⁶³ Roux, J. P. (2018). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 306.

Han'a,¹⁶⁴ antlaşma yapmak üzere bir elçilik heyeti gönderilmesine karar verildi.¹⁶⁵ Selçukluların antlaşma yapmak için Batu Han üzerinde karar kılması gelişmiş güzel bir tercih değildir. Zira Batu Han, Büyük Kağan Ögeday'ın ölümünden (1241) sonra¹⁶⁶ Moğolların en itibarlı ve kudretli hükümdarı konumuna yükselmişti. Durum böyle olunca Batu'nun himayesi, Büyük Kağanlığın bölgedeki temsilcisi olan Baycu tehlikesine karşı alınacak en net çözüm olarak görünüyordu.

Vazifelendirilen Elçilik heyeti, Batu Han'ın ordugâhını kurduğu Saray kentine (İtil Nehri ağzı) giderek onun himayesini talep edecekti. Bu elçilik heyetine, Vezir Mühezzibüddin henüz yolculuğunu yeni tamamladığı ve yorgun düştüğü için Nâib Şemseddin İsfahânî'nin başkanlık etmesi istendi. İsfahânî verilen karara uymuş ve sultanın bu konudaki fermanını memnuniyetle kabul etmişti. Bunun üzerine Sultan II. Keyhüsrev, hazineden ve depodan sorumlu devlet adamlarına emir vererek Şemseddin İsfahânî'nin istediklerini vermelerini ve Batu Han'a sunulması için kıymetli mücevherler, nadide elbiseler, şahane murassa kaplar, yapılı ve süratli atlar; eyeri altın, başlığı ve üzengisi mücevher kakmalı rahvan katırlar ile Bohti develerden oluşan hediyelerin hazırlanmasını istedi. Sultan ayrıca, Amasya Kadısı Fahreddin ile İbn Bibi'nin babası tercüman Mecdeddin Muhammed'i heyete dâhil etti.¹⁶⁷

Şemseddin İsfahânî liderliğindeki elçilik heyeti, takdim edilecek hediyeler ve hazineyi temin edip gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra yola koyuldu. Heyet, bir gemi

¹⁶⁴ Cengiz Han'ın torunu ve Cuci'nin oğludur. Annesi Cuci ulusunun ünlü kabilelerinden biri olan Kongiradlar'dan Elçi Noyan'ın kızı Erkin Kuçin (Ögey Kuçin) Hatun'dur. Cengiz Han oğulları arasında toprakları pay ederken, Batu'nun babası Cuci Han'a Deşt-i Kıpçak sahasını (Karadeniz'in Kuzeyini) ve Hârizm'i verdi. Cuci'nin ölümünden sonra oğulları Batu ile ağabeyi Orda, babalarının yerine geçme konusunda anlaşamadılar. Birbirleri lehine tahttan feragat eden kardeşler bu durumun çözümü için dedeleri Cengiz Han'a başvurdular. Cengiz Han Batu'ya "Sayın Han", Orda'ya ise "İçen Han" lakaplarını verdi. İkili idare sistemini tesis ederek Doğu Deşt-i Kıpçak'ı Orda Han'ın, Batı Deşt-i Kıpçak ile İdil boyunu ise Batu Han'ın yönetimine verdi. Orda Han'ı Sayın Han'a tâbi kıldı. Böylece Batu Han bütün Cuci ulusunun Hanı oldu; Kafalı, M. (1992). "Batu Han". *TDV İA*. C.5, 208.

¹⁶⁵ İbn Bibi, 2014: 512; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 225; Yazıcızâde, 2017: 568-569; Turan, 1971: 450; Erdem, 1995: 98; Kaymaz, 2014: 104; Aktaş, 2015: 272.

¹⁶⁶ Ögeday'ın 1241 yılında ölmesi ile yeni Kağan seçilene kadar nâiblik görevi eşi Töregene Hatun'a verilmişti. Töregene ise tahta oğlu Göyük'ün çıkmasını istiyordu. Ayrıca bu konuda Cengiz'in ikinci oğlu Çağatay'ın da desteğini almıştı. Ancak Çağatay'ın 1242 yılında ölmesi ile Töregene yalnız kalmış ve ona muhalif olan Cengiz'in diğer oğlu olan Cuci'nin soyu kuvvet kazanmıştı. Ayrıca Cuci'nin oğlu Batu Han, Avrupa seferi sırasında Göyük ile tartışmış ve bu tartışma ailenin tüm birey ve yandaşlarını peşinden sürüklüyordu; Roux, 2018: 302-303. Bu durumda, Batı Moğollarının lideri Batu Han ile Büyük Kağanlığı yöneten Töregene Hatun'un iki rakip kuvvet olduğunu görürsek, Selçukluların bu güç mücadelesini değerlendirmek için Batu Han'a yanaşma tercihini daha iyi anlayabiliriz.

¹⁶⁷ İbn Bibi, 2014: 512-513; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 225; Yazıcızâde, 2017: 568-569; Turan, 1971: 451; Erdem, 1995: 98; Uyumaz, E. (2011). *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler (XI. Yüzyılın Sonu – XIV. Yüzyılın Başları)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 98-99.

vasıtasıyla Karadeniz’i geçti ve ardından bozkırları da aşarak Batu Han’ın huzuruna vardı. Şemseddin İsfahânî saygılarını arz ettikten sonra, Batu Han’a Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in bağlılık ve dostluk dileklerini bildirdi. Ardından Han’a verilmek üzere getirilen çeşitli mücevherler ve envaiçeşit hediyelik eşyalar takdim edildi. Hediyeler Batu Han tarafından kabul edilince hemen tahtın yanında hazır bulunan hatunlara ve şehzadelere dağıtıldı. Başta Şemseddin İsfahânî olmak üzere Selçuklu heyeti, Batu Han’ın iltifat ve ilgisini kazanmayı başarmıştı. Zira Batu Han, her gün Şemseddin İsfahânî, Kadı Fahreddin ve Mecdeddin Muhammed’in huzuruna gelmesine izin veriyor; onlara, çeşitli ülkelerin melikleri ve elçilerinin önünde büyük izzet ve ikramlarda bulunuyordu. Öyle ki İbn Bibi, onlara gösterilen bu ilginin Batu Han’ın komutanlarını ve diğer devlet görevlilerini kıskandırdığını söylemektedir.¹⁶⁸

Şemseddin İsfahânî’nin buradaki diplomatik faaliyetleri netice vermiş ve sağlam esaslara dayalı bir barış antlaşması yaparak Batu Han’ın himayesini temin etmeyi başarmıştı. İstediklerini alan heyet bir süre sonra Batu Han’dan dönüş için izin istedi. Misafirlerine dönüş izni veren Batu Han, Sultan Keyhüsrev’e hâkimiyet alametleri olan ok, yay, kılıç, mızrak, kaftan, murassa külah ve yarlıg gönderdi. Nâib Şemseddin İsfahânî’yi ise kendi adına Selçuklu Devletine *hâkim (nâib-i hazret¹⁶⁹)* tayin ederek “*Nizâmü'l-Mülk Salâhü'l âlem*” unvanını vermiş ve bu hususta ayrı bir yarlıg çıkarmıştı. Bu suretle Şemseddin İsfahânî aynı anda hem Selçukluların hem de Batu Han’ın nâibi olmuştur. Heyette bulunan Kadı Fahreddin ve Mecdeddin Muhammed’e de özel hil’atlar takdim edildi. Batu Han ayrıca Sanksun Kurcu adlı bir Moğol nökerini de cevabını iletmek üzere heyetle birlikte Sultan Keyhüsrev’e gönderdi.¹⁷⁰ Böylece Selçuklu Devleti, hem hukuken hem de fiilen Moğol hâkimiyetine girmiş oldu.¹⁷¹

¹⁶⁸ İbn Bibi, 2014: 513; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 225-226; Yazıcızâde, 2017: 569-570; Turan, 1971: 450-451; Öngül, A. (2017). *Anadolu Selçukluları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 241.

¹⁶⁹ Selçuklular, Moğolların tabiiyeti altına girdikten sonra Konya’da, Selçuklu Sultanının nâibinden başka Moğolların da bir nâibi bulunmaya başlamıştı. Bu Moğol nâibine “Nâib-i Hazret” ve makamına da “Niyâbet-i Hazret” denilmekteydi. Nâib, memleketteki bütün ahvalden Moğol Han’ını haberdar ederdi. Bu makamın ilk temsilcisi ise Şemseddin Muhammed İsfahânî olmuştur.; Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*. Ankara: TTK, 94.

¹⁷⁰ İbn Bibi, 2014: 513; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 226; Yazıcızâde, 2017: 570; Müneccimbaşı, 2017: II, 82; Turan, 1971: 451; Kaymaz, 2014: 104; Ayn. Yzr., 1970: 35,37; Uyumaz, 2011: 99; Erdem – Karakök, 2016: 471.

¹⁷¹ Özbek, S.(1999, Mayıs).”Türkiye Selçukluları – Memluk Münasebetleri (1250-1277)”. *Afyon Kocatepe Üni. Sos. Bil. Dergisi*. I (2), 45; Kuşçu, A. D. (2016). “Kösedağ Savaşı Sonrası Moğol İstilasına Karşı Karamanoğulları’nın Önderlik Ettiği İstiklâl Hareketlerinin Sonuçsuz kalmasında İranlı Unsurun Rolü”. *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences*, (6), 16.

Nâib Şemseddin İsfahânî liderliğindeki elçilik heyeti, veda merasimlerini yerine getirdikten sonra Şemâhi ve Şirvân (Kafkasya) yolu ile Anadolu'ya doğru yola çıktı. Heyet ülke sınırlarına girince olumlu haberleri duyurmak için Sultan'a haberci gönderdi. Konya Akşehir'e bağlı Karaöyük'te bulunan Sultan II. Keyhüsrev haberleri alınca sevinmiş ve eğlence meclisleri tertip etmişti. Fakat bu arada Vezir Mühezzibüddin Ali ölmüş ve vezaret makamı sahipsiz kalmıştı. Durum böyle olunca Sultan Keyhüsrev, vezaret ve bu güne kadar hiçbir vezirin elde edemediği Kırşehir emîrlik iktasını ve subaşılığı menşurlarını, o makama layık hediyelerle birlikte yolda olan Şemseddin İsfahânî'ye gönderdi.¹⁷²

Bir süre sonra Sultanın huzuruna varan Şemseddin İsfahânî, törenler ve sevinç gösterileriyle karşılandı. İsfahânî burada, yolculukları sırasında başlarından geçenleri, Batu Han'dan gördükleri ilgiyi ve orada yaşananları ayrıntılı bir şekilde Sultan Keyhüsrev'e anlattı. Keyhüsrev'in, Batu Han'ın huzurundan amacına ulaşmış olarak geri dönüşünden ve yolculuk sırasında çektiği zahmetten ötürü Şemseddin İsfahânî'ye olan itimadı daha da arttı. Ona sınırsız ikram ve bağışlarda bulundu. Öyle ki Sultan Keyhüsrev, İbn Bibi'nin tabiriyle: *"Her kararı serbestçe vermek ve davaları sonuçlandırmak için İsfahânî'nin eline altın kınklı kılıç verdi. Onu, ülkenin işlerinin çözüme kavuşturulmasında, tayin ve azil, emir verme ve yasaklama konularında tam yetkili kıldı. Kim İsfahânî'nin emirlerine uymazsa onu verdiğim kılıçla ikiye ayırsın dedi."*¹⁷³ Dönemin çağdaş müellifi Simon de Saint Quentin de Sultan'ın tüm yetkileri Şemseddin İsfahânî'ye devrettiğini, onun bütün memleketin idaresini eline aldığını ve Sultan'ın kılıcını ona teslim ettiğini ifade ederek Bibi'nin verdiği bilgileri teyit etmektedir.¹⁷⁴

Selçuklu Devleti'nin Şemseddin İsfahânî vasıtasıyla Batu Han'ın tabiiyetine girmesi, Anadolu'da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.¹⁷⁵ Zira bu hamle, sanıldığı gibi sadece Baycu ile yapılan anlaşmanın tasdiki değildir. Bunun yanında, Selçukluları Köseadağ'da hezimete uğratan Baycu Noyan'ın da saf dışı bırakılması amaçlanmıştır ve bu hususta başarılı da olunmuştur. Nitekim Hülagü'nün gelişine kadar Anadolu'yu İran Moğollarından ziyade Karadeniz'in Kuzeyindeki Altın Orda Moğollar'ı kontrol altında tutacaktır. Bu hususta bir bağ görevi gören Vezir Şemseddin İsfahânî ise Moğollar tarafından Selçuklu

¹⁷² İbn Bibi, 2014: 513-514; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 226; Yazıcızâde, 2017: 570; Anonim Selçuknâme, 2014: 44; Müneccimbaşı, 2017: II, 82

¹⁷³ İbn Bibi, 2014: 514; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 226; Yazıcızâde, 2017: 570-571.

¹⁷⁴ Simon, 2006: 61; Turan, 1971: 460; Kaymaz, 1970: 37.

¹⁷⁵ N. Kaymaz'a Göre; Köseadağ bozgunu ve Moğol istilasının ardından Mühezzibüddin Ali'nin Baycu Noyan nezdinde elde etmeyi başardığı haraçgüzâr olma şeklindeki barış ile bunun hukuken bağımlılık niteliğinde tamamlayıcısı olan Şemseddin İsfahânî – Batu Han anlaşması, inhiyat evresine girişte ilk adım olarak bir teslimiyet statüsü belirliyordu; Kaymaz, 2011: 130.

topraklarına nâib-i hazret tayin edilmiş ve bu sıfatını taşıyan ilk kişi olmuştur. Moğolların oluşturduğu nâib-i hazret makamı, doğrudan Moğol Han'ına bağlı olduğundan dolayı yetki bakımından Selçuklu Sultan'ının yetkilerini bile aşıyordu.¹⁷⁶ Zira Şemseddin İsfahânî'nin devlet yönetiminde tek söz sahibi haline gelmesi bunun açık kanıtıdır.

Sultan Keyhüsrev'in Vezir Şemseddin İsfahânî'yi hem askeri hem de mülki bu denli geniş yetkilerle donatması, özellikle asker kökenli emîrlerin bundan rahatsız olmasına ve İsfahânî'ye karşı kin ve nefretin doğmasına sebep olacaktır.¹⁷⁷ Öyle ki bunun ilk örneğini, ileride bahsedeceğimiz İsfahânî'nin komuta ettiği Tarsus seferinde göreceğiz. Ayrıca, Şemseddin İsfahânî'nin bir Moğol Hanı vasıtasıyla yönetimde mutlak hâkim haline gelmesi, onun gibi yönetimde sivrilmek isteyen İran kökenli devlet adamları başta olmak üzere, pek çok Selçuklu emîri için artık bir örnek teşkil ediyordu. Zira bundan sonra, bilhassa İran kökenli devlet adamlarının, Moğollar ile olan münasebetlerden gerektiği zaman İsfahânî gibi istifade edip makam ve mevki koparma hevesine düştüğünü ve bunun devlet içerisinde büyük çekişme ve sarsıntılara yol açtığını sıklıkla göreceğiz.¹⁷⁸ Bütün bu bağlamda, Şemseddin İsfahânî'nin elçilik vazifesiyle Batu Han nezdine gidişi, hem Türkiye Selçuklu Devleti açısından hem de kendi siyasi hayatı açısından bir dönüm noktası olmuştur. Selçuklu Devleti tamamen Moğol tahakkümü altına girerken, Moğolların Selçuklu Devleti'ndeki temsilcisi Şemseddin İsfahânî ise devlet yönetiminde tek otorite sahibi olmuştur.

5.6. Şemseddin İsfahânî'nin Kilikya Ermeni Krallığı'nı Cezalandırma Seferi (1245)

Kösedağ Bozgunundan sonra Kilikya (Çukurova) Ermeni Krallığı ve Trabzon Rum İmparatorluğu Türkiye Selçuklu Devleti'nin tabiiyetinden çıkarak Moğollara bağlanmıştı. Özellikle Ermeni Kralı Hetum'un bu süreçte Selçuklulara karşı düşmanca tavrı iki taraf arasındaki münasebetleri iyice germişti. Öyle ki Selçukluların, Ermeniler üzerine bir cezalandırma seferi düzenlemesi için birçok sebebi vardı; Kilikya Ermeni Kralı Hetum,

¹⁷⁶ Erdem, 1995: 98, 101.

¹⁷⁷ Kaymaz, 1970: 37; Bal, 2006: 273; N. Kaymaz'a göre burada dikkat çeken husus, İran asıllı olan ve bürokrasi mensubu bulunan Şemseddin İsfahânî'nin Batu Han nezdinden, onun temsilcisi olarak dönmüş olması ve gelir gelmez de sultan tarafından muhtemelen Batu Han'ın talimatı ile daha önce görülmemiş bir şekilde asker sınıfına ait unvan ve imtiyazla donatılmasıdır. Kendisi de aynı soydan ve aynı meslek grubundan olan Bibi, bu durumun emîrler arasında yarattığı memnuniyetsizliği onların kıskançlığı olarak ifade etmektedir. Tabii onun bu tavrı şaşırtıcı değildir. Zira Moğol hâkimiyetine giren Selçuklu Devleti'nde her şey değişirken, yenik ordunun kumandanları yalnız itibar kaybetmekle kalmamış, idarî nüfuz ve ağırlıklarını da yitirmişti. Artık tabilik statüsü yerleşmiş ve idare bakımından üstünlük devletin askeri kadrosundan sivil kadrosuna geçmişti.; Kaymaz, 2014: 164-165. Dahası, Şemseddin İsfahânî'nin başını çektiği sivil yönetimin, yenik ve süngüsü düşük kılıç erbabının artık taşıyamayacağı ve taşımayı hak etmediklerini düşündükleri askeri makam, unvan ve yetkilere de el attığını görmekteyiz. Öyle ki Sultan Keyhüsrev'in Şemseddin İsfahânî'ye altın kınlı murassa kılıç vermesi, onu en yüksek askeri derece ve yetkinin sahibi yapmıştır.; Kaymaz, 2011: 130-131.

¹⁷⁸ Kaymaz, 1970: 37-38; Ayn Yzr., 2014: 165.

Selçuklulara bağlı tâbi bir devlet olarak Köseadağ muharebesine göndermekle mükellef olduğu askeri kuvvetten başka, aldığı para karşılığında daha fazla kuvvet göndereceğine dair söz vermişti. Fakat Ermeni Kralı sözünde durmadığı gibi mükellef olduğu askeri kuvveti de çeşitli bahaneler öne sürerek geciktirmiş ve Moğolların kazanacağını düşünerek savaşa girmemişti. Ayrıca Ermeni kuvvetleri, Kayseri'nin Moğollar tarafından muhasara altına alındığı sırada buraya gelmiş fakat savaşa dâhil olmadan kaçmıştı.¹⁷⁹

Ermenilerin ihaneti bununla sınırlı kalmamıştı; Köseadağ bozgunundan sonra Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Hunad Hatun (Mahperi Hatun), kız kardeşi, kesin olmamakla birlikte eşi ve cariyeleri kendilerini güvende hissetmedikleri için Halep'e doğru yola koyuldular. Fakat Çukurova'ya geldiklerinde burada Ermeni Kralı Hetum tarafından alıkonuldular. Kral Hetum ve babası Konstantin Pali, Moğollara yaranmak amacıyla Baycu Noyan'a haber gönderip, sultanın haremının ellerinde olduğunu ve kendisine teslim etmek istediklerini bildirdi. Baycu, Ermeni Kralı'nın bu davranışı karşısında çok memnun kalmış ve gönderdiği bir elçilik heyetiyle sultanın haremını teslim almıştır.¹⁸⁰ Bu suretle Baycu ve Ermeni Kralı arasında bir dostluk anlaşması da yapılmıştır.¹⁸¹

Yaşanan bu olayı menfur ve utanç verici olarak niteleyen Bar Hebraeus (Abû'l Farac), bu hareketin hükümdarlar nazarında hiçbir şekilde kabul görmeyeceğini ifade etmektedir.¹⁸² Aynı şekilde çağdaş müellif Simon da yaşanan bu olayı sadakatsiz ve adaletsiz bir tutum olarak nitelendirmektedir.¹⁸³ Ermeni müellifleri Kiragos ve Simbat ise Kral Hetum'un bu çirkin davranışını hafifletmek amacıyla, Sultanın haremının Moğolların tehdit ve talebi üzerine teslim edildiğini ifade etmektedirler.¹⁸⁴ Sultan Keyhüsrev'in haremının akıbeti ile ilgili kaynaklar bilgi vermemektedir. Fakat Hunat Hatun'un Kayseri'de bulunan türbe kitabesinde, kendisinden “şehide” olarak bahsedildiğine göre Moğollar tarafından öldürülmüş olabilir.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Turan, 1971: 451; Kaymaz, 2014: 105-106; Ersan, 2019: 186; Ayn Yzr.; (2014). “Türk Ermeni İlişkileri (XI-XIII Yüzyıllar), Tarihte Türkler ve Ermeniler (Ortaçağ)” C. II, Ankara: TTK, 192; Özbek, S. (2017). “Türkiye Selçukluları – Eyyubi İlişkilerinde Çukurova Ermeni Krallığı'nın Rolü”. *Selçuk Üni. Selçuklu Araşt. Dergisi*. (6), 29.

¹⁸⁰ İbn Bibi, 2014: 508; Yazıcızâde, 2017: 565; Bar Hebraeus, 1987: II, 542-543; Turan, 1971: 451; Ersan, 2019: 186; Ayn Yzr. (2002). “Selçuklu – Ermeni İlişkileri” *Türkler*, C.VI. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1119; Sevim, 2002: *Genel Çizgileriyle Selçuklu – Ermeni İlişkileri*, 30-31.

¹⁸¹ Aknerli Grigor, 2012: 36; Dulaurier, 1928: 181; Ayrıca Bkz.; Genceli Kiragos, 2018: 89-90.

¹⁸² Bar Hebraeus, 1987: II, 543.

¹⁸³ Simon, 2006: 67.

¹⁸⁴ Simbat, 1946: 86; Dulaurier, 1928: 181; Genceli Kiragos, 2018: 89-90.

¹⁸⁵ Gökhan, İ. (2012). “Türkiye Selçukluları İle Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler” *NEÜ Sosyal Bil. Enst. Dergisi*, (1), 100.

Bütün bunların haricinde Ermeniler, Selçuklulara ait bazı kaleleri ele geçirmiş, Sultan Keyhüsrev adına okunan hutbeyi ve ezanı kesmiş hatta İslam'a ve Peygambere hakaret etmeye başlamıştı. Ayrıca Ermeniler, Moğol istilasından kaçarak Çukurova istikametinden Halep'e doğru giden Selçuklu devlet adamları ve Müslüman ahaliye de saldırılarda bulunmuş ve mallarını yağmalamıştır. Ermenilerin bölgeden geçen ticaret kervanlarına saldırması ve Anadolu'ya mal akışına engel olmasından dolayı da birçok yerde kıtlık baş göstermiştir.¹⁸⁶ Selçukluların sadık tâbi Ermeni Lampron Senyörü Konstantin de Kral Hetum'a karşı elinde kalan tek kalesini muhafaza etmek amacıyla Sultan Keyhüsrev'i krallığa karşı sefer düzenlemesi için tahrik ve teşvik ediyordu.¹⁸⁷

Bahsettiğimiz bütün bu hadiseler, Ermeni Krallığı'nı cezalandırmak için yeterli sebepleri barındırıyordu. Öyle ki Ermenileri cezalandırmak Selçuklu Devleti için adeta bir itibar meselesi haline gelmişti. Fakat Selçuklu Devleti, Ermeni Krallığı'nı cezalandıracak askeri güce sahip olsa da Baycu Noyan'ın Ermenileri himayesi buna engel oluyordu. Selçuklu Devleti, bu engeli de Batu Han sayesinde aştı; Şemseddin İsfahânî, Batu Han ile yaptığı anlaşmaya Ermeniler üzerine sefer düzenleme iznini de dâhil etmeyi başardı. Böylece Selçukluların Ermeniler üzerine yapacağı sefer için hiçbir engel kalmadı.¹⁸⁸

Sultan II. Keyhüsrev, Batu Han ile yapılan anlaşmanın akabinde ihanet eden Ermeni Kralı'nın cezalandırılması için divan kararı çıkardı. Vezir Şemseddin İsfahânî, melikü'l-ümerâ unvanıyla ordunun başına getirildi. Şerefeddin Mahmud Erzicani, Emîr Seyfeddin Torumtay ve Çaşnigir Sirâceddin Sarıca gibi tecrübeli komutanlar da ordunun komuta kadrosunda yer alıyordu. Sefer kararı alındığı duyulunca ülkenin dört bir yanından asker ve siviller gönüllü olarak Konya'ya akın etti.¹⁸⁹ Halkın savaş için gönüllü olması, Moğol istilası nedeniyle Anadolu'da oluşan kıtlığa çare olacak ganimet arayışının ve Ermenilerin istila sürecindeki davranışlarının halk üzerinde oluşturduğu nefretin ve bıkkınlığın bir sonucudur.

Hazırlıklar ve mühimmat tedariki yapıp ordu hazır hale getirildikten sonra 1245 yılının yaz aylarında Kilikya'ya doğru yola çıkıldı. Simbat, Selçuklu ordusunun 260.000 kişiden oluştuğunu söyler; ancak bu rakam oldukça mübalağalıdır. Şemseddin İsfahânî önderliğindeki Selçuklu ordusu Ereğli'ye varınca Lambron Senyör'ü Konstantin'in destek ve yardımıyla Babaron dağından Ermeni hududunu geçerek Çukurova'ya indi. Şerefeddin

¹⁸⁶ İbn Bibi, 2014: 508; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 223; Yazıcızâde, 2017: 565; İbnü'l İbrî, 2011: 20; Turan, 1971: 452; Ersan, 2019: 186; Öngül, 2017: 242; Alptekin, 1992: 310.

¹⁸⁷ Dulaurier, 1928: 183; Genceli Kiragos, 2018: 92; Turan, 1971: 452; Kaymaz, 2014: 106.

¹⁸⁸ Turan, 1971: 452; Kaymaz, 2014: 106; Alptekin, 1992: 310

¹⁸⁹ İbn Bibi, 2014: 514-515; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 226-227; Yazıcızâde, 2017: 571-572.

Mahmud, Seyfeddin Torumtay ve Sirâceddin Sarıca komutasındaki birlikler Çukurova'nın büyük bir kısmını istila etmiş ve Ermeniler herhangi bir mukavemette bulunamamıştı. Selçuklu kuvvetleri, önlerine çıkan Ermeni kuvvetlerini intikam amacıyla ortadan kaldırırken sağ ele geçirdiklerini ise tutsak ettiler. Bu sırada Ermeni Kralı Hetum Adana'ya sığınmış; babası Konstantin ve Gundstabl (Başkomutan) Simbat ise Frank askerlerinin de bulunduğu Tarsus kalesine çekilmişti. Bunun üzerine Selçuklu ordusu, tepenin eteğinden ve nehrin karşısından Tarsus'u muhasara altına alarak mancınıklarla surları dövmeye başladı. Diğer bir Selçuklu birliği de çevredeki araziye yağmalıyor; ekinleri ve ağaçları imha ediyordu.¹⁹⁰

Gece gündüz kale duvarlarını döven Selçuklu mancınıkları, Simbat'ın tabiriyle: Tarsus çayının şehre girdiği yerden çıktığı yere kadar olan surda bir ok menzili boyunda gedik açmayı başarmıştı. Uzun süren şiddetli çarpışmalar sırasında iki taraf da büyük kayıplar veriyordu. Yine Simbat'ın verdiği bilgiye göre, bu sırada bir Moğol elçisi şehre gelmiş; fakat Selçuklular elçiyi Ermenilerle görüştürmeden geri göndermiştir.¹⁹¹ Muhasara şiddetlenmişti ve şehrin düşmesi an meselesiydi. Ancak Şemseddin İsfahânî'nin son zamanlardaki yükselişi ve onun tüm idari yetkileri elinde bulundurması diğer emîrlar arasında huzursuzluğa ve kıskançlığa yol açmıştı. Emîrlar, eğer gayretleriyle şehrin fethi tamamlanırsa bu fethin başarısının kendilerine değil Şemseddin İsfahânî'ye addedileceğini düşünüyordu. Bu yüzden orduda gevşeklik ve isteksizlik oluşuyor, fethin gerçekleşmesi uzuyordu.¹⁹²

Fethin gecikmesine sebep olan tek sorun bu değildi. Kuşatma sırasında hava koşulları çetinleşti ve şiddetli bir yağmur başladı.¹⁹³ Öyle ki askerlerin balçık haline gelen çamurlardan dolayı çadırlarına dahi gidecek durumları kalmamış, eşyalar sel yüzünden telef olmuş, atlar ve arabalar çamura saplanmıştı. Bir süre sonra da erzak ve hayvan yemi temini imkânsız hale gelmişti. Tam bu sırada Konya'dan bir haberci gelmiş ve Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in öldüğünü; bu yüzden kuşatmanın kaldırılıp Konya'ya dönülmesi gerektiğini

¹⁹⁰ İbn Bibi, 2014: 515; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 226-227; Yazıcızâde, 2017: 571-572; Simbat, 1946: 86; Bar Hebraeus, 1987: II, 545; Anonim Selçuknâme, 2014: 44; Dulaurier, 1928: 183; Genceli Kiragos, 2018: 92-93; Turan, 1971: 452-453; Kaymaz, 2014: 106; Ersan, 2019: 189.

¹⁹¹ Simbat, 1946: 87; İbn Bibi, 2014, 515; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 227; Yazıcızâde, 2017: 572.

¹⁹² İbn Bibi, 2014: 515; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 227; Yazıcızâde, 2017: 572; Kaymaz, 2014: 105-106.

¹⁹³ İbn Bibi ve Bar Hebraeus şiddetli yağmurlardan bahsederken, Simbat ise muhasara boyunca gökten bir damla su bile düşmediğini, sulh yapıldıktan sonra ise yirmi gün boyunca yağmur yağdığını ifade etmektedir. Simbat, Selçuklu ordusunun sel yüzünden başarısızlığını kendi başarıları olarak göstermek için böyle bir ifadede bulunmuş olabilir.

bildirilmişti (1245 Güz).¹⁹⁴ Vezir Şemseddin İsfahânî, bütün bu olumsuzluklara rağmen emîrlerle bir görüşme yapıp bu işin yarıda bırakılmaması ve boş dönülmemesi gerektiğini ileri sürdü. Bunun için Sultanın ölümünü gizli tutup Ermeni Kralı ile bir görüşme yaparak onu tekrar haraca bağlayıp kaybedilen kaleleri geri alacak bir anlaşma yolu arayacağını söyledi. Emîrler onun bu görüşünü yerinde buldular. Bunun üzerine Vezir Şemseddin İsfahânî, Kral Hetum'a haberciler vasıtasıyla şu mektubu göndererek barış teklifinde bulundu:

"Ben her zaman sizin iyiliğinizi düşünürüm. Sultan-ı azam Alâeddin Keykubad zamanında, onu saltanat askerlerini sizin üzerinize salması niyetinden vazgeçirdim. Sizin takdir edeceğiniz gibi bu sefer de aynı şeyi yapabilirim. Fakat saltanat makamının gazap deryası coşmaya başlamış, gayret ateşi alevlenmiş, kahr rüzgârı ve öfke yeliyle parlamıştı. Çünkü orduya Köseadağ'da nazar değdiği sırada sizden alçaklık, kötülük, samimiyetsizlik ve ihanet gibi her türlü beğenilmeyen davranış görüldüğü için sizi savunacak durum kalmadı, çaresiz size karşı asker çektik. Şimdi emir versem şehri hemen alacak durumdayız. Eğer siz pişmanlık duyar da özür diler, daha önce yapılmış olan anlaşmaya göre haraç ödemeye devam eder, fetret sırasında usulsüz olarak ele geçirdiğiniz kaleleri yeniden Sultan'ın kullarına teslim eder ve bu suçların karşılığı olarak haracı hazineye gönderirseniz, o zaman Sultan'ın mübarek kalbinde bulunan öfke tozunun af ve şefkat suyuyla yıkanmasını sağlarım."¹⁹⁵

Sultan II. Keyhüsrev'in ölümünden habersiz olan Kral Hetum, yapılan bu teklifi duyunca çok sevindi. Şemseddin İsfahânî'ye övgüler dizerek: "*Sahib Şemseddin ne buyurursa onu yaparım.*" dedi ve hemen İsfahânî'ye haberciler göndererek barış şartlarını görüşmeyi kabul etti (1245 Güz). Nihayetinde iki taraf arasında yapılan sulh antlaşmasına göre:

1. Ermeni Krallığı, Ermenilerin verdiği zararlara karşılık savaş tazminatı ödeyecek.
2. Ermeni Krallığı tarafından işgal edilen yerlerin yanında, Tarsus'a karşılık Bragana Kalesi de Selçuklulara bırakılacak.
3. Ermeni Krallığı yeniden Türkiye Selçuklularına tâbi olacak.
4. Ermeni Krallığı çeşitli hediyelerle birlikte geçmiş ve gelecek yılın haracını Türkiye Selçuklu Devleti'ne gönderecek.¹⁹⁶

Ermeni müellif Simbat, diğer kaynaklardan farklı olarak Selçukluların Tarsus'u iki kez kuşattığını ifade eder. Simbat'a göre ilk Tarsus kuşatması altı gün sürmüş ve Selçuklu

¹⁹⁴ İbn Bibi, 2014: 515-516; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 227; Yazıcızâde, 2017: 572-573; Bar Hebraeus, 1987: II, 545; Ahmed Bin Mahmud, 2011: 308; Müneccimbaşı, 2017: II, 83.

¹⁹⁵ İbn Bibi, 2014: 516; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 227; Yazıcızâde, 2017: 573.

¹⁹⁶ İbn Bibi, 2014: 516; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 227; Yazıcızâde, 2017: 573; Simbat, 1946, 87; Müneccimbaşı, 2017: II, 83;

ordusu Gülek Boğazı yoluyla geri çekilmek zorunda bırakılmıştır. Fakat Selçuklular ertesi yıl yine Gülek Boğazı yoluyla gelerek ikinci kez Tarsus'u kuşatmıştı. Simbat, kuşatma sırasında Sultan Keyhüsrev'in öldüğünü, kendilerinin bundan haberdar olmadığını ve Türklerin bu yüzden anlaşma yapıp Ermenileri Bragana Kalesini teslim mecbur ettikten sonra kuşatmayı kaldırdıklarını ifade etmektedir.¹⁹⁷

Vezir Şemseddin İsfahânî'nin komutasında gerçekleşen bu sefer ile Kilikya Ermeni Krallığı'nı tamamen ortadan kaldırmak işten bile değildi. Fakat ordu içindeki emîrlerin Şemseddin İsfahânî'ye karşı tavrı, muhasara sırasında gerçekleşen sel ve Sultan'ın ölüm haberi gibi olumsuzluklar buna engel olmuştu. Ayrıca bu harekât, Selçuklu düzenli ordularının Kilikya Ermeni Krallığı üzerine yapmış olduğu son harekât olmuştur. Selçukluların Moğol tahakkümü altına girmesi ve bu süreçte Ermeni Kralı Hetum'un, Moğol Hanı Göyük'ün Anadolu'daki en sadık müttefiki haline gelişi¹⁹⁸, Selçukluların Çukurova bölgesindeki otoritesini tamamen ortadan kaldırmıştı. Öyle ki yapılan anlaşmaya rağmen Ermeni Kralı Hetum, bir süre sonra Selçuklulara ödemesi gereken haracı kestiği gibi tâbilik şartlarını da yerine getirmemeye başladı. Hatta yapılan anlaşma ile Selçuklulara bırakılan Bragana Kalesi, 1248 yılında Moğol kuvvetlerinin de desteğiyle Ermeni Krallığı tarafından ele geçirilmiş ve Selçuklu Devleti buna rağmen bir harekâta bulunamamıştır.¹⁹⁹ Bununla beraber çeşitli Türkmen topluluklarının, Selçuklu Devleti'nden bağımsız olarak Çukurova bölgesinde akınlarda buldukları ve Ermeni topraklarını yağmaladıkları bilinmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁷ Simbat, 1946: 86-87.

¹⁹⁸ Ermeni Kralı Hetum, Selçukluların Tarsus seferinden sonra kardeşi Simbat'ı 1246 yılında Moğol Hanı Göyük'ün huzuruna göndermiş ve itaatlerini bildirerek Sultan Alâeddin Keykubâd döneminden bu yana Selçuklular tarafından fethedilen toprakları geri almak için izin ve destek istemiştir. Göyük Han, bu hususta Ermenilere destek olacağını bildirirken, yine Ermeni Krallığı'na imtiyaz tanıyan bir ferman vermiş ve Krallık Moğolların Anadolu'daki en sadık dostu ve müttefiki haline gelmiştir (1248).; Galstyan, A. G. (2017). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*. (Rusça'dan Çev. İlyas Kemaloğlu). İstanbul: Yeditepe Yayınları, 166.; Ayrıca bkz. Jean De Joinville. (2016). *Bir Haçlı'nın Hatıraları*. (Çev. Cüneyt Kanat). İstanbul: Yeditepe Yayınları, 100-101; Korykoslu Hayton, 2015: 96-98; Genceli Kiragos, 2018: 109.

¹⁹⁹ Simbat, 1946: 88; Joinville, 2016: 100-101; Genceli Kiragos, 2018: 110; Ersan, 2014: 194.

²⁰⁰ Ersan, 2019: 190; Özbek, 2017: 31.

6. ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ'NİN MUTLAK HÂKİMİYET DÖNEMİ

Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî, Kilikya Ermeni Kralı Hetum ile yaptığı antlaşmadan sonra muzaffer komutan olarak Konya'ya doğru yola koyuldu. Ağır iklim şartları altında Ereğli'ye ulaşan ordu, burada malların ve eşyalarının çoğunu çamura kaptırmıştı. Nihayetinde Şemseddin İsfahânî önderliğindeki Selçuklu ordusu Konya'ya vardı. İbn Bibi, Selçuklu ordusu Konya'ya vardığında, Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünün üzerinden yedi gün geçtiğini ifade etmektedir.²⁰¹ Anonim Selçuknâme'de ise Sultan Keyhüsrev'in Hicri 643 Recep ayı ortasında öldüğü ve Tarsus kuşatmasının 7 ay sürdüğü kaydedilmiştir.²⁰² Bu durumda, ordunun Konya'ya varış tarihi takriben Miladi 1245 yılının sonlarına veya 1246 yılının başlarına denk gelmektedir. Nihayetinde devlet erkânı, Sultan Keyhüsrev'in defn, ağıt ve matem törenlerini yerine getirdikten üç gün sonra tahta hangi şehzadenin geçeceğini belirlemek için istişareye koyuldu.²⁰³

6.1. II. İzzeddin Keykâvus'un Tahta Çıkarılması ve Yeni Atamalar

Sultan II. Keyhüsrev ölünce, ardında İzzeddin Keykâvus, Rükneddin Kılıç Arslan ve Alâeddin Keykubâd adında henüz çocuk yaşta olan üç evlat bıraktı. Bunlardan en büyüğü olan Keykâvus on bir, Kılıç Arslan dokuz, Keykubâd ise yedi yaşındaydı. Keykâvus'un annesi Konyalı bir Hristiyan'ın kızı olan Berduliye Hatun idi. Kılıç Arslan'ın annesi de yine Konyalı bir Hristiyan'dı. En küçük evlat Alâeddin Keykubâd ise Sultan Keyhüsrev'in çok sevdiği eşi Gürcü Hatun'dan doğma idi. Sultan Keyhüsrev, hem Gürcü Hatun'a olan sevgisinden hem de onun Gürcü Prensesi olmasından ötürü, henüz doğumu sırasında Keykubâd'ı veliaht tayin etmişti.²⁰⁴ Fakat devlet erkânı, yeni sultanı Keyhüsrev'in arzusu doğrultusunda değil, Selçuklularda sıkça karşılaştığımız istişare geleneği ile belirleyecekti.

Başta Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî olmak üzere; Celâleddin Karatay, Şemseddin Hasoğuz, Esededdin Rûzbe ve Fahreddin Ebu Bekir'in başını çektiği devlet erkânı, tahta hangi şehzadenin geçeceği konusunda şehzadelerin tutum ve davranışlarını göz

²⁰¹ İbn Bibi, 2014: 516-517; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 226-227; Yazıcızâde, 2017: 573-574.

²⁰² Keyhüsrev'in tam ölüm tarihi kesin olarak bilinmiyor. Niğdeli Kadı Ahmed, Keyhüsrev'in 634 yılında tahta çıktığını belirttikten sonra, dokuz yıl tahtta kaldığını söylüyor ki bu durumda ölümü 643 (1245-1246) yılına denk gelmektedir; Niğdeli Kadı Ahmed, 2015: 441. Abû'l Farac (Bar Hebraeus), aynı zamana rastlayan 1557 Yunan yılını veriyor; Bar Hebraeus, 1987: II, 545. İbn Şaddad ise muhasarasının 643 de kaldırıldığını söyler. Kaleyi müdafaa eden Simbat, 1246 miladi yılını vermektedir. Keyhüsrev'in adına bastırılan son paralar da 642-643 (1245-1246) yılını taşımaktadır; Kaymaz, 2014: 107.

²⁰³ İbn Bibi, 2014: 517; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 227; Yazıcızâde, 2017: 574.

²⁰⁴ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, 2000: 27-28; Simon, 2006: 60-61; Turan, 1971: 458; Ayn Yzr., 2001: "Keykâvus II", *MEB. İA.*, VI. s.642.; "Keykubâd II", 661.; "Kılıç Arslan IV", 703.; Sümer, F. (2002). *TDV İA.* "Keykâvus II". C.25. s.355; "Kılıcarslan IV". s.404.; "Keykubad II". 359-360.

önünde bulundurarak ve de halkın ileri gelenlerinin görüşlerini alarak istişarede bulundu. Bu istişareler neticesinde devlet erkânı, II. İzzeddin Keykâvus'u yaş olarak şehzadeler arasında en büyük olması sebebiyle tahta layık gördü ve ona biat edeceklerine dair aralarında anlaşmaya vardı. Alınan bu karardan sonra üç şehzadeyi de Uluborlu (Borgulu) Kalesinden alıp, Konya Akşehir'in Altuntaş köyüne götürdüler. Burada kurulan tahtın sağına ve soluna iki melik kürsüsü kuruldu. Sağdaki kürsüye Rükneddin Kılıç Arslan'ı, soldaki kürsüye ise Alâeddin Keykubâd'ı oturtular.²⁰⁵ Ardından Vezir Şemseddin İsfahânî ile Şemseddin Hasoğuz, İzzeddin Keykâvus'un sağ ve sol kollarından tutarak onu saltanat tahtına oturtular. Saçı geleneğini yerine getirip dinarlar ve şahane mücevherler saçtılar.²⁰⁶ Şemseddin İsfahânî ve Hasoğuz'un, yeni sultanın koluna girip onu tahta oturtan kişiler olması, bize bu iki ismin devlet erkânı arasında en nüfuzlu emîrler olduğunu göstermektedir. Nitekim ilerleyen süreçte, devlet erkânı arasında baş gösterecek olan çekişmelerde bu iki ismin karşı karşıya geldiğini göreceğiz.

Yeni Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve devlet ricali, birkaç gün sonra büyük bir ihtişamlı Konya'ya doğru hareket ettiler. Başkent Konya'ya varılınca Sultan Keykâvus resmen tahta oturtuldu. Ardından törenler düzenlenerek ülkenin dört bir yanından devlet adamları Konya'ya davet edildi. Tüm devlet erkânı ve şehrin ileri gelenleri yeni Sultan Keykâvus'a biat etti.²⁰⁷ Cülûs töreninden sonra II. Keyhüsrev dönemindeki kırgınlıkları ve hoşnutsuzlukları ortadan kaldırmak adına genel af ilan edildi. M. Bayram, Ahî Evren'in de içinde bulunduğu pek çok Ahî'nin II. Keyhüsrev döneminde tutuklandığını ve ilan edilen bu genel af ile serbest bırakıldıklarını söyler.²⁰⁸

Cülûs töreninin akabinde devlet yönetiminde rol alan mevkilere yeni atamalar gerçekleştirildi. Buna göre: Şemseddin Muhammed İsfahânî vezirlik mevkiini korurken, saltanat nâibliği Emîr Celâleddin Karatay'a, beylerbeyliği Şemseddin Hasoğuz'a, atabeglik

²⁰⁵ Tahtın sağ ve soluna iki melikin oturması, müşterek saltanat olduğunu göstermez. Zira bu dönemde II. Keykâvus adına 644-646 (1246-1249) tarihlerinde bastırılan sikkeler olduğu ve üzerinde yalnız Keykâvus'un ismi olduğu görülmektedir.; Galib, İ. (1309). *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçûkiyye*. İstanbul: no: 89-94.

²⁰⁶ İbn Bibi, 2014: 517-518; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 228; Yazıcızâde, 2017: 574-575. Cülûs törenlerinde Sultanın kolundan tutarak tahta çıkarma ve saç saçmanın bir gelenek olduğunu görmekteyiz. Zira II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in cülûs töreninde de Şemseddin Altun-aba ve Üstâd el-Dâr Cemâleddin Ferruh Lala onun sağ ve sol ellerini tutup saltanat tahtına oturtular ve elini öpüp saçtılar. Merçil, E. (2007). *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*. Ankara: TTK, 80.

²⁰⁷ İbn Bibi, 2014: 518; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 228; Yazıcızâde, 2017: 575.

²⁰⁸ M. Bayram, bu konuyla ilgili dikkat çekici bilgiler paylaşmaktadır. Bayram'a göre; Sultan II. Keyhüsrev döneminde Ahî Evren, Sadeddin Köpek ve Babailer isyanı ile ilgisi olduğu gerekçesiyle beş yıl süre ile tutuklu kalmıştır. Menakıbnâmelerde, 1246'da çıkan bir genel af ile zindandan çıkarılan Ahî Evren'in, uç vilayeti Denizli'ye gittiği ve burada uç beyi Mehmed Bey himayesinde bahçıvanlık yaptığı nakledilir; Bayram, 2012: 288-289. M. Bayram ayrıca, Sultan II. Keykâvus'un 1247'de Ahî Evren'i Konya'ya davet ettiğini ve Atabeglik (Lâlâ) makamına getirdiğini söylemektedir; Bayram, 2018: 99.

Esededdin Rûzbe'ye, pervânelik Fahreddin Ebu Bekir Attâr'a ve tuğrâî mevkii de Baba lakaplı²⁰⁹ Şemseddin Mahmud'a verildi. Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz, emîrlerin her biri adına yazılacak tayin menşurları için Tuğrâî Şemseddin Mahmud'a elli bin gümüş para ödedi. Böylece Vezir Şemseddin İsfahânî'nin liderliğinde devlet işlerini yoluna koymayı başaran devlet erkânı, Moğol İstilasası neticesinde bozulan nizamı ve istikrarı yeniden sağlamak ve Anadolu'yu eski müreffeh yapısına kavuşturmak için el birliğiyle çalışmaya başladı.²¹⁰ Ancak bu birliktelik, devlet adamları arasında siyasi ihtiras sonucu başlayacak çatışmalar nedeniyle fazla uzun sürmeyecekti.

6.2. Karakurum'dan Gelen Elçilik Heyeti (1246)

Türkiye Selçuklu Devleti'nde bunlar yaşanırken, Büyük Moğol Kağanlığı'nda da hanlık seçimi için Kurultay hazırlığı yaşanıyordu. Ögeday'ın 1241 yılında ölmesiyle, kağanlığı henüz küçük yaşta olan Göyük'ün yerine annesi Töregene Hatun vekâleten yönetmeye başlamıştı.²¹¹ 1245 yılına gelindiğinde Göyük'ün tahta çıkışı için kurultay kararı alınmış ve Selçukluların da içinde bulunduğu tâbi hükümdarlar ve ülkelerin temsilcileri, 1246 yılının yazında yapılacak bu merasimde bulunmaları için Karakurum'a davet edilmişti.²¹² Türkiye Selçuklularına ilk davet II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında gelmiş fakat sultan bu daveti türlü bahanelerle oyalamıştı. Daha sonra ortanca oğlu Melik Rükneddin Kılıç Arslan'ı göndermeye karar vermiş ancak ömrü yetmemişti.²¹³ II. Keykâvus tahta çıkınca Moğollar, 1246 yılı başlarında arka arkaya gönderdikleri elçiliklerle daveti yineleyerek Selçuklu yönetimine baskı yapmaya başladı. Gelen elçiler bir yandan yeni Selçuklu Sultanı'nı Göyük Han'ın huzuruna çağırırken²¹⁴ bir yandan da Baycu Noyan ile yapılan anlaşmadaki vergilerin artırılması hususunda Selçuklu yönetimiyle görüşmelere başladı. Anlaşılan Büyük Kağanlık, Batu Han'ın himayesine giren Selçuklu Devleti üzerindeki tahakkümünü yeniden etkili hale getirmek istiyordu.²¹⁵

²⁰⁹ Mükrimin Halil, Şemseddin Mahmud'un Baba lakabından dolayı olsa gerek Baba İlyas Horasanî'nin oğlu olduğunu belirtmiştir.; Yinanç, 2014: 191. Ancak Şemseddin Mahmud'un bu lakabını, Gulam-hâne'de gulamların eğitimi ile alakadar olduğu ve bu eğitimle ilgilenenlere Baba lakabı verildiği için aldığı söylemek mümkündür.

²¹⁰ İbn Bibi, 2014: 518; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 228; Yazıcızâde, 2017: 575; Münecçimbaşı, 2017: II, 84.

²¹¹ Cüzecânî, M. (1881). *Tabakât-i Nâsirî*. (İng. Trc. H. G. Raverty). V.II. Londra: s.1144; Bar Hebraeus, 1987: II, 546.

²¹² Cüveynî, 2013: 223. Turan, 1971: 459; Kaymaz, 1970: 42.

²¹³ İbn Bibi, 2014: 519; Melville, 2009: 55.

²¹⁴ İbnü'l-İbrî, 2011: 21; Kaymaz, 1970: 42; Uyumaz, 2011: 88.

²¹⁵ 1244 yılında İran, Azerbaycan, Gürcistan ve Anadolu'nun kontrolü, Nâib Töregene Hatun tarafından Emîr Argun'a verilmişti. Töregene Hatun'un emri ile Argun, Azerbaycan'ın merkezi Tebriz'e gelmiş ve burada bilhassa Cormagon ve Baycu gibi komutanların şahsi mülkü gibi görünen çevre ülkelerin vergilerine el

Moğol elçilerinin talepleri karşısında çözüm yolu arayan Vezir Şemseddin İsfahânî, öncelikle onları hediye ve paraya boğdu. Ardından elçilere, tahta yeni çıkmış olan sultanın memleketten dışarı çıkması durumunda, düşman olan Ermeni ve Rumların bundan istifade ederek ülkeye saldıracağını ifade etmiş ve Sultanın bizzat kurultaya katılmasının mümkün olmadığını söylemişti. Bunun için de elçilere, kurultaya katılması için Melik Rükneddin Kılıç Arslan'ın gönderileceğini, sultanın da müsait bir zamanda Göyük Han'ın huzuruna geleceğini bildirmişti.²¹⁶ Böylece Şemseddin İsfahânî hem yeni sultanın prestijini korumuş hem de geçici de olsa Moğolların bu isteğini savuşturmayı başarmıştı. Fakat bununla birlikte, Moğolların Baycu ile yapılan anlaşmadaki vergileri artırma talebini de kabul etmek zorunda kalmış ve devlet büyük bir maddi yükün altına girmişti.²¹⁷

Simon De Saint Quentin'in verdiği bilgilere göre, Selçuklu Devleti bundan sonra Tatarlara her yıl 1.200.000 hyperperus (dirhem) ile yarısı sırmalı 500 top ipekli kumaş, 500 at, 500 deve ve 5.000 koç verecekti. Ayrıca yapılan anlaşma gereğince Selçuklu Devleti, Anadolu'ya gelen Moğol elçilerinin ve habercilerinin tüm masraflarını karşılamakla mükellefti. Öyle ki Simon'un verdiği bilgilere göre, iki yıl içinde (1246-1247) Moğol elçilerinin Konya'da yaptığı masraf ekmek ve şarap dışında 600.000 hyperperus idi. Bütün bu masraflara, hususi olarak elçilere verilen hediyeler ve vergilerle birlikte gönderilen armağanlar dâhil değildir. Simon, bu hediyelerin masrafının da neredeyse verilen vergiler kadar olduğunu söylemektedir. Böylece Baycu ile yapılan anlaşmanın üzerinden henüz iki yıl geçmesine rağmen Selçuklu Devleti'nin Moğollara ödemesi gereken resmi vergi eskisinin üç katına çıkmış oldu. Buna, mevki sahibi olmak için Moğollara hazineyi akıtan devlet ricali de eklenecektir.²¹⁸ Bütün bunlar Moğol istilasından önce zenginliği ile göze çarpan Anadolu'yu hemen olmasa da zamanla ekonomik olarak çöküşe götürecektir.²¹⁹

6.3. Devlet Erkânı Arasında Güç Mücadelesinin Başlaması

Tahtta çocuk yaşta bir hükümdarın bulunmasından doğan otorite zafiyeti, Vezir Şemseddin İsfahânî'nin devlet yönetimindeki nüfuzu ile doldurulmuştu. Fakat bu durum, devlet erkânı arasında bir çatışma ortamının oluşmasında etkili olacaktır. Hem Şemseddin

koymuştu. Komutanların keyfi hareketlerini engelleyen Argun, bütün tâbi devletlere gönderdiği gibi Anadolu'ya da vergi meselesini gözden geçirmek üzere elçiler göndermiştir.; Kaymaz, N. (1970). s.42-43.

²¹⁶ İbnü'l-İbrî, 2011: 21; Bar Hebraeus, 1987: II, 545-546; Turan, 1971: 459; Uyumaz, 2011: 88-89.

²¹⁷ Kaymaz, 1970: 42-43.

²¹⁸ Simon, 2006: 65; Kaymaz, 1970: 43.

²¹⁹ Jean De Joinville; hatıratında, 1248 yılında Kıbrıs'a geldiği sırada Konya Sultanı'nın Müslüman hükümdarlar arasındaki en zengin sultan olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Selçukluların şarap taşımakta kullanılan toprak küplere altınları eriterek doldurduklarını ve daha sonra onları kırarak küp şeklini alan altınları kalelerin birinde muhafaza ettiklerini söylemektedir.; Joinville, 2016: 100.

İsfahânî'nin otoritesini korumak istemesi hem de diğer devlet adamlarının İsfahânî'nin elinde bulundurduğu güce ulaşmak istemesi, devlet erkânı arasında cereyan edecek olan iktidar mücadelesini kaçınılmaz kılıyordu. Nitekim II. Keykâvus'un tahta çıkarılmasından ve devlet kademelerinde yapılan atamalardan kısa bir süre sonra, devlet erkânı arasında nüfuz mücadelesi ve çatışma ortamı oluşmaya başlamıştı. Özellikle Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz'un, kızını Atabeg Esededdin Rûzbe'nin kız kardeşinin oğlu Mübarizeddin Bayram ile evlendirmesi²²⁰, bu iki devlet adamı arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmiş ve aralarında söz birliği yaparak devlet içerisindeki nüfuzlarını artırmayı başarmışlardı. Öyle ki devlet meselelerinde bu iki ismin rızası olmadan karar alınamıyor, Şemseddin İsfahânî'nin ve Pervâne Ebu Bekir'in dahi hükmü tesirsiz kalıyordu.²²¹

Devlet erkânı arasında yaşanan bu çatışmalara taraflı bir gözle bakan İbn Bibi, Vezir Şemseddin İsfahânî'yi bu süreçte yaşanacak olan tüm olayların dışında tutarak masum göstermeye çalışmıştır. Ona göre, Şemseddin Hasoğuz ve Esededdin Rûzbe'nin devlet içindeki etkinliklerinin artması, en çok Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir'i rahatsız ediyordu ve mücadele bu isimler arasında geçiyordu. İbn Bibi, Şemseddin İsfahânî'nin ise bu çatışmalardan uzak durmak için saltanat divanındaki işlerinden sonra odasına çekildiğini, merak duyduğu ilimlere yöneldiğini ve vaktini ilim erbabıyla sohbet ederek geçirdiğini övgü dolu sözlerle ifade etmektedir. Ayrıca İbn Bibi, İsfahânî'nin; Hasoğuz ve Rûzbe'nin bağımsız davranışlarına engel olmayı düşündüğünü; fakat işlerin daha kötüye gitmesinden çekindiği için vazgeçtiğini söylemektedir.²²² İbn Bibi, Şemseddin İsfahânî'yi olaylardan uzak tutmaya çalışsa da İsfahânî'nin, otoritesi aleyhine yaşananlardan kaygılandığını da bu sözleriyle itiraf ediyordu. İbn Bibi'nin taraflı tavrını ve Şemseddin İsfahânî'yi masum gösterme çabasını, Fars kökenli olmasından dolayı kendisine yakınlık duymasına bağlayabiliriz. Oysa İbn Bibi'nin ifadelerinin aksine, Şemseddin İsfahânî'nin yaşanan

²²⁰ Devlet erkânının birbirlerine karşı güç mücadelesine girdiği sırada, aralarındaki aile ve hısımlık ilişkileri çok önemli bir rol oynuyordu. Öyle ki aileler arasında kurulan akrabalık bağlarının, kimi zaman devlet yönetimini etkileyecek oranda önemli sonuçlar doğurduğuna tanık olunmaktadır. Böyle akrabalıklar, genelde en yüksek mevkiileri tutan kişiler arasında kuruluyordu. Zira onlar, kendilerine karşı olan emîrlerin kıskançlık ve korkuya düşüklerini fark edince, sıkı bir saf oluşturarak savunmaya geçiyor ve rakiplerini bertaraf etmek için birlikte hareket ediyorlardı. Buna karşılık ötekilerin endişesi artıyor; onlar arasında da zorunlu bir bağlaşma meydana geliyor ve sorun ancak birinin ötekini yok etmesi şeklinde sonlanabiliyordu.; Kaymaz, 2011: 21-22. Yukarıda bahsettiğimiz söz konusu akrabalık ilişkisi ve buna karşı oluşan tepki cephesi, bu durumum tipik bir yansımasıdır.

²²¹ İbn Bibi, 2014: 518-519; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 229; Yazıcızâde, 2017: 575-576; Anonim Selçuknâme'de emîrlerin güçlendiği, Sultan'ı ele geçirmek istedikleri ve bu durumun Sultan'ı endişeye sevk ettiği yazar. Müellifin burada Sultan olarak söz ettiği kişi Şemseddin İsfahânî olmalıdır. Zira güçlenen Şemseddin Hasoğuz ve Esededdin Rûzbe'den çekinen bizzat İsfahânî'dir. Ayrıca henüz çocuk yaşta olan Sultan'ın bu mücadelelere dâhil olması beklenemez; Anonim Selçuknâme, 2014: 44.

²²² İbn Bibi, 2014: 518-519; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 229; Yazıcızâde, 2017: 576.

olayların merkezinde olduğu açıkça ortadadır. Ve o nüfuz ve otoritesini korumak adına elinden geleni yapacaktır.

6.4. Şemseddin İsfahânî'nin Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz ve Atabeg Esededdin Rûzbe'yi Öldürtmesi (1246)

Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz ve Atabeg Esededdin Rûzbe'nin nüfuzlarını artırması, Vezir Şemseddin İsfahânî'yi kuşkulandırıyor. Fakat iktidarını tehdit eden bu emirlere karşı herhangi bir müdahalede bulunamıyordu. Bu arada Hasoğuz ve Rûzbe'nin güçlenmesinden sadece Şemseddin İsfahânî rahatsız değildi. Pervâne Ebu Bekir ve İbn Bibi'ye göre kötü bir kişiliğe sahip olan Emîr-i dâd Nusret de Hasoğuz ve Rûzbe'ye karşı kıskançlık duyuyordu. Öyle ki Emîr-i dâd Nusret, Hasoğuz ve Rûzbe'nin hakkında uydurduğu asılsız haberlerle zaten tedirgin olan Şemseddin İsfahânî'yi onlara karşı kışkırtmaya çalışıyordu. İbn Bibi'nin aktardığına göre durum öyle bir hal almıştı ki; Emîr-i dâd Nusret'in kışkırtmaları neticesinde, Şemseddin İsfahânî'nin Hasoğuz ve Rûzbe'ye karşı olan şüphesi, yerini korku ve nefrete bırakmıştı. İsfahânî'nin korkusu ve tedirginliği öyle bir raddeye gelmişti ki Moğol Hanına gönderilecek olan Melik Rükneddin Kılıç Arslan ile birlikte ülkeden ayrılmayı bile düşünmüş, hatta bunun için yolculuk eşyalarını dahi hazırlamıştı.²²³

Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir, ülkeden ayrılmayı düşünen Şemseddin İsfahânî'nin yanına giderek onu bu kararından vazgeçirmeye çalıştılar. Onlar İsfahânî'ye, ülkeyi terk etmesi halinde vezirlik makamının boş kalacağını; devlet işlerinin aksayacağını ve emir verilmesi halinde iktidarını tehdit eden Şemseddin Hasoğuz ve Esededdin Rûzbe'yi cezalandırabileceklerini söylemişlerdi.²²⁴ Bunun üzerine Şemseddin İsfahânî gitmekten vazgeçmiş ve Hasoğuz ile Rûzbe'nin ortadan kaldırılması için Pervâne Ebu Bekir ve Emîr-i dâd Nusret'e tam yetki vermişti.²²⁵

²²³ İbn Bibi, 2014: 519-520; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 229; Yazıcızâde, 2017: 576-577; Kaymaz, 1970: 40-41; Taşkiran, H. (2015). *Selçuklu Devletlerinde Suikastlar*. İstanbul: Selenge Yayınları, 216-217.

²²⁴ İbn Bibi'nin aktardığına göre Emîr-i dâd Nusret Şemseddin İsfahânî'ye şöyle demişti; "...Ülke sakinleri ve devlet ileri gelenleri bilmektedir ki, Sultan Gıyaseddin gerek yaşarken, gerekse can çekişirken evlatlarının vasilğini, devlet yönetiminin dizginlerini siz Sahib'e bırakmış; ülkenin büyüklerine, devlet adamlarına ve halkın ileri gelenlerine bu vasiyete uymalarını buyurmuştur. Şimdi siz, gitmeye karar verip, vezirlik makamını boş bırakacağınıza göre, hiç şüphe yok ki devlette gerileme ve gevşeme baş gösterecek, devlet ve halk arasında ayrılık ortaya çıkacak, devlet erkânı arasındaki dostluk yerini düşmanlığa bırakacak, herkes Sultan'a karşı ayaklanacak, nankörlüğü kendilerine ilke edineceklerdir. O zaman meydana gelecek fitne, siz Sahib-i azam'ın ihmal ve gafletinden başka şeye yüklenmeyecektir. O halde ihmal ve tembel olma damgasını yemeyi göze alabiliyor musunuz? Eğer buradan ayrılmak isteyişinizin sebebi Hasoğuz ile Rûzbe'nin bağımsız davranışları ise bize emir verirsiniz, onları cezalandırmak için harekete geçeriz."; İbn Bibi, 2014: 520.

²²⁵ İbn Bibi, 2014: 520; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 229-230; Yazıcızâde, 2017: 577.

Şemseddin İsfahânî'den izin alan Pervâne Ebu Bekir ve Emîr-i dâd Nusret, emîrleri ortadan kaldırmak için bir plan tertipletiler.²²⁶ Bunun için öncelikle Akşehir ve Ilgın taraflarından ayak takımı olan *rindleri (runûd)*²²⁷ merkeze çağırarak iktâ ve hil'at vaadiyle yanlarına çektiler. Ardından bu rindleri, gece vakti gizilce Şemseddin İsfahânî'nin sarayının etrafında bulunan gulâmhânelere yerleştirdiler. Onlara, sabah vakti Hasoğuz ve Rûzbe İsfahânî'nin huzuruna gelince, parola olarak belirlenen ve İsfahânî'nin kılıcının adı olan "Kuzu" kelimesini duydukları anda harekete geçip adı geçen emîrleri öldürmeleri tenbihlendi.²²⁸

İbn Bibi'ye göre alçakça kurulan planın ilk aşaması tamamlanmış ve ikinci aşamaya geçilmişti. Buna göre Vezir Şemseddin İsfahânî hasta numarası yapıp birkaç gün kendisini yatağa atacaktı. Bunu öğrenen Şemseddin Hasoğuz ve Esededdin Rûzbe, veziri ziyarete gelecek ve suikast planı devreye sokulacaktı. Birkaç gün sonra Emîr-i dâd Nusret, plan gereği Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz'un yanına giderek Vezir Şemseddin İsfahânî'nin birkaç gündür hasta yatağında olduğunu, durumunun her geçen gün kötüye gittiğini ve kendisine bir vasiyette bulunabileceğini söyleyerek saraya davet etti. Fakat Şemseddin Hasoğuz, hem kötü bir rüya gördüğü için kendisini kötü hissettiğini hem de yıldız ve takvim açısından bugün dışarı çıkmanın uygun olmadığını ifade ederek İsfahânî'nin ziyaretine ertesi gün gideceğini söyledi. Bunun üzerine Emîr-i dâd Nusret, bu tür batıl düşüncelerin yersiz olduğunu ve İslam inancında hasta ziyaretinde bulunanın cennetle müjdelendiğini söyleyerek ısrar etmiş ve Hasoğuz'u saraya gelmesi konusunda ikna etmeyi başarmıştı. Ayrıca Emîr-i dâd Nusret, ikna ettiği Hasoğuz'dan, Atabeg Esededdin Rûzbe'yi de saraya

²²⁶ N. Kaymaz'a göre; devlet erkânı arasındaki çatışmanın özelinde, çoğunlukla bir gözü kara despot veya birkaç zorba ile karşı yanda birleşmiş bir kaygılı kindarlar grubu yatmakta idi. Bu yüzden çatışmalar duruma göre bazen teke tek, bazen de toplu olarak yaşanıyor ve ancak genellikle birçok insanın ölümüyle durabiliyordu. Böyle temizlik hareketlerinde kurbanlar genelde hileyle ortadan kaldırılıyordu. Bunun için çeşitli entrikalar çevriliyor, planlar tertipleniyor ve gerekli görülen bütün önlemler alınıyordu. Ortadan kaldırılmasına karar verilmiş şahsın, duruma göre ya zorla ya da kendisinin güven duygusu içinde ve hiç kuşku duymaması sağlanacak şekilde yalnız ve silahsız olarak, infazın yapılması için düşünülmüş uygun bir yerde tuzağa düşürülüyordu.; Kaymaz, 2011: 22.

²²⁷ Rind, kaynaklarda genelde serseri, başıboş ayak takımı anlamında kullanılmıştır. Farsça kökenli olan kelimenin bu dildeki çoğulu rindân, Arapçada ise runûddur. Abbasiler döneminde fütüvvet anlayışının henüz sufi nitelikler taşımadığı devrede "fityân", "ayyâr", "rind" ve "şâtır" olarak adlandırılan bir takım sosyal zümreler mevcut idi. Bekâr delikanlılardan oluşan ve fütüvvet ehlinde sayılan bu gruplar daha çok yağmacı ve düzen bozucu yönleriyle tanınıyordu. İktidarın güçlü olduğu zamanlarda geri plana çekilir, fakat zayıfladığı dönemlerde siyasî otoriteye ve toplumsal düzene karşı çıkarlardı. Rindler, Türkiye Selçuklu Devleti'nde özellikle Köseadağ bozgunundan sonra meydana gelen siyasî ve askerî hadiselerde sıkça rol almıştır. Bazı devlet adamları suikast ve cezalandırma gibi durumlarda onları kullanmıştır.; Çiftçioğlu, İ. (2015). "Türkiye Selçuklularında Sosyal Bir Zümre: Rindler". *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (14), 241-243.

²²⁸ İbn Bibi, 2014: 521; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 230; Anonim Selçuknâme, 2014: 44; Turan, 1971: 460-461.

çağırmasını istedi. Bunun üzerine Hasoğuz, Rûzbe'ye veziri ziyarete gelmesi için haber gönderdi ve her ikisi de saraya doğru yola çıktı.²²⁹

Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz ve Atabeg Esededdin Rûzbe, adamlarıyla birlikte Vezir Şemseddin İsfahânî'nin sarayına doğru yola çıktılar. Bu sırada Emîr-i dâd Nusret, Şemseddin İsfahânî'ye gelişlerini haber vermek bahanesiyle önden gitti ve sarayda gizlenen rindlere planla ilgili son bilgileri verip onları cesaretlendirdi. Ardından sarayın kapısına çıkarak Hasoğuz ve Rûzbe'yi sahte hürmet ve gülücüklerle karşıladı. Emîr-i dâd, emîrlere içeri girince kapıyı sıkıca kapattı ve onlardan ayrılarak kış odasında bulunan Şemseddin İsfahânî'nin yanına gitti. Kısa bir süre sonra da Hasoğuz ve Rûzbe, Şemseddin İsfahânî'nin huzuruna vararak hâl hatır sordular. Tam bu sırada, plan gereğince İsfahânî'nin söylemesi gereken "Kuzu" parolasını Emîr-i dâd Nusret bizzat söyleyince rindler saklandıkları yerlerden çıkarak nacakları ve kılıçları ile İsfahânî'nin önünde Hasoğuz ve Rûzbe'ye darbeler indirmeye başladılar. Şemseddin Hasoğuz can havliyle: *"Ey Sahib (Vezir) efendi! Bu davranış insanlığa sığmaz. Biz bunu sizden beklemezdik!"* diye bağırmış fakat bağırdıkça daha fazla darbe almıştı. Kısa bir süre sonra, Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz ve Atabeg Esededdin Rûzbe öldürülmüş ve kafaları bedenlerinden ayrılmıştı. Ardından ikisinin de kellesi, sarayın kapısında tören için yapılan ahşap köşke asılarak halka teşhir edildi.²³⁰ Anonim Selçuknâme bu olay sırasında 12 emîrin daha öldürüldüğünden bahseder. Çağdaş müellif Simon De Saint Quentin ise bir günde kimisine göre 15, kimisine göre 24; Latinler ve Hristiyanlara göre de 60 kadar büyük emîrin öldürüldüğünü nakleder.²³¹

Emîr-i dâd Nusret, saraydaki görevini tamamlayan rindleri öldürülen emîrlere evlerine göndererek mallarını yağma ve talan ettirdi. Bu sırada Vezir Şemseddin İsfahânî ise atına binip Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yanına gitmişti. Bir süre sultanı ata bindirip gezdirdikten sonra saltanat divanına geçti. İsfahânî burada, öldürülen Şemseddin Hasoğuz ve Esededdin Rûzbe'nin yakınlarını ve adamlarını yakalayıp huzuruna getirtmek için adamlar görevlendirdi. Kısa sürede yakalanıp huzuruna getirilenlerden bir kısmını öldürttü, bir kısmını hapsedti, bir kısmını da affetti. Daha bir gün bile dolmadan ikinci namazı vaktine kadar öldürülen emîrlere ve yakınlarının evinde ocağında kimseyi bırakmadı.²³²

²²⁹ İbn Bibi, 2014: 521-522; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 230-231; Anonim Selçuknâme, 2014: 44; Simon, 2006: 62; Taşkiran, 2015: 218.

²³⁰ İbn Bibi, 2014: 522; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 231; Yazıcızâde, 2017: 578; Anonim Selçuknâme, 2014: 44; Simon, 2006: 62; Turan, 1971: 461; Taşkiran, 2015: 218.

²³¹ Anonim Selçuknâme, 2014: 44; Simon, 2006: 62.

²³² İbn Bibi, 2014: 523; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 231; Anonim Selçuknâme, 2014: 44; Bir devlet adamı hakkında alınan bir katil veya hapis kararı, yalnız kendisini değil, bütün ailesini, maiyetini ve yandaşlarını da

Gözlerini kin bürüyen Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir'in yaptıkları bunlarla sınırlı kalmadı. Öldürülen emîrlerin yakınlarına onur kırıcı ve aşağılayıcı davranışlarda bulundular. İbn Bibi, Pervâne Ebu Bekir'in oğlunun yaşananlardan sonra bir eğlence meclisi düzenlediğini, Hasoğuz'un kız kardeşini meclistekilerin huzurunda, nedimlerin ve sanatkârların yanına getirerek zorla şarap içirdiğini, itip kakarak zorla dansa kaldırdığını ve ona insanlık dışı tiksindirici davranışlarda bulunup akla hayale gelmeyecek hakaretler ettiğini söylemektedir.²³³

Yaşanan hadise hakkında bilgi veren diğer bir ana kaynağımız olan Anonim Selçuknâme, Şemseddin Hasoğuz ve Esededdin Rûzbe'nin ölüm hadisesini diğer kaynaklarla benzer şekilde aktarmış fakat olayın başrolünde farklı olarak Sultan Keykâvus'un ve Lâlâ'sının olduğunu belirtmiştir. Kaynağa göre, bu iki emîrin devlet yönetimindeki nüfuzunu kırmak için planı yapan, rindleri silahlandırarak sarayın hücrelerinde saklayan ve hasta numarası yapan bizzat II. İzzeddin Keykâvus idi. Ayrıca kendisine yardım eden kişinin de "Lâlâ" olduğunu belirtmektedir ki bu şahsın ismini vermemiştir.²³⁴ Bunun yanında kaynağa göre sultan, öldürttüğü Hasoğuz ve Rûzbe'nin suçsuz olduğunu anlayınca müsadere edilen mallarını bu iki emîrin oğullarına verdiğini yazmaktadır.²³⁵ Müellif, hadiselerin başrolünde Sultan Keykâvus'un olduğunu belirterek hata yapmıştır. Zira İbn Bibi'nin ve çağdaş müellif Simon de Saint Quentin'in aktardığı bilgiler, bize hadisenin başrolünde olan ve emîrleri öldürten kişinin Şemseddin İsfahânî olduğunu göstermektedir. Ayrıca Sultan Keykâvus'un henüz çocuk yaşta olduğunu ve bu tür hadiselerle dâhil olmasının pek mümkün olmadığını düşünürsek, yaşanan hadisenin kesin olarak İbn Bibi ve Simon'un aktardığı şekilde cereyan ettiğini ve bu hadisenin baş sorumlusunun da Şemseddin İsfahânî olduğunu söyleyebiliriz.

ilgilendiriyordu. Bundan dolayı insanlar, efendilerinin mevkiini ve hayatını korumak için büyük çaba göstermek zorundaydılar. Zira devlet erkânından biri katil veya hapsedildiği zaman onun şahsına ait olan her şeye el konulup müsadere edildiği gibi, onunla ilgisi bulunan herkesi içine alacak geniş çaplı bir soruşturma ve temizlik işlemi uygulanıyordu. Mahkûmun veya maktulün şahsi malları "mîrî" sayılarak hazineye devrediliyor ya da yağmalanıyordu. Yine maiyetteki kadınlar ve küçük çocuklar bir eşya gibi yağmalanıyordu. Kısacası etkin ve zengin bir kişinin tasfiyesi, onun olan bütün bir ocağın sönmesi ve onunla ilgisi olan birçok insanın mahvolması demektir.; Kaymaz, 2011: 22-23.

²³³ İbn Bibi, 2014: 523; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 231; Taşkiran, 2015: 219.

²³⁴ M. Bayram'a göre; burada adı geçen lâlâ Ahî Evren idi. Ahî Evren, uzun süre saray mektebi olan Konya'daki gulâmhane'de muallimlik yaptığı için ona Lâlâ deniliyordu.; Bayram, 2012: 56.

²³⁵ Anonim Selçuknâme, 2014: 44.

6.5. Şemseddin İsfahânî'nin Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir'i Saf Dışı Bırakması (1246)

Devlet erkânı arasındaki güç mücadeleleri, bir grubun yönetimde baskın hale gelmesine veya tek bir şahsın diktatörlüğüne varan gelişmelere dönüşmeye müsaittir. Çünkü yönetimdeki herkese ayrı ayrı hâkim olan gelecek kaygısı ve iktidar hırsı, aralarında anlaşmış görünen devlet adamlarını kolayca hizipleşmeye hatta tek tek ayrılarak güçlü ve bağımsız kalma arzuları beslemeye yönlendirir. O andan itibaren söz konusu gruplar veya kişilerin her biri, yönetimde tek otorite sahibi olmak adına tüm maddi ve manevi olanakları kullanıp yok olmamak için rakiplerini yok etmeye çalışacaktır.²³⁶ İşte biz bu hizipleşmenin bir örneğini, Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz ve Atabeg Esededdin Rûzbe'yi ortadan kaldıran Vezir Şemseddin İsfahânî ile bu hususta kendisine yardım eden Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir'in çatışmasında görüyoruz.

Vezir Şemseddin İsfahânî; Şemseddin Hasoğuz ve Esededdin Rûzbe'nin ölümüyle iktidarı önündeki tehlikeyi atlatacağını düşünmüştü. Fakat beklediği gibi olmadı. Zira iki büyük emîrin ortadan kaldırılması ile nüfuz ve güç, bu kez Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir'in eline geçmişti. Öyle ki bu iki emîr ve yandaşları Konya'da göze batan hareketlerde bulunmaya ve Şemseddin İsfahânî'nin iktidarını tehdit etmeye başlamıştı. Nitekim İbn Bibi'ye göre aşırı gurur ve kibre kapılan Pervâne Ebu Bekir'in oğlu, eğlence meclislerinde ve iştret toplantılarında sarhoşluğununda tesiriyle arkadaşlarına, Şemseddin İsfahânî'yi kastederek: *"Bir gün bu yaşlı bunağın da başına aynı şeyler gelecek."* demişti. Vezir Şemseddin İsfahânî, bu sözler mecliste bulunan muhbirlere tarafından kendisine ulaştırılınca telaşa kapılmıştı.²³⁷ Şemseddin Hasoğuz ve Esededdin Rûzbe'nin öldürülmesinde kendisine yardım eden Pervâne Ebu Bekir ve Emîr-i dâd Nusret'in asıl maksatlarının, yönetimde tek söz sahibi olmak olduğunu anlamış ve iktidarı için tehlike arz eden bu iki emîr ve yandaşlarına karşı çözüm aramaya başlamıştı.²³⁸

Şemseddin İsfahânî'nin bu husustaki ilk hamlesi, Hasoğuz ve Rûzbe'nin katlinde olduğu gibi kendisiyle iş birliği yapacak bir devlet adamı belirlemek oldu. Bunun için ilk olarak tuğrâî görevinde bulunan Tuğracı Şemseddin Mahmud ile görüştü. Bu görüşmede

²³⁶ Kaymaz, 2011: 24-25.

²³⁷ İbn Bibi, Şemseddin İsfahânî'nin başına bir iş gelince Konya'da yardım alacağı bir akrabası olmadığı için her an tuzağa düşmekten korkmaya başlamıştı. Muhtasar İbn Bibi'de ise Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir'in kötü maksatlarını anlayan Şemseddin İsfahânî'nin, kendi karısı ve çocuklarına dahi güveni kalmadığı belirtilmektedir. Bu durumda İbn Bibi'ye göre Konya'da akrabası bulunmayan İsfahânî'nin, eserin muhtasarına göre eşi ve çocukları vardı.; İbn Bibi, 2014: 524; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 232.

²³⁸ İbn Bibi, 2014: 523-524; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 232; Turan, 1971: 461; Bal, 2006: 276.

Şemseddin Mahmud: “*Erzincan Subaşı Şerefeddin Mahmud’a melikü’l-ümerâlık (beylerbeyliği) menşuru yazıp gönderir; ona ihsan ve bağışlarda bulunarak Konya’ya davet eder ve yanınıza çekmeyi başarırsanız, bu hususta ondan destek alabilirsiniz.*” dedi. Bunun üzerine Şemseddin İsfahânî, hemen iltifat dolu akıcı bir üslupla kaleme alınmış bir divan kararı yazdı ve gizlice Sabık Ulakçı ile Erzincan’a gönderdi. Şerefeddin Mahmud, Şemseddin İsfahânî’nin mektubunu okuyup melikü’l ümerâlık menşurunu teslim alınca çok sevinmişti. Hemen iktalarından ve yurtlarından Erzincan’a bağlı yerlerin emîrlerini çağırıp kıymetli hediyeler hazırlattıktan sonra, çok sayıda askerle birlikte Konya’ya doğru hareket etti. Şemseddin İsfahânî ve diğer emîrler, Şerefeddin Mahmud’un gelişini haber alınca onu karşılamaya çıktılar. İsfahânî, Şerefeddin’e sınırsız izzet ve ikramda bulunmuş ve iltifatlarıyla onu adeta büyülemişti.²³⁹

Vezir Şemseddin İsfahânî, nihayetinde Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud ile olan dostluğunu kuvvetlendirmeyi başarınca Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir ile ilgili düşüncelerini onunla paylaştı. İbn Bibi’ye göre İsfahânî, Şerefeddin’e şöyle demişti:

“Bize göre devletin menfaati için saltanat alayının Kayseri ve Sivas taraflarına gitmesi gerekmektedir. Fakat pervâne ile emîr-i dâd buna razı olmamaktadırlar. (Çünkü) onlar akrabalarının, hemşerilerinin ve adamlarının bulunduğu Konya’dan ayrılmak istememektedirler.²⁴⁰ Onların, emîrlerin öldürülmeleri konusunda kurdukları tuzak ve uydurdukları yalanlar yüzünden halktan infial uyandırmaları sebepsiz değildir. Benim artık bu grubun sözlerine hiç güvenim kalmadı. Allah şahidimdir ki biz o şehitlerin (Şemseddin Hasoğuz ve Esededdin Rûzbe) kanlarının dökülmesine razı olmadık. Pervâne ile Emîr-i dâd’ın tesirinde kaldım. Çünkü o zaman dostların yardımından, bize yol gösterecek kimselerin desteğinden mahrumduk. Onlara karşı koyacak güce sahip değildim... İster istemez onların arzularının peşinden sürüklendim ve çocukluklarından beri terbiyem altında yetişip büyüyen o emîrlerin dostluğundan bu uğursuzun ihaneti ve hilesi yüzünden mahrum kaldım.”²⁴¹

Şemseddin İsfahânî’nin bu şikâyetleri gözyaşları içerisinde anlatması Şerefeddin Mahmud’u etkilemiş ve İsfahânî’ye bundan sonra yanında yer alacağına ve kendisine elinden geldiğince destek vereceğini söylemişti. Bunun üzerine Şemseddin İsfahânî, Şerefeddin Mahmud ve Tuğracı Şemseddin Mahmud’u yanına alarak, Emîr-i dâd Nusret ile Pervâne Ebu Bekir’i bertaraf etmek için harekete geçti. Üç devlet adamı bir araya gelerek nasıl bir yol izleyeceklerine dair istişarede bulundular; Söz alan Şerefeddin Mahmud: “*Şimdi*

²³⁹ İbn Bibi, 2014: 524-525; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 232-233; Turan, 1971: 461; Bal, 2006: 276.

²⁴⁰ Konya’daki Ahiler ve fityanların (rindler) büyük bir kısmı, Konya asilzadeleri olduğu anlaşılan Emîr-i dâd ve Pervâne Ebu Bekir’in emri altındaydı. Ayrıca akrabalarının da devlet kademelerinde görev aldığı anlaşılmaktadır.; Yinanç, 2014: 194.

²⁴¹ İbn Bibi, 2014: 525-526; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 233.

bu durumda onlara karşı galip gelmek imkânsızdır. Fakat onları güçlü oldukları Konya'dan ayırıp yalnız kalmalarını sağlarsak güç kaybederler. Ozaman ikisinin de ortadan kaldırılması mümkün olur.” dedi. Bunun üzerine Şemseddin İsfahânî: “Sultan Gıyaseddin'in vasiyeti gereği Melik Rükneddin'i bir elçilik heyetiyle Moğol Kağanı'na göndereceğiz. Bu işin hazırlıklarını daha önce yapmıştık. Emîr-i dâd Nusret'i de bu elçilik heyetinde görevlendirelim... Bu planı gerçekleştirsek amacımıza ulaşırız.” demiş ve bu plan uygulamaya konulmuştur.²⁴²

Ertesi gün devlet işlerinin görüldüğü divan toplanınca Şemseddin İsfahânî, Melik Rükneddin'in Karakurum'a gönderilmesiyle ilgili hususu devlet arkanının huzurunda tartışmaya açtı. Söz alan İsfahânî, Melik Rükneddin'in bir an önce Karakurum'a gönderilmesi gerektiğini dile getirdikten sonra, onunla birlikte gidecek olan elçilik heyetinde hangi devlet adamlarının yer alacağı hususunda görüşlerin sunulmasını talep etti. İlk olarak söz alan Pervâne Ebu Bekir, vezir kimi isterse o görevlendirilir cevabını verdi. Ardından Tuğracı Şemseddin Mahmud söz alarak, bu işi yerine getirme konusunda en uygun kişinin Emîr-i dâd Nusret'in olduğunu ifade etti. Pervâne Ebu Bekir de ondan daha uygunu düşünülemez cevabını verince²⁴³ Emîr-i dâd Nusret bir oldubitti ile verilen bu görevi kabul etmek zorunda kaldı. Birkaç gün sonra da Melik Rükneddin'in alayının hizmetinde, hükmün gereğine uyarak Sivas tarafına hareket etti.²⁴⁴

Bir kaç gün sonra, Sivas'a doğru hareket eden elçilik heyetinin tahminen şehre vardığı anlaşılınca Vezir Şemseddin İsfahânî ve Tuğrâî Şerefeddin Mahmud, Sultan II. İzzeddin Keykâvus ile birlikte Aksaray'a doğru hareket ettiler. Bu sırada Emîr Celâleddin Karatay'a da haber gönderilerek, saray eşyalarını ve hazinelerini yanına alarak Aksaray'a doğru giden Saltanat alayına yetişmesi bildirildi. Böylece başkent geçici olarak Konya'dan Aksaray'a taşındı. Pervâne Ebu Bekir, kendisine danışılmadan ve bir sebep belirtilmeksizin devlet merkezinin Aksaray'a taşınması üzerine telaşlanmış ve Aksaray yolunda kendisine

²⁴² İbn Bibi, 2014: 527; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 234.

²⁴³ Pervâne Ebu Bekir'in mütemadiyen Emîr-i dâd Nusret ile söz birliği yapması ve sürekli onunla birlikte hareket etmesine rağmen, Emîr-i dâd'ın merkezden uzaklaştırılma kararına destek vermesi dikkat çekicidir. Burada iki ihtimal vardır; Bunlardan birincisi, Pervâne Ebu Bekir bunun bir tuzak olduğunu anlamayacak kadar basiretsizdir. İkinci ihtimal ise; Pervâne Ebu Bekir, devlet yönetimindeki nüfuzu ve gücü paylaştığı Emîr-i dâd Nusret'e verilen bu görevi, onun saf dışı bırakılması için bir fırsat olarak görmüş ve emîr-i dâd'ın merkezden uzaklaştırılması ile nüfuz ve gücün kendisinde toplanacağını düşünmüştür. Bizce ikinci ihtimal daha olası görünmektedir. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi iktidar hırsı, aralarında anlaşmış görünen devlet adamlarını birbirlerine karşı her türlü fırsatı değerlendirmeye itiyordu. Bu yüzden Pervâne Ebu Bekir'in de önüne gelen fırsatları değerlendirerek yönetimde tek otorite sahibi olma gayesini güttüğünü söyleyebiliriz.

²⁴⁴ İbn Bibi, 2014: 527; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 234.

tuzak kurulacağından şüphelenmişti. Bunun üzerine Pervâne, yolculuk hazırlıklarını tamamlayıp daha sonra arkadan yetişmek bahanesiyle Konya'ya geri döndü.²⁴⁵

Pervâne Ebu Bekir Konya'ya varınca isyan kararı aldı; Şehir Ahîlerinin ve fityanlarının ileri gelenlerini yanına çağırdı. Onlara türlü vaat ve bağışlarda bulunduktan sonra Vezir Şemseddin İsfahânî'ye karşı yardım talep etti. Fakat Ahîler: "*Sahib Şemseddin, Sultan Gıyaseddin'in vasiyetine göre ülkenin hâkimi ve Sultan İzzeddin'in işlerinin kefilidir. ...Bütün devlet işleri ona bırakılmıştır. Mülkün Sultanı olan İzzeddin Keykavus da onun elindedir. Sizin onunla aranızdaki husumetten dolayı Sultan'a karşı ayaklanmaya kalkışmayız ve efendimizin nimetlerine nankörlük edemeyiz.*" cevabını verdiler.²⁴⁶

Bu sırada, Pervâne Ebu Bekir tehlikesine karşı tedbir alması için Konya subaşılığına, Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın hâs kölelerinden (gulâmân-i hâs) olan Emîr Şemseddin Yavtaş getirildi. Yavtaş şehre gelince Konya'nın Ahîleri ve fityanlarının hepsi onu karşılayıp izzet ve ikramda bulundular. Devlet tarafından görevlendirildiği için ona yardım etmeyi görev bildiler.²⁴⁷ Bu durum, şehirde destek bulamayan Pervâne Ebu Bekir'i adeta köşeye sıkıştırdı. Ayrıca o, bütün adamları ve askerleri tarafından da terk edildi. Pervâne'nin oğlu, onu Kilikya tarafına gitmeye ve Ermeni Krallığı'na sığınmaya teşvik ediyordu. Pervâne, oğlunun bu önerisini dikkate almış fakat Konya subaşısı Yavtaş ve Konya Ahîleri yollara gözcüler koyduğu için şehirden çıkamamışlardı. Bu yüzden yalnız ve perişan vaziyette bazen bir bahçeye bazen de bir mağaraya sığınarak gizlenmeye çalışıyorlardı.²⁴⁸

Bu sırada, Aksaray'dan Sivas'a giden Vezir Şemseddin İsfahânî'nin emri üzerine, burada bulunan Emîr-i dâd Nusret tutuklanıp Hafik Kalesine hapsedildi. Hemen ardından, Pervâne ve oğlunun yakalanıp derdest edilmesine dair emri ulaştırması için Konya'ya bir ulak gönderildi. Bu emir kısa sürede yerine getirildi; yakalanan Pervâne Ebu Bekir Malatya civarındaki Dârende kalesine, oğlu da Adıyaman civarındaki Kâhta kalesine hapsedildi.²⁴⁹ Pervâne'nin ve oğlunun, Kilikya Ermeni Krallığı topraklarına yakın olan bugünkü Dârende ve Kâhta kalelerine hapsedilmeleri tesadüf olmamalıdır. Bu durum, aslında onların planladıkları gibi Konya'dan bir şekilde kaçtıklarını ve Kilikya Krallığı'na giderken

²⁴⁵ İbn Bibi, 2014: 527-528; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 234-235; Turan, 1971: 461; Bal, 2006: 277.

²⁴⁶ İbn Bibi, 2014: 528; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 235; Turan, 1971: 461-462; Cahen, 2014: 240.

²⁴⁷ Görüldüğü üzere Ahîler, devlet yönetiminde son derece etkiliydiler. Özellikle devlet erkânının ve Sultanın Konya'da olmadığı dönemlerde daha da aktif rol alıyor, adeta vekâleten devlet işlerinde bulunuyorlardı. Türkiye Selçuklu tarihinde bunun örneklerini kaynaklarda sık sık görmekteyiz.

²⁴⁸ İbn Bibi, 2014: 528; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 235; Turan, 1971: 462; Cahen, 2014: 240.

²⁴⁹ İbn Bibi, 2014: 529; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 235; Turan, 1971: 462; Cahen, 2014: 240.

yakalandıklarını göstermektedir.²⁵⁰ Nihayetinde Hasoğuz ve Rûzbe'den sonra Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir tehlikesini de bertaraf eden Vezir Şemseddin İsfahânî, iktidarını ve nüfuzunu korumayı başarmış ve Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud ile birlikte devlet işlerini yola koymak için çalışmaya başlamıştır.

6.6. Melik Rükneddin Kılıç Arslan'ın Moğol Han'ına Gönderilmesi (1246)

Daha önce bahsettiğimiz üzere, Büyük Kağanlıkta Göyük Han'ın tahta çıkışı için 1245 yılında kurultay kararı verilmiş ve Selçukluların da dâhil olduğu tâbi hükümdarlar Karakurum'a davet edilmişti. Bu süreçte Vezir Şemseddin İsfahânî, Karakurum'dan gelen elçileri hediye ve paralara boğduktan sonra türlü bahaneler öne sürerek onlara Sultan Keykâvus'un gelemeyeceğini ve yerine en kısa zamanda Melik Rükneddin Kılıç Arslan'ı göndereceklerini bildirdi. Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir'i bertaraf eden Vezir Şemseddin İsfahânî, artık Karakurum'a gönderilecek elçilik mevzusunun da bir an önce halledilmesi gerektiğini düşünüyordu.

Emîr-i dâd Nusret'in Sivas'ta yakalanıp hapsedildiği sırada burada bulunan Şemseddin İsfahânî ve diğer devlet ricali, Melik Rükneddin Kılıç Arslan ile birlikte Karakurum'a gidecek olan elçilik heyetini de belirlediler. Bu uzun yolculukta Melik Rükneddin'e eşlik edecekler arasında Kadı Cemaleddin Hoteni, bu sırada *işraf-ı memalik (teftiş nazırı)* olan İzzeddin Muhammed Şah-i Râzî ve Melik Rükneddin'e atabeg tayin edilen Erzincanlı Tercüman Bahaeddin Yusuf bulunmaktaydı.²⁵¹ Nihayetinde Sivas'ta tüm hazırlıklar tamamlanınca, elçilik heyeti büyük bir ihtişamla 1246 yılının Ağustos ayında Büyük Kurultay'a katılmak için Karakurum'a doğru yola çıktı.²⁵²

Vezir Şemseddin İsfahânî'nin, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yerine Melik Rükneddin Kılıç Arslan'ı göndermek istemesinin sebeplerinden biri, kendisine muhalif olan

²⁵⁰ Claude Cahen'de bizim gibi düşünmüş olmalı ki Pervâne Ebu Bekir'in Kilikya'ya kaçtığını, daha sonra da yakalanıp Dârende kalesine hapsedildiğini belirtirken yine aynı şekilde oğlunun da Kâhta'da ele geçirildiğini ifade etmektedir.; Cahen, 2014: 240.

²⁵¹ İbn Bibi, 2014: 529; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 236; Turan, 1971: 462; Zeki Velidi Togan, Karakurum'a gönderilen elçilik heyetinde Vezir Mûhezzibüddin Ali ve oğlu Muinüddin Pervâne'nin olduğunu söylemektedir.; Togan, 1981: 233.; Fakat Mûhezzibüddin Ali bu olaydan önce ölmüştü. Ayrıca ana kaynaklarda oğlu Pervâne Muinüddin'in de bu heyette olduğuna dair bir bilgiye denk gelmedik.

²⁵² İbn Bibi, 2014: 529; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 236; İbnü'l-İbrî, 2011: 21; Turan, 1971: 462; Ayn Yzr. 2001: "Kılıç Arslan IV", 703; vd. "Keykâvus II", 642; Melville, 2009: 55. Moğol Kağanlığından Kurultay için ilk davet II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e gelmişti. Onun 1245'in sonlarına doğru öldüğünü göz önünde bulundurursak ilk davetin de 1245 yılında geldiğini söyleyebiliriz. II. Keykâvus, 1246 yılının başlarında tahta çıktığı sırada yeniden davet gelmişti. Hem Şemseddin İsfahânî'nin elçileri oyalaması hem de devlet erkânı arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle Melik Rükneddin ve elçilik heyeti ancak 1246 yılının Ağustos ayında gönderilebilmiştir. Bu durumda devlet erkânı arasında yaşanan çatışmanın yaklaşık 6 ay sürdüğünü söyleyebiliriz. Ayrıca Karakurum'a gönderilen heyet, mesafeyi göz önünde bulundurursak ancak 1247 yılında kurultaya katılabilmektedir.

devlet adamlarını ülkeden uzaklaştırmak istemesidir.²⁵³ Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Şemseddin İsfahânî'nin devlet yönetiminde tek söz sahibi haline gelişi, bazı devlet adamlarının ona karşı kıskançlık ve nefret duymasına yol açıyordu. Ayrıca devlet erkânı arasında yaşanan çatışmalarda Şemseddin İsfahânî'nin rakiplerini bertaraf etmesi, şüphesiz bu kıskançlığı daha da artırıyordu. Nitekim Rükneddin Kılıç Arslan ile birlikte Karakurum'a gönderilen Tercüman Bahaeddin Yusuf bu devlet adamlarından biriydi ve Şemseddin İsfahânî'ye karşı muhalif bir tavır sergiliyordu. Durum böyle olunca, Sultan Keykâvus'un ülkeden uzaklaştırılması durumunda diğer melikler ve etrafında toplanan muhaliflerin tahtı ele geçirmesi, İsfahânî'nin sahip olduğu nüfuzu kaybetmesi hatta belki de hayatından olması anlamına geliyordu. Bu yüzden Melik Rükneddin ile birlikte muhalif tavır sergileyenlerin merkezden uzaklaştırılması, İsfahânî açısından olası bir tehlikenin de bertaraf edilmesi anlamına geliyordu.

Sultan Keykâvus açısından bakarsak, onun da Karakurum'a gitmek istememesinin sebeplerinden biri tahtı kardeşlerine kaptırma korkusudur. Nitekim merkezden uzaklaşması durumunda, tahtın el değiştirmesi yani yerine kardeşlerinden birinin geçme ihtimali oldukça yüksekti. Diğer bir sebep olarak da Sultan Keykâvus'un Moğollara bağlı bir sultan olmak istemediğini söyleyebiliriz. Zira ilerleyen yıllarda Moğollara ve Moğollardan destek alan kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'a karşı giriştiği mücadele, onun gerçekten de böyle bir düşünceye sahip olduğunu göstermektedir.²⁵⁴

Melik Rükneddin Kılıç Arslan'ın ve onunla birlikte Karakurum'a giden devlet adamlarının düşüncelerinin daha farklı olduğunu düşünmekteyiz. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ve yanında bulunan devlet adamlarının Karakurum'a gitme konusunda istekli olup olmadıklarına dair kesin bir şey söyleyemeyiz. Fakat hem Melik Rükneddin'in hem de onunla birlikte Karakurum'a giden devlet adamlarının bu durumu fırsata çevirmeyi ve Büyük Moğol Han'ından kendi menfaatleri doğrultusunda yarlıg koparmayı düşündüklerini söyleyebiliriz.²⁵⁵ Zira ileride de bahsedeceğimiz üzere, olaylar Şemseddin İsfahânî'nin planladığı gibi gelişmeyecek ve Karakurum'a giden heyet, Göyük Han'dan Sultan Keykâvus ve Şemseddin İsfahânî'nin aleyhine, kendilerinin de lehine yarlıg almayı başaracaktır.

²⁵³ Çevik, M. (2016). "Selçuklu Sultanlarının Moğol Hanlarını Ziyaretleri (1246 – 1259) ve Bu Ziyaretlerin Anadolu'ya Etkileri". *Tarih Okulu Dergisi*, 9 (27), 47.

²⁵⁴ Çevik, 2016: 47; Bal, 2006: 279.

²⁵⁵ Çevik, 2016: 47.

6.7. Şemseddin İsfahânî'nin Berduliye Hatun ile Evlenmesi (1247)

Vezir Şemseddin İsfahânî, iktidarı önündeki rakiplerini birbirine kırdırmak suretiyle bertaraf etmeyi ve Melik Rükneddin Kılıç Arslan ile kendisine muhalif olan beyleri merkezden uzaklaştırmayı başardıktan sonra, devlet yönetiminde tek hâkim güç haline geldi. Fakat iktidar hırsına kapılmış olan Şemseddin İsfahânî bununla da yetinmeyecekti. Çocuk yaştaki sultanın yerine devleti yöneten Şemseddin İsfahânî, artık Selçuklu Devleti'nin ortağı olmak istiyordu. O, bunun yalnızca hanedan ailesi ile yakınlık kurmasıyla mümkün olabileceğini biliyordu. Bu yüzden mevcut kudretini artırmak ve hanedana yakınlık imajı edinerek saygınlık kazanmak adına, Sultan II. Keyhüsrev'in eşi, mevcut Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un annesi Berduliye Hatun ile evlenmiş hatta Abû'l Farac'a göre ondan bir oğlu olmuştu.²⁵⁶

İbn Bibi, bu evlilikten bahsederken suçu yine diğer devlet adamlarına atmakta ve Şemseddin İsfahânî'yi gerçek sorumlu olmaktan çıkarmaktadır.²⁵⁷ O, söz konusu devlet adamlarını hem dalkavuklukla hem de bu uygunsuz evlilikten menfaat beklemek ve Şemseddin İsfahânî'nin aklını çelmekle suçluyordu. Oysa böyle bir evliliğin, rakiplerinin ekseriyetini büyük bir siyasi akılla bertaraf eden ve otoritesini sağlamlaştıran Şemseddin İsfahânî'nin oluru olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir. Zira Şemseddin İsfahânî, sıradan emîrlerin sözleriyle hareket edecek, onların tesirinde kalacak kadar basiretsiz bir şahsiyet değildir. O, hanedan ailesiyle bir bağ kurup iktidarını pekiştirmek ve Selçuklu hanedanına ortak olmak adına kendi isteğiyle böyle bir evlilik yapmıştır. İbn Bibi'den başka bu evlilik hakkında bilgi veren müelliflerden biri olan Simon De Saint Quentin, Şemseddin İsfahânî'nin bu davranışı nedeniyle Türklerin, Sultanın ve yakınlarının nezdinde yüzkarası olduğunu belirtirken diğer bir müellif Abû'l Farac ise İsfahânî'nin bu davranışının küstahça bir hareket olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁸

Vezir Şemseddin İsfahânî'nin, vaktiyle hizmetinde bulunduğu Sultan Keyhüsrev'in eşini nikâhına alması kabul edilebilecek bir durum değildi. Nitekim devlet erkânı; özellikle

²⁵⁶ İbn Bibi, 2014: 529; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 236; Bar Hebraeus, 1987: II, 548; Simon, 2006:61; Turan, 1971: 462; Kaymaz, 2011: 132; Bal, M. S. (2005). "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24 (38), 242-243; Melville, 2009: 54.

²⁵⁷ İbn Bibi'ye göre olay şöyle gelişmişti: "Faydasız işlerle uğraşmayı alışkanlık haline getiren, işleri yoluna koymak ve amaçlarına ulaşmak için eğri ve doğru kararlar arasında bocalayan, "Evet Vezir" "Doğru Vezir" sözlerini kendilerine meslek edinen lüzumsuz kişiler ve cahil kafalılar, kendilerine menfaat sağlamak için Sahib Şemseddin İsfahânî'yi Sultan'ın annesiyle evlendirmeye kalktılar. Bu planı da hemen uygulamaya koydular. Melikü'l-ümerâ Şerefeddin Mahmud'a haber vermeden nikâh ve şeker dağıtım hazırlıklarına başladılar. Hiç düşünmeden bu uygunsuz işi gerçekleştirmek için acele ettiler." ; İbn Bibi, 2014: 529; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 236.

²⁵⁸ Bar Hebraeus, 1987: II, 548; Simon, 2006: 61.

de Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud ile İbn Bibi'nin “*Rum emîrleri*”²⁵⁹ olarak ifade ettiği yerli ve Türk devlet adamları, oldubittiye getirilen bu evlilik kararını öğrendikleri zaman öfkelenmiş ve bu işi velinimetleri olan hanedan ailesine yapılan bir hakaret olarak kabul etmişlerdi. Bu yüzden İsfahânî'ye karşı gelerek onu kınadılar. Bu tepki karşısında Şemseddin İsfahânî özür dilemek zorunda kalmıştı. Fakat bu, devlet erkânının Şemseddin İsfahânî'ye olan öfkesini dindirmeyecektir.²⁶⁰ Zaten Sultan II. Keyhüsrev'in, tüm devlet işlerini Şemseddin İsfahânî'ye bırakmasından bu yana İsfahânî'ye karşı bir hoşnutsuzluk ve kıskançlık mevcuttu. Nitekim bu evliliğin, söz konusu hoşnutsuzluğu ve kıskançlığı daha da artırdığı görülmektedir.

6.8. Şerefeddin Mahmud İsyanı (1247)

Vezir Şemseddin İsfahânî'nin iktidar hırsıyla hareket etmesi ve bu uğurda Berduliye Hatun'u nikâhına alması, kendisinden sonra devlet içerisinde en nüfuzlu devlet adamı olan Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud'u oldukça rahatsız etmişti. Bunun yanında Şemseddin İsfahânî'nin de iktidarını, kendisine rakip olabilecek nüfuza ve güce sahip olan Şerefeddin Mahmud ile paylaşmak istemediği aşikârdı. Esasında, bu iki devlet adamı arasındaki anlaşmazlığın asıl sebebi bunlar olsa da, çatışmanın fitilini farklı bir hadise ateşleyecek ve bu hadise ikili arasındaki mücadelenin bahanesi veya daha doğru bir ifade ile görünen sebebi olacaktı.

İbn Bibi'nin verdiği bilgiye göre Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud, emîrler arasında sivrilmiş olan eski Ahlat Melikinin torununa sinirlenip kimseye danışmadan onu öldürmüştü. Vezir Şemseddin İsfahânî, kendisinden habersiz gerçekleşen bu hadiseyi duyunca Şerefeddin'e büyük tepki göstermiş ve ona bu davranışının karşılığını göreceğini söyleyerek tehditler ve hakaretlerde bulunmuştu.²⁶¹ Şerefeddin Mahmud, vezirin bu

²⁵⁹ İbn Bibi, burada “*Rum emîrleri*” diyerek muhtemelen İran asıllı emîrlerin dışında devlet kademelerinde yer alan Türk ve Anadolu kökenli devlet adamlarını kastetmiştir. Zira hanedan ailesine karşı yapılan bu saygısız harekete, Selçuk ailesinin saygınlığını bilen ve Türk devlet geleneğine hâkim olan yerli ve Türk emîrler karşı çıkmış olmalıdır.; İbn Bibi, 2014: 530.

²⁶⁰ İbn Bibi, 2014: 530; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 236; Bar Hebraeus, 1987: II, 548; Çelik, Z. (2014). *Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üni. Sosyal Bil. Enst., Konya: s.117. Simon De Saint Quentin, diğer kaynaklardan farklı olarak nikah gerçekleşmeden önce devlet erkânının İsfahânî'yi kararından vazgeçirmeye çalıştığını fakat İsfahânî'nin kararından vazgeçmeyerek Sultanın karısını, yani Rükneddin'in annesini nikahına aldığı ve bunun üzerine Şerefeddin Mahmud ile birçok Türk emîrinin İsfahânî'yi öldürmek için yemin ettiklerini ifade eder. Ayrıca Simon, eserinde Rükneddin Kılıç Arslan'ı sürekli İzzeddin Keykâvus ile karıştırmaktadır. Simon, 2006: 61.

²⁶¹ Şemseddin İsfahânî, İbn Bibi'de geçen ifadeye göre Şerefeddin Mahmud'a “*Bilhassa, günlerin dönmesinin cevrine ve uygunsuz zamanın gadrine uğrayarak senin hizmetine girmiş olan bir melikzâdenin öldürülmesine rıza göstermek dine ve akla sığmaz.*” demişti.; İbn Bibi, 2014: 530.

çıkışından endişe duyarak korktu ve maiyetini toplayarak kendisini daha güvende hissedeceği eski görev yeri Erzincan'a doğru yola çıktı.²⁶²

Vezir Şemseddin İsfahânî, Şerefeddin Mahmud'un destekçisinin çok olduğu Erzincan'a doğru gittiğini duyunca endişeye kapıldı. İsfahânî, Şerefeddin'in kendisine karşı orada toplayacağı bir ordu ile isyan edebileceğini düşünmüş olmalı ki Tercüman Taceddin Sîmcûrî ile emîr-i âriz (ordu müfettişi) Nizâmeddin Ali b. İlalmış'ı, onu kararından vazgeçirmek ve bir anlaşma yapmak için peşinden gönderdi. Bu iki devlet adamı, Şerefeddin Mahmud'un yanına varınca onu kararından vazgeçirmeye çalışmışlar fakat işe yaramamıştı. Bunun üzerine onlar, Şerefeddin Mahmud'u Sivas Kadısı Necmeddin'in huzuruna çıkmaya ikna ettiler. Nihayetinde Kadı Necmeddin'in nezaretinde yapılan görüşmelerde iki taraf arasında bir anlaşma sağlandı. Buna göre: Şerefeddin Mahmud'a, Erzincan ve Niksar subaşılığına ilave olarak özel gelirlere 500 bin²⁶³ dirhem verilmesine, onun bunun karşılığında Erzincan'da oturmasına, saltanat makamına gelip giden elçilere ve habercilere nezaret etmesine ve daha önce de olduğu gibi uç bölgesinin korunması görevini yerine getirmesine karar verildi. Böylece iki taraf arasında uç emîrlerinin huzurunda anlaşma imzalandı.²⁶⁴

İki taraf arasında anlaşma yapıldıktan sonra Taceddin Sîmcûrî ile Nizâmeddin Ali b. İlalmış Konya'ya dönmüş; Şerefeddin Mahmud ise kendisine bağlı kuvvetlerin ve rindlerin kışkırtmasıyla muhalifleri yanına alıp Niksar'a doğru giderek Vezir Şemseddin İsfahânî'ye karşı isyan bayrağını açmıştı. Böylece, uzun zamandır İsfahânî'nin tahakkümüne karşı ordu içindeki bazı emîrlerin rahatsızlığı ve nefreti, Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud vasıtasıyla fiiliyata dökülmüştü. Şemseddin İsfahânî, Şerefeddin Mahmud'un yapılan anlaşmaya uymayarak isyan ettiği haberini alınca, Şemseddin Yavtaş komutasında kalabalık bir orduyu isyanı bastırmak için vazifelendirdi.²⁶⁵ Simon De Saint Quentin, Yavtaş komutasındaki ordunun 11.000 kişiden oluştuğunu ifade etmektedir.²⁶⁶

²⁶² İbn Bibi, 2014: 530; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 236; Turan, 1971: 462; Ayn Yzr. 2001: "Keykâvus II", 642.

²⁶³ İbn Bibi'nin eserinde bu rakamın 500bin olduğu kaydedilirken, eserin muhtasarında 300 bin dirhem olarak kaydedilmiştir.

²⁶⁴ İbn Bibi, 2014: 530-531; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 236-237; Turan, 1971: 462; Bal, 2006: 281.

²⁶⁵ İbn Bibi, 2014: 531; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 237; Turan, 1971: 462; Kaymaz, 1970: 41; Bal, 2006: 281.

²⁶⁶ Simon De Saint Quentin, Şerefeddin Mahmud'un sadece 200 kişilik bir kuvvete sahip olduğunu ve İsfahânî'nin üzerine gönderdiği ordunun 11.000 kişiden oluştuğunu ifade etmektedir. Ayrıca Simon'a göre, İsfahânî'nin gönderdiği ordudaki bazı askerler, Şerefeddin Mahmud'a haber gönderip şimdilik kaçması gerektiğini ve daha sonra çarpışmaya başladıkları sırada yanında yer alacaklarını bildirmişlerdi. Fakat Şerefeddin, onların sözlerine inanmamıştı.; Simon, 2006: 62.

İki taraf Niksar'ın Harûni bölgesinde karşı karşıya geldi. Savaşın neticesinde Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud bozguna uğradı ve az sayıdaki kuvvetiyle kaçarak cephane ve erzakla dolu olan Kemah kalesine sığındı. Bunun üzerine Şemseddin İsfahânî, bütün askeri kuvvetlerini Kemah kalesini kuşatmakla vazifelendirdi. Kuşatma başladıktan bir süre sonra Şerefeddin Mahmud'un ve yanındakilerin ümidi kırıldı. Ayrıca kuşatmaya katılan emîrlere, türlü vaatlerde bulunarak kale sakinlerini Şerefeddin Mahmud'dan soğuttular. Şerefeddin Mahmud, kale sakinlerinin de kendisine karşı olduğunu anlayınca dostu olan Selçuklu beylerine haber göndererek Şemseddin İsfahânî'den özür dilemesine aracı olmalarını istemiş ve canının bağışlanması durumunda teslim olacağını bildirmişti.²⁶⁷

Emîrlere, Şerefeddin Mahmud'un isteklerini Vezir Şemseddin İsfahânî'ye iletilen. Bunun üzerine İsfahânî, Şerefeddin Mahmud'a haber göndererek affedildiğini, hatta isterse eski görevinde kalabileceğini bildirdi. Şerefeddin Mahmud, İsfahânî'nin güven veren bu sözlerine inanarak kaleden aşağıya indi ve emîrlere birlikte Konya'ya doğru yola çıktı. Kayseri'nin nahiyelerinden Çubuk'a gelindiği sırada; Şemseddin İsfahânî'nin, Şerefeddin Mahmud'un başını vücudundan ayırarak kendisine getirmekle görevlendirdiği bir ulak geldi. Şerefeddin Mahmud'un saygıdeğer bir şahsiyet olduğunu düşünen emîrlere onun kanının akıtılmasını istemiyorlardı. Fakat Şemseddin İsfahânî'den gelen mektubu okuyarak çaresiz emri yerine getirmek zorunda kaldılar. Böylece İsfahânî tarafından görevlendirilen ulak, Şerefeddin Mahmud'un başını gövdesinden ayırmak suretiyle öldürdü.²⁶⁸

6.9. Şemseddin İsfahânî'nin İki Yıllık Mutlak Hâkimiyet (Dikta) Dönemi (1247-1249)

Vezir Şemseddin İsfahânî'nin yönetimdeki nüfuzu, Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud'un ortadan kaldırılmasıyla iyice artmıştı. Zira bu olaydan kısa bir süre sonra, Şemseddin Hasoğuz ve Eseddin Rûzbe'nin ölümlerinden sorumlu tuttuğu Pervâne Ebu Bekir'i ve oğlunu tutuklu buldukları kalelerde öldürttü.²⁶⁹ Hafik kalesine hapsedilmiş olan diğer bir devlet adamı Emîr-i dâd Nusret'in akıbeti hakkında ise kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Şemseddin İsfahânî muhtemelen, Pervâne Ebu Bekir ile daima

²⁶⁷ İbn Bibi, 2014: 531; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 237; Cahen, 2014: 240.

²⁶⁸ İbn Bibi, 2014: 531; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 237; Simon, 2006: 62; Cahen, 2014: 240; Turan, 1971: 463. İbn Bibi burada dikkat çekici bir olaydan bahsetmektedir; Buna göre ulak, Şerefeddin'in başını gövdesinden ayırıp bir torbaya koyarak Konya'ya doğru yola çıktı. Çubuk'a vardığı sırada, Şerefeddin'in kellesini konakladığı evin duvarındaki bir çiviye asmıştı. Yıllar sonra, Şemseddin İsfahânî Konya'da öldürülünce, onun kellesi de bir ulak tarafından Sivas'a götürülmüş ve Çubuk köyünde aynı evde konaklayan ulak, İsfahânî'nin kellesini de aynı çiviye asmıştı.

²⁶⁹ İbn Bibi, 2014: 531; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 237; Simon, 2006: 62; Anonim Selçuknâme, 2014: 44; Ayrıca Bkz. Anonim Selçuknâme, 1952: 33.

birlikte hareket etmiş olan Emîr-i dâd Nusret'i de aynı süreçte öldürtmek suretiyle bertaraf etmiş olmalıdır.

Vezir Şemseddin İsfahânî, yaklaşık iki yıl süren devlet erkânıyla giriştiği iktidar mücadelesinde akıllıca bir siyaset izlemiş ve rakiplerini birbirlerine kırdırmak suretiyle iktidarı önündeki tüm engelleri bertaraf etmeyi başarmıştı. İlk olarak, Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir'in gücünü kullanan Şemseddin İsfahânî, devlet idaresinde güçlenen Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz ve Atebeg Esededdin Rûzbe'yi ortadan kaldırttı. Şemseddin İsfahânî'nin bir süre sonra aynı yöntemi bu kez Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir'e karşı uyguladığını görüyoruz; Beylerbeyi atadığı Şerefeddin Mahmud ile Tuğracı Mahmud Şemseddin'i yanına çeken İsfahânî, bu devlet adamlarıyla birlikte hareket ederek Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir'i saf dışı bıraktı. Son olarak, kendisiyle birlikte devlette nüfuz sahibi olmaya başlayan Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud'u ortadan kaldırmayı başaran Şemseddin İsfahânî, amacına ulaşarak devletin yegâne hâkimi oldu.

Artık iktidarı önünde herhangi bir engel bulunmayan Vezir Şemseddin İsfahânî, ekseriyetini kendisi gibi Fars kökenli devlet adamlarının oluşturduğu, kendisine yakın ve bağlı bir yönetim kadrosu kurdu. Bu kadroda yakın dostu olan Tuğracı Şemseddin Mahmud, Emîr-i Ârız Reşîdüddin Ebu Bekir Cüveynî, dönemin önemli bilginlerinden olan Tercüman Bedreddin Yahya Cürcânî ve işret meclisi üyesi Hatîreddin Zekeriya Sucâsî gibi isimler bulunmaktaydı. Şemseddin İsfahânî'nin yönetimde yer verdiği diğer bir devlet adamı ise "*Veliyullah fi'l-Arz*" lâkabıyla tanınan Saltanat nâibi Celâleddin Karatay idi. Karatay'ın bu sırada saltanat nâibliği görevine ek olarak, emaret-i devat, taşthane ve hazinedâr-i has görevlerini de yürüttüğünü görmekteyiz.²⁷⁰

Vezir Şemseddin İsfahânî, bir araya getirdiği yönetim kadrosuyla pekiştirdiği şahsi otoritesini yaklaşık iki yıl boyunca devam ettirmiştir. İsfahânî, bu süreçte oldukça şaşalı ve debdebeli bir yönetim sergilemiş; adeta bir Sultan gibi hareket etmiştir. Öyle ki bu süreçte, çocuk yaşta olan Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u tamamen tahakkümü altına almıştı.²⁷¹ İbn Bibi, bu iki yıllık dönemi eserinde: "*Sahib Şemseddin'in Hüküm Makamında ve Büyüklük Mevkiinde Bağımsız Olması*" başlığı altında ele alarak, Şemseddin İsfahânî'nin yönetimde

²⁷⁰ İbn Bibi, 2014: 532-533; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 237; Kaymaz, 1970: 41-42.

²⁷¹ Bal, 2006: 282; Ayn. Yzr., 2005: 242. Osman Turan, bu dönemde İsfahânî'nin tam bir istiklal ile memleketi eline aldığı ve bir saltanat hayatı sürdürdüğünü ifade eder.; Turan, 1971: 463. İlhan Erdem ise İsfahânî'nin Moğollar vasıtasıyla ülkede despot bir yönetim kuran ve Sultanlık otoritesiyle hareket eden ilk diktatör olduğunu ifade etmektedir.; Erdem, 1995: 110.

nasıl bir tavır sergilediğini ve bu iki yıllık süreçte gündelik siyasi hayatının nasıl geçtiğini ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır.²⁷²

İbn Bibi'nin aktardıklarına göre, Şemseddin İsfahânî vezirlik makamına oturduğunda, onun gulâmları kılıçlarıyla tahtın arkasında saf kurup ayakta dururlardı.²⁷³ Divan menşurlarının ve kararlarının taşıyıcısı kabız-i menaşir, divan kâtiplerinin (münşi) bir gün önceden yazdıkları bütün yazıları getirir, diz üstü çökerek Şemseddin İsfahânî'ye verirdi. İsfahânî burada, yazılan yazıları değiştirme ve iptal etme gibi tasarruflarda bulunurdu. Ardından üzeri altın işlemeli siyah bir örtüyle örtülmüş olan altın diviti²⁷⁴ Vezir Şemseddin İsfahânî'nin önüne koyarlardı. O da bu divit ile bütün menşurları, fermanları ve divan kararlarını imzalardı.²⁷⁵ Bu işleri bitirdikten sonra sarayın kapısında bekleyen devlet adamlarının çavuşlarını²⁷⁶ çağırırdı. Çavuşlar, huzura girip haberleri ilettikten veya haber ulaştırmakla vazifelendirildikten sonra geri çıkarlardı.

Şemseddin İsfahânî, saltanat divanına gideceği zaman, sultanlara mahsus olan *Sultanî Külâh*'i²⁷⁷ başına koyar ve şatafatlı cüppeler giyinirdi. Ardından tam bir debdebe ve ihtişam ile atına biner, divana doğru yola çıkardı. Bu sırada emîrlerin çoğu İsfahânî'nin alayının sağında ve solunda yer alarak divana kadar ona eşlik ederdi. Atından inince, eğer Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u gezdirecekse tekrar ihtişamlı bir şekilde atına biner ve gezintiye çıkarlardı. Bu gezinti sırasında Kazvinli, Deylemli ve Franklardan oluşan iri yapılı 500 muhafız (serheng) onlara eşlik ederdi. Gezinti dönüşünden sonra sofraya kurulur ve bu sofradan sıradan ve seçkin kişiler faydalanırdı.²⁷⁸

²⁷² Bkz. İbn Bibi, 2014: 534-545. Ayrıca Bkz. Yazıcızâde, 2017: 578-590.

²⁷³ İbn Bibi, 2014: 534; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 238; Yazıcızâde, 2017: 579.

²⁷⁴ Altın divit, vezirlik alametlerindedir. Divit, kaynaklarda *Devât-ı Vezâret* olarak da geçer. Divan günlerinde vezâret alâmeti olan diviti vezir'in önüne koyan ve vezire ait resmi mektupları yazan ve muhafaza eden memura ise *Devetdâr* denirdi.; Uzunçarşılı, 1988: 88.

²⁷⁵ İbn Bibi, 2014: 534; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 238; Yazıcızâde, 2017: 579.

²⁷⁶ Kaynaklarda çavuş ve serhenk diye zikredilen bu vazife sahiplerine, alaylarda hükümdarın önünde gidip halka *savulun* mânâsına gelen Farsça *Durbaş* diye hitap ettiklerinden dolayı kendilerine *Durbaş* da denilirdi. Selçuklu çavuşları haberleşmede, merasim ve alaylarda ve ayrıca bundan başka büyük divanda hizmet görürdü. Sayıları 500 civarında olan çavuşlar, Kazvinli, Deylemli ve Frenk Hristiyanlardan oluşmaktaydı. Hükümdarların divanda buldukları sırada veya cülûslarda çavuşlar, dergâh-ı saltanatta kapı önünde durup yüksek sesle halkın şikâyeti veya maruzatı olup olmadığını sorar ve varsa sultana iletirlerdi. Çavuşlar sadece Sultanların maiyetinde bulunmuyordu. Bunun yanında ümeranın maiyetinde ve orduda da Çavuş bulunmaktaydı. Bunlar ordu halkına bir emir verileceği zaman onu bağırarak ilan ederlerdi.; Uzunçarşılı, 1988: 85-86. Çavuş terimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Köprülü, F. (2001). "Çavuş". *MEB. İA.*, III, 362-369.

²⁷⁷ Külâh, Selçuklularda hükümdarlık alâmetlerinden biridir. Vezir Şemseddin İsfahânî de başına sultanî külâh (külâh-i sultanî) koyarak Saltanat divanına gitmiş ve o dönemde devlet yönetiminde mutlak hâkim olduğunu bu şekilde ifade etmek istemiştir.; Merçil, 2007: 238-241.

²⁷⁸ İbn Bibi, 2014: 535; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 238; Yazıcızâde, 2017: 579-580.

Ziyafetten sonra, Sultan II. Keykâvus sessizce kendisine ayrılan yere giderdi. Ardından ihtişamlı bir divan kurulurdu. Tercümanlar ve kâtipler sofanın sağında ve solunda rütbelerine göre diz üstü çökerlerdi. Adeta bir sultan edasıyla hareket eden Vezir Şemseddin İsfahânî, tahtın bir koluna dayanarak tek başına otururdu. İsfahânî'nin burada tahtın koluna dayanarak oturması bir güç gösteri olarak kabul edilebilir. Saltanat Nâibi Celâleddin Karatay, Tuğracı Şemseddin Mahmud ve diğer devlet emîrleri, Şemseddin İsfahânî'nin önünde dizlerinin üzerine çökerlerdi. İsfahânî'nin liderliğinde toplanan divanda, Emîr-i Dâd Hatîreddin halkın şikâyetini dinler ve davaları sonuca bağlardı. Şemseddin İsfahânî, günlük devlet işlerini bitirdikten sonra kalan vaktini eğlence ve ilim meclislerinde geçirirdi.²⁷⁹

Sonuç olarak: devlet erkâmı arasındaki çetin iktidar mücadelesinden zaferle ayrılmayı başaran Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin, iki yıllık dikta yönetimi sırasında istikrarı sağladığını ve yönetimi düzene soktuğunu söyleyebiliriz. Nitekim İbn Bibi de bu iki yıllık dönemde memurundan amirine, tüccarından esnafına kadar bütün ülke sakinlerinin Vezir Şemseddin İsfahânî'nin yönetimi altında huzur ve bolluk içerisinde yaşadığını ifade etmektedir.²⁸⁰

²⁷⁹ İbn Bibi, 2014: 535-537; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 238; Yazıcızâde, 2017: 580-582; Turan, 1971: 463.

²⁸⁰ İbn Bibi, 2014: 537; Yazıcızâde, 2017: 582.

7. ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ'Yİ ÖLÜME GÖTÜREN SÜRECİ

7.1. Türk Ahmed İsyanı (1249)

Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin şahsi otoritesiyle oluşturduğu huzur ortamı ve iki yıl boyunca muntazam şekilde devam ettirdiği tahakkümü, Selçuklu Devleti'nin batı ucunda çıkan bir Türkmen isyanıyla²⁸¹ sekteye uğrayacaktı. İbn Bibî'nin verdiği bilgiye göre söz konusu isyanın başında bulunan kişi, Sultan Alâeddin Keykubâd'ın oğlu olduğu iddiasıyla ortaya çıkan Ahmed adında bir Türkmen idi.²⁸² Esasında Türk Ahmed'in, Sultan Alâeddin Keykubâd'ın oğlu olduğunu iddia etmesi, daha önce de bahsettiğimiz bir rivayete dayanmaktadır. Bu iddia ile II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in üvey kardeşleri Kılıç Arslan ve Rükneddin'i öldürülmek üzere Borgulu kalesine göndermesi ve Mübârizeddin Armağansâh'ın bu şehzadeleri öldürmeyip gizlediği rivayeti arasında bir bağ vardı. Anlaşılan, Türkmenler bu yaygın rivayete göre hareket ediyorlardı.²⁸³ Fakat Türk Ahmed'in, Sultan Alâeddin Keykubâd'ın oğlu olduğu konusunda kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun yanında isyanın karakteristik yapısına bakıldığında zaman, Türk Ahmed'in tahtı ele geçirmeye çalışan bir hanedan üyesi gibi davranmadığı, aksine ganimet elde etmeye çalışan bir Türkmen Beyi gibi hareket ettiği görülmektedir.²⁸⁴

Selçuklu hanedanına mensup olduğunu iddia eden Türk Ahmed'in isyan çağrısı, uç bölgesindeki Türkmenlerden olumlu yanıt almıştı. Öyle ki isyan kısa sürede büyümüş ve Türk Ahmed'in etrafında toplanan isyancıların sayısı daha da artmıştı. Bu sırada Konya'da bulunan Vezir Şemseddin İsfahânî ve devlet erkânı, uçta çıkan bu isyanın haberini aldıklarında endişeye kapıldılar. Gelen haberlere göre derhal tedbir alınmadığı takdirde, iki ay içinde uç bölgesinde devletin tarafında olan hiçbir askerin kalmayacağı belirtiliyordu. Merkeze gelen bu haber isyanın boyutunu ve vahametini açıkça ortaya koymaktaydı. Bunun üzerine Vezir Şemseddin İsfahânî, isyanın derhal bastırılması için merkezdeki tüm askeri kuvvetleri uç bölgesine gönderdi.²⁸⁵

Vezir Şemseddin İsfahânî'nin isyanı bastırmakla görevlendirdiği kuvvet bölgeye ulaştığında iki taraf karşı karşıya geldi. Fakat Selçuklu ordusu, kalabalık isyancı Türkmenlerin

²⁸¹ Mustafa Akdağ, Türk Ahmed İsyanı'nın Eskişehir ve Karahisar taraflarında, yani Bizans ucunda çıktığını ifade etmektedir.; Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi 1243-1453*, C.I, Ankara: Tekin Yayınevi, 72.

²⁸² İbn Bibî, 2014: 545-546; Muhtasar İbn Bibî, 1941: 239; Yazıcızâde, 2017: 590-591.

²⁸³ Turan, 1971: 463; Ayn Yzr. 2001: "Keykâvus", 642.

²⁸⁴ Bal, M. S. (2005). "Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyanları (1243-1262)". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. Sosyal Bil. Dergisi*, II (2), 73.

²⁸⁵ İbn Bibî, 2014: 546; Muhtasar İbn Bibî, 1941: 239; Yazıcızâde, 2017: 590-591; Münecimbaşı, 2017: II, 84-85; Anonim Selçuknâme, 1952: 33.

kuvvetinden çekinerek gevşek davranmaya ve işi ağırdan alıp bahaneler uydurmaya başladı. Orduda bulunan Selçuklu emîrleri, Şemseddin İsfahânî'ye ulak göndererek yardımcı kuvvet istediler. Esasında, ordudaki Selçuklu emîrleri ve beylerinin işi ağırdan almalarının tek sebebi, isyancıların kuvvetinden çekinmeleri değildi; Bunun yanında emîrlere, daha önce de bahsettiğimiz üzere Şemseddin İsfahânî'nin devlet yönetimindeki tahakkümünden son derece rahatsızlardı. Bundan dolayı, tıpkı Ermeniler üzerine gerçekleştirilen Tarsus seferinde olduğu gibi bu görevlerinde de işi ağırdan alıyor ve gevşeklik gösteriyorlardı.²⁸⁶ Yardım talebini alan Şemseddin İsfahânî, Suriye tarafından Anadolu'ya gelmiş ve kendi alayına bağlanmış olan Hârizmî²⁸⁷, Kürt ve Kıpçaklardan oluşan şahsına ait tüm ücretli muhafız birliklerini, Emîr-i Dâd Hatîreddin Zekerîya Sucâsî komutasında yardımcı kuvvet olarak bölgeye gönderdi.²⁸⁸

Türk Ahmed isyanının nasıl neticelendiği hakkında kaynaklarımız herhangi bir bilgi vermemektedir. Fakat Claude Cahen'in de aralarında bulunduğu bazı tarihçiler, yine Sultan Alâeddin Keykubâd'ın oğlu olduğunu iddia ederek Sultan II. Keyhüsrev'e karşı isyan hareketinde bulunan ve Simon de Saint Quentin'in eserinde Coterinus ismiyle anılan şahsın, Türk Ahmed olduğunu iddia etmekte ve Coterinus isyanının neticesini Türk Ahmed İsyanı ile ilişkilendirmektedirler.²⁸⁹ Fakat biz, bu iki isyan hareketi arasında benzerlikler olsa da, göze çarpan bazı farklılıklardan dolayı Türk Ahmed ile Coterinus'un farklı kişiler olduğunu düşünmekteyiz. Zira Simon'un bize verdiği bilgilere göre, topladığı 20.000 kişilik Türkmen kuvvetiyle Sultan Keyhüsrev'e karşı isyan eden Coterinus isimli bu Türkmen, Konya ve Alâiye arasında faaliyet göstermişti. Üç ay boyunca süren bu isyan, Coterinus'un Konya'yı ele geçirmesine ramak kala, Lampron Senyörü Konstantin'in yardımı ile bastırılmıştı.²⁹⁰

Görüldüğü üzere Türk Ahmed İsyanı; 1249 yılında, II. İzzeddin Keykâvus döneminde Türkiye Selçuklu Devleti'nin batı ucunda cereyan ederken, Coterinus isyanı ise bundan takriben üç veya dört yıl önce, II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Selçuklu

²⁸⁶ M. Suat Bal da emîrlerin savaşı ağırdan almalarının sebebini Şemseddin İsfahânî'ye karşı duydukları kıskançlığa bağlamaktadır.; Bal, 2006: 283.

²⁸⁷ Daha önce de bahsettiğimiz gibi Suriye'de faaliyetlerde bulunan Hârizmliler, burada Halep ve Hıms Eyyubi melikleri tarafından bozguna uğratıldıktan sonra askeri bir kuvvet olmaktan çıkmışlar ve farklı bölgelere dağılmışlardı. Dağılan Hârizmlilerin bir kısmı da Anadolu'ya gelerek Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetine girdi. Şemseddin İsfahânî, bunları memnuniyetle karşılayarak Anadolu'da iktalar vermiş ve büyük bir kısmını da Anadolu uçlarına yerleştirmişti. Muhtemelen bir kısmını da, yukarıda bahsedilen özel muhafızları arasına yerleştirmişti. Kılıç, M. (2001). "Celaleddin Harizmşah'tan Sonra Anadolu ve Suriye'de Harizmliler" Cumhuriyet Üni. İlahiyat Fak. Dergisi. C.5 (2). 423; Yinanç, 2014: 191-192.

²⁸⁸ İbn Bibi, 2014: 546; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 239; Yazıcızâde, 2017: 590-591;

²⁸⁹ Cahen, 2014: 237; Aynı şekilde J. Freely'de Coterinus ile Ahmed'i birbiriyle karıştırmaktadır; Freely, J. (2012). *At Üstünde Fırtına; Anadolu Selçukluları*, (Çev. Neşener Domaniç). İstanbul: Doğan Kitap Yay., 95.

²⁹⁰ Simon, 2006: 59-60.

Devleti'nin güney topraklarında gerçekleşmiş ve yine güneyde bulunan Ermeni Lampron Senyörü Konstantin tarafından bastırılmıştı. Bundan dolayı, birbiriyle benzerlik gösteren fakat zaman ve mekân bakımından farklı olan bu hadiseleri, iki ayrı isyan hareketi olarak kabul etmek gerekir.²⁹¹

7.2. Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve Şemseddin İsfahânî'nin Moğol Han'ı tarafından Azledilmeleri

Türk Ahmed isyanı, Vezir Şemseddin İsfahânî'nin şahsi otoritesi altında oluşan ve iki yıl süren sükûnet ortamını bozmuştu. Fakat bu sırada, Vezir Şemseddin İsfahânî ve Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un iktidarını sarsacak ve Türkiye Selçuklularında yeni bir dönemin başlamasına sebep olacak başka bir gelişme daha yaşanacaktı. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Moğol Kağanı Göyük Han'ın tahta çıkış törenine katılmak ve Selçuklu devleti adına itaat bildirmek üzere bir elçilik heyetiyle birlikte Karakurum'a gönderilen Melik Rükneddin Kılıç Arslan, uzun bir yolculuğun ardından Karakurum'a varmış ve toplanan Kurultay'da Selçuklu Devleti'ni temsilen yerini almıştı.²⁹²

Esasen, henüz çocuk yaşta olan Rükneddin Kılıç Arslan, bu seyahat vasıtasıyla mevcut Selçuklu yönetimine karşı muhalif tavır sergileyen devlet adamlarının menfaat ve çıkarlarına alet olmuştu. Mevcut Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un ülkeden ayrılmasını istemeyen Vezir Şemseddin İsfahânî ve yandaşları, Melik Rükneddin'i adeta bir rehine gibi Moğol Han'ının huzuruna gönderirken Melik ile birlikte Karakurum'a giden bazı devlet adamları da bu seyahatten, tıpkı Şemseddin İsfahânî'nin Batu Han'ı ziyaretinde yaptığı gibi

²⁹¹ Osman Turan; bir ansiklopedi maddesinde, Claude Cahen'in Coterinus ile Türk Ahmed'in aynı kişi olduğu fikrine tam emin olamasa da katılmaktadır.; (Turan, 2001: "Keykâvus II", 642). Fakat diğer bir yazısında, hadisede özellikle Ermeni Lampron Senyörünün bulunmasını dikkate alarak (İsyanın Güneyde ve Kilikya bölgesine yakın olduğunu gösterir) fikrini değiştirip; Coterinus isyanının, Karamanlıların Cimri Hadisesinden önce saltanatı ele geçirmek için bir teşebbüsü olduğunu ve Türk Ahmed ile Coterinus isyanının farklı yerlerde gerçekleşen iki ayrı isyan olduğunu ileri sürmüştür.; (Turan, 2001: "Kılıç Arslan IV", 705). *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı eserinde ise; Cahen'in bu husustaki iddiasının tahkiki imkansız rivayetler içerdiğini belirtmektedir.; (Turan, 1971: 464.) Bu hususta en kapsamlı ve gerçekçi değerlendirmeyi yapan Nejat Kaymaz'ın görüşleri ise şu şekildedir: "Simon, Coterinus ile ilgili hadiseyi, doğrudan doğruya Köseadağ bozgunu sonunda doğan genel sosyal bunalımın bir tepkisi olarak anlatır ve asinin, bu savaşta liyakatsizliği tamamen ortaya çıkmış bulunan Gıyaseddin Keyhüsrev'i bertaraf etmek gayesini gütmüş olduğunu bilhassa belirtir. Bu itibarla biz, mekân bakımından Türk Ahmed hareketi ile (bu hareket batı ucunda olmuştur) zaman bakımından Karaman Bey isyanı ile birleştirilmesi çok güç olan bu hadisenin, diğer kaynaklara intikal etmeyen ayrı bir Türkmen hareketi olduğu kanısındayız." Kaymaz, 1970: 39/ 52.Dipnot.

²⁹² Melik Rükneddin Kılıç Arslan'dan başka Kurultay'a katılanlar arasında, Rusya'daki Susdal Büyük Knezi Yaroslav, Gürcistan Krallığının iki prensi, Ermenistan Kralı'nın kardeşi Simbad ve Abbasi Halifeliğinin temsilcisi başta olmak üzere birçok devletin temsilcileri ve yöneticileri vardı.; Simbat, 1946: 88; Cüveynî, 2013: 234. Bu sırada Karakurum'da bulunan ünlü seyyah Plano Carpini'nin aktardığına göre Kurultay'da 4.000'den fazla elçi yer almıştı. Plano Carpini. (2018). *Moğolistan Seyahatnamesi (13.Yüzyılda Avrupa'dan Orta Asya'ya Yolculuk)*. (Terc. ve Notlar; Ergin Ayan). İstanbul: Kronik Yay. 144-145.

yararlanmayı ve şahsi çıkarlar elde etmeyi düşünüyorlardı.²⁹³ Bu devlet adamlarından biri de Melik Rükneddin'e atabeg tayin edilen ve iktidar hırsıyla Vezir Şemseddin İsfahânî'nin makamına göz koyan Tercüman Bahaeddin Yusuf idi. Abû'l Farac'ın verdiği bilgiye göre, Göyük Han'ın huzuruna çıkıldığında söz alan Bahaeddin Yusuf, Vezir Şemseddin İsfahânî'den şikâyet ederek Göyük Han'a: "*Vezir eşrafi öldürdü, vefat eden Sultanın karısı ile evlendi ve sizden emir almaksızın yeni bir Sultan tayin etmek istedi.*" dedi.²⁹⁴ Bunun üzerine, zaten Sultan Keykâvus'a Kurultay'a bizzat katılmadığından dolayı kızgın olan Göyük Han, bu şikâyetlerden sonra daha da öfkelenerek Sultan İzzeddin Keykâvus'un tahttan indirilmesini ve yerine Rükneddin Kılıç Arslan'ın geçirilmesini emretti. Ayrıca Vezir Şemseddin İsfahânî'nin de azledilerek öldürülmesini ve İsfahânî'den boşalan vezirlik makamına Tercüman Bahaeddin Yusuf'un getirilmesini emretti. Derhal bu hususta yarlıg çıkartan Göyük Han, 2.000 kişilik Moğol kuvvetini de Melik Rükneddin Kılıç Arslan'ın emrine vererek Anadolu'ya gönderdi.²⁹⁵

Kurultay'da alınan kararlar arasında, Türkiye Selçuklu Devleti'ni ve Şemseddin İsfahânî'yi ilgilendiren tek mesele bu değildi. Göyük Han tahta çıktıktan sonra emri altındaki ülkelere yeni tayinler gerçekleştirmişti. Buna göre, Celayir boyundan olan Elçigitay (Eljigidei) adındaki kumandanını Anadolu, Gürcistan, Ermenistan, Halep ve Musul'un mali ve siyasi kontrolü sağlaması için bölgesel vali sıfatı ve sınırsız yetki ile İran'a gönderdi. Göyük Han, Elçigitay'ı bilhassa Anadolu hususunda tam yetkili kılmış ve işlerine karışılmamasını emretmişti. Bu tarihten itibaren bölgedeki tâbi devletler, direkt olarak Elçigitay'a karşı sorumlu hale gelmiş, vergileri ve haraçları da bizzat Elçigitay'a göndermeye başlamışlardı.²⁹⁶ Bunun yanında, Cüzcânî'nin verdiği bilgiye göre Göyük Han, Elçigitay'ın kızını Rükneddin Kılıç Arslan'a vermiş ve Elçigitay'ı da askeri bir birlikle Rükneddin'e yardımcı olması için görevlendirmişti.²⁹⁷ Muhtemelen diğer kaynaklarda geçen 2.000 kişilik yardımcı Moğol kuvveti, Elçigitay'ın emrindeki askerlerden oluşmaktaydı.

Esasen, Büyük Moğol Kağanı Göyük'ün aldığı bu kararlar, onun Batı Moğollarının lideri Batu Han ile giriştiği güç mücadelesinin Anadolu'nun da içinde bulunduğu bölgeye yansması idi. Anadolu özelinde bakacak olursak: Şemseddin İsfahânî vasıtasıyla Türkiye Selçuklu Devleti'nin Batu Han'ın himayesine girmesi, Büyük Moğol Kağanlığının

²⁹³ Kaymaz, 1970: 44.

²⁹⁴ Bar Hebraeus, 1987: II, 548.

²⁹⁵ Cüzcânî, 1881: I, 164; Cüveynî, 2013: 239; Bar Hebraeus, 1987: II, 548; Kaymaz, 1970: 44.

²⁹⁶ Cüveynî, 2013: 239; Bar Hebraeus, 1987: II, 546-547; Kaymaz, 1970: 44-45; Erdem, 1995: 99-101.

²⁹⁷ Cüzcânî, 1881: I, 164; Melville, 2009: 55.

Anadolu'daki siyasi etkinliğini azaltmıştı. Göyük Han, Kağanlığın bölgedeki etkisini yeniden artırmak için, Anadolu'da Batu Han'ın temsilcisi olan Şemseddin İsfahânî'yi ve onun tahakkümünde bulunan Sultan II. Keykâvus'u saf dışı bırakmak istemiş ve bu doğrultuda Rükneddin Kılıç Arslan'ı Sultan, Tercüman Bahaeddin Yusuf'u da vezir ilan etmişti. Ayrıca Göyük Han; Anadolu, Kafkasya ve Suriye'den sorumlu olarak bölgeye gönderdiği Elçigitay vasıtasıyla, Batu Han'ın temsilcilerini saf dışı bırakarak bölgedeki otoritesini artırmayı amaçlamıştı.²⁹⁸

7.3. Şemseddin İsfahânî'nin Azil Kararına Direnişi ve Ölümü (1249)

Vezir Şemseddin İsfahânî, özel muhafız birliklerini de Türk Ahmed isyanını bastırmak için gönderdiği ve Konya'da savunmasız kaldığı sırada, Melik Rükneddin'in Göyük Han tarafından Sultan ilan edildiğini, 2.000 Moğol askeriyle birlikte Anadolu'ya gelmek üzere olduğunu ve Sultan II. Keykâvus'un azil, kendisinin ise ölüm emrinin verildiğini haberciler vasıtasıyla öğrenmiş oldu. Bu durum karşısında telaşa kapılan Vezir Şemseddin İsfahânî, aleyhine verilen kararı kendi lehine çevirmek maksadıyla Emîr-i Ârız Reşîdüddin Cüveynî'yi hazırlattığı kıymetli eşyalar ve altınlarla birlikte, bölgeden sorumlu yeni Moğol valisi Elçigitay'a gönderdi.²⁹⁹ Fakat Reşîdüddin Cüveynî, Erzincan'a geldiği sırada Rükneddin Kılıç Arslan'ın ve Tercüman Bahaeddin'in gelmek üzere olduğunu anlayarak, yanında bulunan kıymetli eşyaları ve altınları Kemah kalesine götürdü ve oradan da birkaç adamıyla birlikte Halep'e kaçtı. Tercüman Bahaeddin, Halep'e kaçan Reşîdüddin Cüveynî'yi yakalatıp Hafik Kalesine hapsedti; ancak Cüveynî, bir süre sonra affedilerek serbest bırakılacaktı.³⁰⁰

Melik Rükneddin Kılıç Arslan, maiyeti ve 2.000 kişilik Moğol kuvvetiyle birlikte önce Erzincan'a, oradan da Sivas'a geçti. Burada vezirliğe atanan Bahaeddin Yusuf'un başını çektiği devlet adamları, Moğol Kağanı Göyük'ün yarlığı hükmünce Rükneddin Kılıç

²⁹⁸ Melville, 2009: 55.

²⁹⁹ İbn Bibi, Şemseddin İsfahânî'nin Emîr-i Ârız Reşîdüddin Cüveynî'yi, azil kararını öğrenmeden önce Elçigitay'a gönderdiğini söylemektedir. (İbn Bibi, 2014: 546.) Abû'l Farac ise İsfahânî'nin, azil kararını öğrendikten sonra hakkında çıkan kararı kendi lehine değiştirmek için Reşîdüddin Cüveynî'yi Moğol Han'ına gönderdiğini ifade etmektedir. (Bar Hebraeus, 1987: II, 548) Bu iki bilgiyi değerlendirdiğimizde, Şemseddin İsfahânî'nin, azil kararını öğrendikten sonra Reşîdüddin Cüveynî'yi, Moğol Hanı tarafından bölgede tam yetkili olarak görevlendirilen Elçigitay'a gönderdiğini söyleyebiliriz.

³⁰⁰ Hafik Kalesine kapatılanlardan sadece Reşîdüddin Cüveynî'nin kurtulduğunu ifade eden Abû'l Farac, bu kaleyle ilgili şu ilginç bilgiyi vermektedir: "Bu kalenin duvarı üzerinde ve yüksek bir kayanın üstünde bir kapı vardı. Onun dışında küçük bir basamak bulunmaktadır. Bir insan bunun üzerinde ayakta duramaz. Ayakta durmak için büyük sıkıntı çeker. Değerli eşraftan birine karşı ölüm cezası verildiği ve ona el sürülmesi ve öldürülmesi istenmediği zaman onu buradan çıkarırlar, basamağın üzerinde bırakırlar ve kapıyı yüzüne karşı kaparlardı. Burada kalan adam bir iki gün dışını sıktıktan sonra uykusuzluğa tahammül edemez ve buradan düşerek ölürdü." Bar Hebraeus, 1987: II, 548-549.

Arslan'ı sultan ilan ettiler. Yeni valiler ve yöneticiler tayin ederek, İzzeddin Keykâvus'un adamlarını azletmeye başladılar. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanatı, Erzincan ve Sivas'tan sonra kısa süre zarfında Kayseri, Malatya, Amid ve Harput'ta da tanındı³⁰¹ ve onun adına para bastırıldı. (1248/1249).³⁰² Böylece, IV. Rükneddin Kılıç Arslan bir Moğol Han'ının hükmüyle tahta çıkan ilk Selçuklu Sultanı olurken, Bahaeddin Yusuf ise Büyük Moğol Kağanı tarafından göreve getirilen ilk vezir olmuştur.³⁰³ Sivas'ta kurulan bu Selçuklu hükümeti, vakit kaybetmeden Göyük Han'ın yarlıg hükümlerini yerine getirmek için harekete geçti; Sultan II. Keykâvus'un tahttan indirilmesi ve Vezir Şemseddin İsfahânî'nin tutuklanıp öldürülmesi görevlerini yerine getirmeleri için, Sârimüddin Alparsarı ile Sultan II. Keyhüsrev'in annesinin gulamı olan Fahreddin Sivastos Konya'ya gönderildi. ³⁰⁴ İbn Bibi'nin ifadesine göre: Sârimüddin Alparsarı ve Fahreddin Sivastos Konya'ya gelmeden önce, Celâleddin Karatay ile Necmeddin Ebu'l Kasım'ı Vezir Şemseddin İsfahânî'nin yanına göndererek ona: *“Her ne kadar elimizde böyle bir hüküm varsa da biz sizi her zaman olduğu gibi kendimize hâkim ve önder sayıyoruz. Bundan sonra eski vezirlerin âdeti olduğu üzere hareket edin. Şatafatı bırakıp sadece devetdar ve ser-müzedar gibi iki kölenizle Divan'a gelin”* teklifinde bulundular.³⁰⁵

Vezir Şemseddin İsfahânî, bunun bir tuzak olduğunu düşünerek Batu Han'ın verdiği hil'ati giydi ve kendisine bağlı birkaç adamını ve kölesini sarayının etrafına yerleştirdi. İsfahânî, yapılan teklifi geri çevirip direnme kararı alınca Celâleddin Karatay gizlice Taceddin Simcuri'yi onun yanına göndermiş ve ona bir şekilde şehirden çıkıp uc tarafında isyanı bastırmakla görevlendirdiği ordusunun yanına gitmesini tavsiye etmiş ve de kendisinin büyüklüğüne halel getirmeyeceğini iletmişti. Fakat İsfahânî, Karatay'ın bu teklifinde de art niyet olduğunu düşünerek sarayı terk etmedi ve direnmeye devam etti. ³⁰⁶

Bir gün sonra Necmeddin Ebu'l Kasım, Konya Ahîlerini çağırarak onlara fityanları ile birlikte silah kuşanmalarını emrederken³⁰⁷ Sultan'ın muhafız birliklerinden bir gruba da

³⁰¹ Bar Hebraeus, 1987: II, 548; Turan, 1971: 465; Ayn Yzr. 2001: “Kılıç Arslan IV”, 703; Sümer, 2002: “Kılıç Arslan IV”, 404.

³⁰² Galib, 1309: no.95.

³⁰³ Bal, 2006: 285.

³⁰⁴ İbn Bibi, 2014: 546; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 239; Yazıcızâde, 2017: 591; Turan, 1971: 465; Kaymaz, 1970: 45.

³⁰⁵ İbn Bibi, 2014: 546; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 239.; Anonim Selçuknâme'de, söz konusu teklifin Sultan tarafından yapıldığı ifade edilmektedir.; Anonim Selçuknâme, 2014: 44.

³⁰⁶ İbn Bibi, 2014: 546; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 239-240;

³⁰⁷ Moğol istilasına karşı ekseriyetle mücadeleci bir tutum sergileyen Ahîlerin, Batı Moğollarının lideri Batu Han'ın desteğiyle devleti yöneten, Mevlevilerle dost olan ve Selçuklu iktidarını adeta ele geçiren Şemseddin İsfahânî'ye karşı bu harekete katılmaları normal karşılanabilir. Ancak Ahîlerin, yine Moğol Hanı Göyük'ün emri üzerine hareket eden tarafın yanında saf tutması da bir o kadar ilginçtir. Bunun yanında Ahîlerin daha

Şemseddin İsfahânî'nin sarayının kapısını tutmalarını buyurdu. Bu sırada Konya'ya varan Sârimüddin Alparsı ve Fahreddin Sivastos, yarlığ hükmünün yerine getirilmesi için Şemseddin İsfahânî'nin saltanat divanına getirilmesini istediler. Bu haber Şemseddin İsfahânî'ye ulaştığında o, karara direnip elçileri oyalamaya çalıştı. Fakat elçilerin birkaç kere gelip emri bildirmelerinden sonra başka çaresinin olmadığını düşünen Şemseddin İsfahânî, büyük bir korku ve üzüntü içerisinde teslim olmaya karar verdi. Atına bindirildikten sonra saraya doğru yola çıkarıldı.³⁰⁸ İsfahânî, saltanat sarayına yaklaştıkları sırada geri dönmeye niyetlendiyse de onu bırakmadılar.³⁰⁹

Şemseddin İsfahânî, saray kapısına varıldığında burada süvarilerin saldırılarını önlemek ve dergâh alanını boş tutmak için kapı girişine bağlanan zincirlerin açılmasını istedi. Fakat talebi reddedilen İsfahânî, eğilerek bu zincirin altından geçmek zorunda bırakıldı. Sarayda bulunan dehlize götürülen İsfahânî, Emîr-i dâd Seyfeddin Kayıaba tarafından burada bulunan bir odaya götürüldü. Necmeddin Ebu'l Kasım, derhal divan kâtiplerini ve muhasiplerini İsfahânî'nin sarayına gönderdi. Onlar, İsfahânî'nin resmi olarak neyi varsa listelemiş ve mal varlığını müsadere ederek devlet hazinesine aktarmışlardı.³¹⁰

Emîr-i dâd Kayıaba, Şemseddin İsfahânî'yi aynı gece bir ambarcının Konya kalesindeki evine götürdü. İsfahânî yoldayken: “*Biz nereye gidiyoruz*” diye sorunca Kayıaba: “*Başkalarını nereye gönderdiysen biz de oraya gidiyoruz*” diye cevap verdi. İbn Bibi'nin aktardıklarına göre Şemseddin İsfahânî, artık öldürüleceğini anlamış ve geçmişte

önce devlet erkânı arasında yaşanan çatışmalarda Sultan Keykâvus'un ve Şemseddin İsfahânî'nin yanında yer aldığını görmüştük. Fakat Şemseddin İsfahânî'nin ilerleyen süreçte Ahîlerle sürekli çekişmekte olan Mevlevilerle yakın ilişkiler kurması, yönetimde tek otorite haline gelmesi ve Selçuklu Sultanının onun gölgesinde kalması Ahîleri rahatsız etmiş olmalı ki bu kez Moğolların rızasına göz yumarak İsfahânî'nin karşısında yer almışlardır.

³⁰⁸ İbn Bibi, 2014: 547; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 240.

³⁰⁹ Anonim Selçuknâme, 2014: 44.

³¹⁰ İbn Bibi, 2014: 547; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 240; Bar Hebraeus, 1987: 549. Entrikaların olağan bir hal alması ve ekonomik sıkıntılarının artması sonucunda, birçok devlet adamı rakiplerine para cezaları kestirir ve mallarını müsadere ederek devlet hazinesine aktarırdı. Müsadere edilen servetin cazibesi ve devlet adamlarının son derece emniyetsiz konumları, makam sahiplerinin sıkça değişmesine ve mevcut politikaların devamlılığının muhafaza edilememesine sebep olmaktadır.; Klausner, C. L. (2019). *Selçuklularda Vezirlik - Sivil İdare Üzerine Bir Araştırma (1055-1194)*. (Çev. Mehmet Fatih Baş – Sinan Tarıfci). İstanbul: Kronik Yayınları, 74.

Devlet adamlarının herhangi bir suç veya ihanet durumlarında mallarının müsadere edilecek olması da onları hayır kurumlarına yatırım yapmaya yönlendiriyordu. Böylece müsadere edilme ihtimali olan paranın ölümsüz bir mimari yapıya dönüşmesi, adlarının binlerce yıl anılmasını sağlıyordu. Zira devlet adamlarının biriktirdikleri parayı ellerinde tutmaları ve evlatlarına bırakmaları çok zordu. Nitekim bu hususta önemli örneklerden biri Şemseddin İsfahânî olmuştur. İsfahânî, idam edileceği zaman memurlar sarayına gidip tüm mal varlığının listesini yaptılar ve bütün mal varlığı müsadere edilerek devlet hazinesine aktarıldı.; BAL, M. S. (2016). “Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki Sosyal Kurumların Teşekkülünde Rol Oynayan Kişilerin Siyasi ve Ekonomik Durumları”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35 (59), 23.

yaptığı hataları düşünerek günlerini dua ve ibadetle geçirmeye başlamıştı. Ayrıca, İsfahânî o anki durumunu ve daha önceden yaptığı kötülükleri anlatan acı dolu bir şiir kaleme aldı.³¹¹

Şemseddin İsfahânî tutuklu bulunduğu sırada, kendisine sadık olan adamları aracılığıyla Batu Han'a gizlice haber gönderip desteğini temin etmek istediği anlaşılmaktadır. Nitekim İsfahânî, hapisteyken nüfuzlu bir devlet adamına cevaben: padişahın keremine ümit bağladığına ve bu yüzden de bir ulak beklediğine dair bir mektup ve kendi durumunu anlattığı yirmi beyitlik bir Farsça mersiye göndermişti.³¹² Burada keremine ümit bağladığını ifade ettiği padişah, Batu Han'dan başkası değildir. Fakat Şemseddin İsfahânî'nin bu girişimi de bir işe yaramayacaktır.

Birkaç gün sonra, Şemseddin İsfahânî'nin öldürttüğü Şemseddin Hasoğuz, Esededdin Rûzbe, Mübarizeddin Bayram ve diğer emîrlerin yakınları İsfahânî'nin bulunduğu eve çağırıldı. Bu kişiler, İsfahânî'nin ayaklarını bağlayarak ona sabahtan akşama kadar üç gün boyunca ağır işkence ettiler. Daha önce müsadere edilen mallarının dışında, yerini söylemediği serveti de bu işkence sırasında zorla kaleme alındı. Öyle ki İsfahânî, başka malı mülkü olmadığına ve bir kısmını da Celâleddin Karatay'a gönderdiğine dair yeminler etti. Nihayetinde Şemseddin İsfahânî, üç gün süren ağır işkencelerin ardından kafası kesilmek suretiyle öldürüldü (25 Mart 1249). İsfahânî'nin kesik başı Sivas'a, Sultan Rûkneddin'in yanına gönderildi. Orada bulunan Seyfeddin Torumtay, Sirâceddin Sarıca, Seyfeddin Türkeri, gibi kıdemli emîrler, bu durum karşısında büyük üzüntü duydular.³¹³

³¹¹ Bu şiiri ilerde ele alacağız. Bkz; s.105.;İbn Bibi, 2014: 547; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 240; Turan, 1971: 466.

³¹² Kaymaz, 1970: 45-46; Son derece ağdalı bir dille yazılan bu mektubun sureti, *Paris Bibliotheque Nationale Suppl. Pers. 1353* numarada kayıtlı *et-Tevessül ile't-Teressül* namındaki inşa kitabı ile aynı cilt içinde bulunan *Konyalı Ebu Bekir'e ait et-Teressül ile't-Tevessül (veya Ravzatü'l Küttâb)* adlı müstakil bir münşeat mecmuasının (*aynı cildin 128 - 174. yapraklarını kapsar*) zeylindeki çok önemli bir takım belgelerle beraber bize kadar gelmiştir (v. 176 b-178 a); Kaymaz, 1970: Dipnot.82.; Bunun dışında Şemseddin İsfahânî'nin Kadı Celâleddin'e yazdığı ve yine Konyalı Ebû Bekir'in Ravzatü'l-Küttâb ve Hadikatü'l-Elbâb adlı münşeat mecmuasında (v.174b) yer alan bir mektup daha bulunmaktadır.; Turan, 2014: 148.

³¹³ İbn Bibi, 2014: 549; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 241; Anonim Selçuknâme, 2014: 44; Müneccimbaşı, 2017: II, 85; Turan, 1971: 466; Bal, 2006: 287.

Abû'l-Farac'ın (Bar Hebraeus), Şemseddin İsfahânî'nin ölümü ile ilgili verdiği bilgiler, İbn Bibi'nin verdiği bilgilerden daha farklıdır. Abû'l Farac'a göre: Şemseddin İsfahânî, Bahaeddin Tercüman'ın Moğollarla anlaşması üzerine Sultan İzzeddin Keykâvus'u yanına alarak deniz kalelerinden birinde isyan etmeyi planlamıştı. Fakat Celâleddin Karatay, İsfahânî'nin bu planını öğrenince onu yanına çağirtmak suretiyle evinde hapsedip zincire vurdu. Karatay, bir süre sonra İsfahânî'yi Bahaeddin Tercüman'ın adamlarına teslim etti. İsfahânî, kısa bir süre sonra uğradığı işkenceler neticesinde öldürüldü.; (Bar Hebraeus, 1987: 549.) O. Turan, Abû'l-Farac'ın İsfahânî'yi yakalatıp öldürme fiilini Karatay'a yüklediğini ancak onun yüksek ahlakının buna müsait olmadığını ifade etmektedir. Yine Turan, Karatay'ın iki tarafı da aşırı bulduğunu, Şemseddin İsfahânî'nin diktatörlüğüne karşı uyanan umumî efkârı yatıştırmanın ve devleti bir dâhili savaştan korumanın lüzumuna kanaat getirdiği için İsfahânî'nin sultanı alıp kaçmasına müsaade etmediğini ifade etmektedir. (Turan, 1971: 466) N. Kaymaz ise olayları Abû'l-Farac'ın anlattığına benzer bir şekilde kaleme almıştır. (Kaymaz, 1970: 45-46) M. H. Yinanç'ta yine Abû'l Farac'ı kaynak göstererek, İsfahânî'yi Karatay'ın

Moğollar sayesinde olağanüstü nüfuz ve kudretin sahibi olan Şemseddin Muhammed İsfahânî, yine Moğollar tarafından öldürülen ilk Selçuklu devlet adamı olarak tarihteki yerini almıştır. Ayrıca, Sultan II. İzzeddin Keykâvus da yine Moğollar tarafından saltanatına son verilen ilk Selçuklu sultanı olmuştur. Bundan sonraki süreçte, Moğolların Selçuklu iktidarını belirlemede daha etkin bir rol oynayama başladığını göreceğiz. Bilhassa Selçuklu Sultanları ve devlet adamlarının, kendi aralarında giriştikleri iktidar mücadelelerinde Moğolların desteğine başvurmaları, Selçuklu yönetimine yapılan Moğol müdahalelerinin artmasına ve devletin yıkılışa giden süreci daha da sancılı geçirmesine yol açacaktır.³¹⁴

7.4. Şemseddin İsfahânî'nin Ölümünün Ardından Yaşanan Gelişmeler

Şemseddin İsfahânî'nin öldürülmesinden sonra Konya'da devlet idaresini Celâleddin Karatay ele aldı. Bu sırada Sivas'ta bulunan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ise yanında bulunan devlet ricalinin de telkini ile saltanatın, Göyük Han'ın verdiği hükme göre kendisine ait olduğunun bildirilmesi için Konya'ya elçilik heyeti gönderme kararı verdi. Esasen, Kılıç Arslan'ın etrafında toplanan bu devlet adamlarının gayeleri, Kılıç Arslan'ın hakkını müdafaa etmekten çok 2.000 kişilik Moğol kuvvetini de kullanarak kendilerine mevki koparmaktı. Nihayetinde bu elçilik vazifesi için, Moğolistan yolculuğu sırasında Rükneddin Kılıç Arslan'a eşlik eden Kadı Cemâleddin Hoteni ve İmâdeddin Hoteni görevlendirdi.³¹⁵

Kadı Cemâleddin Hoteni Konya'ya varınca iki taraf arasında derhal müzakerelere başlandı. Yapılan müzakerelerde söz alan Celâleddin Karatay, büyük kardeş dururken küçüğün sultan olmasının şeriata ve örfeye uygun olmadığını ifade ettikten sonra, üç kardeşin birlikte tahta çıkmasını; sikke ve hutbede doğum sırasına göre adlarının kullanılmasını teklif etti. Buna ek olarak, Rükneddin Kılıç Arslan ile birlikte gelen 2.000 Moğol kuvvetinin de geri gönderilmesi gerektiğini sözlerine ekledi.³¹⁶ Kadı Cemâleddin, Celâleddin Karatay'ın bu görüşünü yerinde buldu ve Sivas'taki muhaliflerin hüküm ve kararlarını feshederek geri döndü. Sivas'a varan Hoteni, Kılıç Arslan'ın atabeği ve veziri olan Tercüman Bahaeddin'in baskısına rağmen, Karatay'ın sunduğu müşterek saltanat teklifini ve Moğol askerlerinin

öldürttüğünü ifade etmektedir. (Yinanç, 2014: 200-201?) Bize göre olay, İbn Bibi'nin aktardıklarına yakın bir şekilde gelişmiştir. Fakat hadise, Abû'l Farac'ın aktardığı şekilde gelişmiş olsa bile, Karatay'ın Şemseddin İsfahânî'yi öldürtmek gibi bir niyetinin olmadığı kanaatindeyiz. Neticede Karatay'ın, İsfahânî'nin isyan planına devletin çıkarları doğrultusunda engel olduğunu ve onu öldürtmek gibi bir niyetinin olmadığını söyleyebiliriz.

³¹⁴ Çelik, 2014: 118-119; Kaymaz, 1970: 46.

³¹⁵ İbn Bibi, 2014: 549; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 242; Yazıcızâde, 2017: 591; Kaymaz, 1970: 46-47.

³¹⁶ İbn Bibi, 2014: 550-551; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 242; Yazıcızâde, 2017: 592; Taneri, 1993: 251; Bu müzakereler sırasında Konya'daki devlet erkânı, Cemâleddin Hoteni'yi Konya ve tüm ülkenin kadılığına tayin etti. Buna ek olarak hasse ve amme vakıfları nazırlığı da yine Cemâleddin Hoteni'ye bırakıldı.

Anadolu'dan gönderilmesi talebini, Sultan Rükneddin Kılıç Arslan ile yanında bulunan emîrlere tarafından kabul edilmesini sağladı.³¹⁷

Anlaşma sağlandıktan sonra Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve emîrleri, iki tarafın bir araya geleceği Aksaray'a doğru yola çıktılar. Fakat bu sırada, Kılıç Arslan'ın ihtiraslı emîrleri yapılan anlaşmaya uymayarak hükümleri ve buyrukları kendi bildikleri gibi uygulamaya başladılar; Tercüman Bahaeddin azledilerek vezirlik makamına Nizameddin Hurşid getirilirken beylerbeyliğine Sirâceddin Sarıca, Malatya subaşılığına Seyfeddin Torumtay ve Sivas subaşılığına da Seyfeddin Türkeri getirildi. Ayrıca Kayseri'ye varıldıktan sonra, Şemseddin İsfahânî'nin ölümünden beri vezirlik görevini yürüten Kadı İzzeddin Razi'nin de görevine son verildiğine dair ferman çıkardılar. Anlaşmanın bozulması karşısında sessiz kalan Celâleddin Karatay, istemese de bu fermanı tebliğ etmek için Kadı İzzeddin'e gönderdi. Bu arada azledildikten sonra Moğol askerlerinin yanına giden Tercüman Bahaeddin, Karatay'a haber göndererek: "...Asker ve hazine sizdedir, Kılıç Arslan'ın adamlarına karşı askeri harekete geçirin ve üstünlüğü ele alarak devlet işlerini düzene sokun..." demiş fakat Karatay onun nifak dolu sözlerine itibar etmemişti.³¹⁸

Sultan Rükneddin Kılıç Arslan, Aksaray'a vardığı sırada yanında bulunan ihtiraslı emîrlerin de telkinleriyle, Cemâleddin Hoteni'nin yaptığı anlaşmadan vazgeçerek müşterek saltanat kararını rafa kaldırdı. Öyle ki Seyfeddin Torumtay ve Seyfeddin Türkeri gibi emîrleri, Kılıç Arslan'ın saltanatını kabul ettirmek için gerekirse savaşmayı da göze almıştı. Bunun üzerine Celâleddin Karatay, orta yolu bulmak ve karşı tarafı teskin etmek için Malatyalı Şeyh İmâdeddin ve Necmeddin Nahçevânî gibi ilim ve din adamlarını defalarca karşı tarafa gönderdi; fakat bu girişimler sonuç vermedi. Karatay, barış görüşmeleri sonuç vermeyince devlet erkânıyla yaptığı istişareler neticesinde orduyu toplayıp Aksaray'a doğru hareket emri verdi. Kısa süre sonra iki ordu Aksaray yakınlarındaki Sultan Han'ı önünde karşı karşıya geldi. Son defa iki taraf arasında sulh temin edilir düşüncesiyle elçiler gidip geldi; fakat yine olumlu bir sonuç çıkmadı. Nihayetinde, 14 Haziran 1249 yılında iki taraf arasında gerçekleşen savaş neticesinde Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un tarafı galip geldi. Savaş sırasında Cemâleddin Hoteni öldürüldü; Rükneddin Kılıç Arslan'da yakalanıp Sultan

³¹⁷ İbn Bibi, 2014: 550-551; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 242; Yazıcızâde, 2017: 592; Taneri, 1993: 251

³¹⁸ İbn Bibi, 2014: 551-552; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 242; Yazıcızâde, 2017: 592-593; Turan, 1971: 467;

Keykâvus'un yanına getirildi. Keykâvus, kardeşine sarılarak ağlamaya başladı. Aralarındaki kırıngınlığı emîrlerin fesatlığına vererek onun ve askerlerinin canını bağışladı.³¹⁹

Celâleddin Karatay, Şemseddin İsfahânî'nin ölümü ile başlayan çatışmayı Sultan Han'ı yakınlarında kazandığı bu zaferle sona erdirerek devletin buhrana sürüklenmesinin ve parçalanmasının önüne geçmiş oldu. Ardından kendi fikri olan müşterek saltanat formülünü yürürlüğe koydu; Buna göre hutbe, para ve kitabelerde sırasıyla Sultan II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubâd'ın isimleri zikrediliyordu.³²⁰ Ayrıca bu zamana ait kitabelerden anlaşıldığı üzere, bazen büyük Sultan sıfatıyla yalnızca Sultan II. Keykâvus'un adı zikrediliyordu. Bunun yanında Karatay, bundan sonra üç kardeşin de birden atabegliği görevini üstlendi. O, bu vazife ile çocuk yaştaki üç kardeşi devlet adamlarının ihtiras ve tesirlerinden korumayı amaçlamıştı. Nitekim 1249'dan 1254 yılına kadar bunu nispeten başaracaktır. Karatay ayrıca devlet kademelerine bir takım atamalar gerçekleştirdi; Vezirlik makamına âlim ve faziletli bir şahsiyet olan Necmeddin Nahçevânî'yi getirtti. Böylece Vezir Nahçevânî, Atabeg Karatay ve Beylerbeyi Yavtaş'ın özverili çalışmaları ile devlet işleri kısa süreliğine de olsa nizama kondu.³²¹

Karatay'ın kurduğu bu düzen uzun sürmedi. 1252'de Batu Han, Şemseddin İsfahânî'nin ölümünü araştırmak, onun öldürülmesinden duyulan rahatsızlığı bildirmek ve ilave vergiler toplamak için Hutu-kör, Kelebec ve Kutlu Melik gibi isimlerden oluşan heyeti Konya'ya gönderdi. Batu Han'ın yaptığı bu hamle, Göyük Han'ın Elçigitay ve Rükneddin Kılıç Arslan vasıtasıyla Anadolu'da tesirini artırmak için yaptığı hamleye cevaben gerçekleşmişti. Selçuklu devlet erkânı ise Moğol Hanları arasındaki bu çekişmeyi kullanarak tehlikeyi savuşturmaya çalışıyor; fakat iki tarafı da memnun etmek için yapılan masraf, devletin büyük bir mali külfetin altına girmesine yol açıyordu.³²²

Baskılara dayanamayan devlet erkânı, Batu Han'ın şüphelerini gidermek için bir elçilik heyetini çok miktarda para ve malla birlikte göndermeye karar verdi. Elçilik heyetinde, Tuğracı Şemseddin Mahmud'un yanında; Şemseddin İsfahânî'nin adamları olan Emîr-i Ârız Reşîdüddin Ebu Bekir Cüveynî, Reisü'l Bahr Şücâeddin Abdurrahman ve Müstevfî Necibeddin ile İsfahânî'nin ölümünden sorumlu olan Tercüman Bahaeddin ve

³¹⁹ İbn Bibi, 2014: 552-554; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 242-243; Yazıcızâde, 2017: 594-596; Müneccimbaşı, 2017: II, 85-86; Anonim Selçuknâme, 2014: 45; Turan, 1971: 468; Sümer, 2002: "Kılıcarslan IV", 404; Taneri, 1993: 252.

³²⁰ Galib, 1309: no.97-98.

³²¹ Aksarayî, 2000: 28; İbn Bibi, 2014: 554-556; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 244; Yazıcızâde, 2017: 596-597; Anonim Selçuknâme, 2014: 45; Bar Hebraeus, 1987: II, 549-550; Turan, 1971: 469; Alptekin, 1992: 313.

³²² İbn Bibi, 2014: 556-557; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 244; Yazıcızâde, 2017: 598; Bal, 2006: 288.

Sârimüddin Alparsı yer alıyordu. Gönderilen bu emîrler, daha önce bu tip vazifelerle görevlendirilen devlet adamları gibi iktidar hırsıyla hareket ediyorlar ve Batu Han'ın huzurundan mevki koparma hesabı yapıyorlardı. Öyle ki Vezir Necmeddin Nahçevânî, söz konusu devlet adamlarının daima kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmelerinden ötürü, kendi sonunun da Şemseddin İsfahânî gibi olacağını düşünerek görevi bıraktı.³²³

Elçilik heyeti Batu Han'ın huzuruna varınca Şemseddin İsfahânî'nin ölümü ile ilgili soruşturmaya tabi tutuldular. Bu soruşturma sırasında hem İsfahânî'nin adamları hem de İsfahânî'nin ölümünde rol oynayan devlet adamları, sorulan sorulara ustalıkla cevap vererek suçlamalardan kurtulmayı başarmışlardı. Ayrıca bu devlet adamları, Batu Han'ın huzurunda emelleri olan makamlara ulaşmak için bol miktarda harcama yaptılar. Batu Han, kendisine sunulan armağanlar karşısında yumuşadı ve bu yüzden, söz konusu devlet adamlarına istemiş oldukları makamlara yerleşmelerini sağlayacak bir yarlğ vererek ödüllendirdi. Buna göre vezirlik makamı Tuğracı Şemseddin Mahmud'a, nâiblik Şücaeddin Abdurrahman'a, istifa (maliye) makamı Necibeddin'e, Çorum emîrliği ve subaşılığı Hatîreddin Zekeriya Sucâsî'ye verilirken, Reşîdüddin Ebu Bekir Cüveynî ise emîr-i ârızlık mevkiinde kaldı.³²⁴

Heyet elde ettikleri yarlğ ile Konya'ya vardığı zaman, Batu Han tarafından gönderilen kaftan, külah, ok ve yayı Sultan Keykâvus'a takdim ettiler. Ayrıca Karatay için getirdikleri yünlü abayı da ona teslim ettiler. Karatay, heyetteki devlet adamlarının Batu Han'dan elde ettiği yarlğı ister istemez kabul etmek zorunda kaldı. Böylece, Şemseddin İsfahânî'nin öldürülmesiyle tasfiye edilmiş olan Fars asıllı devlet adamları yeniden yönetimdeki yerlerini almış ve aralarındaki mücadeleler yeniden alevlenmişti. Bundan sonraki süreçte devlet adamları arasındaki çekişme devam etse de, Karatay'ın özverisiyle mevcut düzen iki yıl daha sürdürülmüş ve devletin bölünmesi ve parçalanmasının önüne geçilmiştir. Fakat Celâleddin Karatay'ın 1254 yılında ölümü ile birlikte yaklaşık 5 yıl süren nizam bozulacak, iktidar ve taht kavgaları devleti bölünmeye kadar götürecektir.³²⁵

³²³ İbn Bibi, 2014: 556-557; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 244--245; Yazıcızâde, 2017: 598; Turan, 1971: 470-471.

³²⁴ İbn Bibi, 2014: 556-557; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 244--245; Yazıcızâde, 2017: 598; Alptekin, 1992: 314.

³²⁵ İbn Bibi, 2014: 556-557; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 244--245; Yazıcızâde, 2017: 598; Anonim Selçuknâme, 2014: 45; Kaymaz, 2011: 137; Turan, 1971: 469; Kuşçu, 2016: 18; Alptekin, 1992: 314.

8. ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ'NİN DİNİ ZÜMRELERLE MÜNASEBETLERİ (MEVLEVİLER ÖZELİNDE)

Diğer Ortaçağ İslam Devletlerinde olduğu gibi Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarları ve devlet adamları da kendileriyle çağdaş olan dini zümrelerin liderleri ile yakın ilişkiler kurmayı; dini, siyasi ve içtimai açıdan gerekli görmüşlerdir. Zira devlet yöneticileri, dini zümrelerin lideri olan şeyh ve velileri hem bu dünyada hem de öte dünyada velâyet sahibi olan ve halk nezdinde büyük hürmet gören muktedir kişiler olarak görmekteydiler. Bu hususta haklı oldukları da aşikârdır; Nitekim Moğol istilasından kaçarak Asya ve İran coğrafyasından Anadolu'ya gelen birçok tarikat şeyhi, âlim ve mutasavvıf, burada yaşayan Müslüman halk tarafından samimi bir hürmet ve sevgi görmekteydi. Bu yüzden devlet erkânı, manevi sebeplerin yanında; toplum nezdinde saygınlığını artırmak ve bir bakıma dini meşruiyet kazanmak gayeleri ile halk arasında saygı duyulan veli ve şeyh taifesini himaye etme yoluna gidiyor ve onlarla şeyh-mürid çerçevesinde yakın ilişkiler kuruyordu.³²⁶

Devlet adamları ve dini zümreler arasındaki ilişkilerin, bazen gerçekten samimi dini duygulara dayandığı da görülmektedir. Zira devlet adamları, iyi bir dini eğitim aldıklarından dolayı çoğunlukla dini ilimleri en ince ayrıntısına kadar bilecek donanıma sahip oluyorlardı. Bu yüzden devlet erkânından bazıları, dini zümrelerin önderleriyle yakın ilişkiler kurarak onları himaye altına almayı ve müritlik vasfıyla onlara hizmet etmeyi dinin bir gerekliliği olarak görüyordu. Ancak bu istisnalar dışında, devlet erkânı ve dini zümreler arasındaki ilişkilerin ekseriyetle karşılıklı maddi çıkarlara dayandığı görülmektedir. Nitekim Mevlânâ

³²⁶ Peacock, A.C.S. (2017). "Moğol Anadolu'sunda Sufiler ve Selçuklu Sarayı: Celâleddin Rûmî ve Sultan Veled'in Eserlerinde Siyaset ve Hamilik", Peacock, A.C.S. ve Yıldız, S. N. (Editörler). *Anadolu Selçukluları (Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum)*. (çev. A. Sait Aykut). İstanbul. YKY., 165; Lewis, F. (2010). *Mevlânâ (Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı)*. (çev. Gül Çağalı Güven ve Hamide Koyukan). İstanbul: Kâbalcı Yay., 168; Özbek Süleyman, (2001 Haziran). "Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlânâ'nın Fihi Mâfih ve Mesnevi'sine Göre)". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III (1), 42.

Bedüzzaman Fûrûzanfer, Moğol istilasından sonra Selçuklu Sultanlarının ve devlet adamlarının dini gruplarla olan ilişkilerini şöyle değerlendirmektedir: "...Selçuklu Sultanları, Eskiden beri bilginlere, din büyüklerine, tarikat pîrlerine muhabbet gösterirdi... Moğol istilası, şehirlerde katliamlar, Muhammed Harzemşah'ın ibret verici âkibeti (Kösedâğ Bozgunu sonrası katliamlar), halkın gözünde, hadisçilerin ve vaaz edenlerin inancına göre Tanrı gazabının âlâmetlerinden, âhir zamanın işaretlerinden idi. Bunlara sebep olarak, halkın şeriat hudutlarına itinasızlıklarını, sünnete riayet etmediklerini, farzlardan yüz çevirdiklerini gösteriyorlardı. Bunlar, tabiatıyla Müslümanları uyandırarak Allah'ı sevmeye, ibadete, gaybî kuvvetlerle vazifeli olan din şeyhlerine hürmete yöneliyordu. Bunun üzerine Sultanlarla emîrlerin gönülden inanışları neticesi yahut büyük memleket ahalisinin arzularını koruma, onların taraflarını tutmaları dolayısıyla; tasavvuf önderlerine fazlasıyla saygı gösteriyorlar, acizle, niyaz ile onların tarikatına giriyorlardı." Fûrûzanfer, B. (2004). *Mevlânâ Celâleddin*. (Çev. Feridun Nafiz Uzluk). İstanbul: MEB. Yayınları, 337-338.

Celâleddin-i Rûmî'nin mektuplarında, devlet adamlarının dini zümrelerin liderlerine ve onların müridlerine; konaklama hizmeti ve vergi muafiyeti gibi bir takım hususlarda yardımcı olduklarını görmekteyiz. Esasen söz konusu mektuplarda Mevlânâ'nın, müridleri için bir takım hususlarda bizzat muafiyet ve ayrıcalık talebinde bulunduğu da açıkça görülmektedir.³²⁷ Bunun yanında bir dini grubun, rakip dini gruplara ve düşmanlarına karşı devlet adamlarının maddi desteğini ve himayesini sağlama gayesi, ilişkilerin gelişmesinde rol oynayan diğer bir faktördür.³²⁸

İleri gelen dini şahsiyetler ile yakın ilişkiler kurmak, manevi faydaların yanında sarayda uygun pozisyon gibi dünyevi kazanımlar da sağlamaktaydı. Örneğin: Mevlânâ'nın Mühezzebüddin Ali'ye gönderdiği bir mektupta, Şemseddin adındaki bir müridine devlet kademesinde iş verilmesini talep ettiği görülmektedir.³²⁹ Bu örnek bize, ileri gelen dini şahsiyetlerle olan ilişkilerin, devlet yönetiminde yer almak veya yükselmek isteyen şahıslar için önemli bir referans kaynağı olabileceğini göstermektedir. Bu yüzden birçok devlet adamı, hem manevi gereksinimlerini yerine getirmek hem de söz konusu kazanımlardan faydalanmak gayesi ile ileri gelen dini şahsiyetlerin müridliğine soyunmaktaydı. İşte bu devlet adamlarından biri de çalışmamızın konusu olan Şemseddin Muhammed İsfahânî idi.

Şemseddin Muhammed İsfahânî, Kayseri'de şahnelik görevini yürüttüğü sırada, Bahâeddin Veled'in³³⁰ müridi ve Mevlânâ Celâleddin'in akıl hocası olan Seyyid Burhâneddin-i Tirmizi³³¹ ile yakın ilişkiler kurmuş ve onu Kayseri'deki bir mescide imam

³²⁷ Mevlânâ'nın Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a yazdığı bir mektupta, müridi olan tacir Şemseddin ve hısımlarından ağır vergiler aldığı için Sivas İğdişbaşısını Sultan'a şikâyet ettiğini ve gereğinin yapılması için ricacı olduğunu görmekteyiz.; (Mevlânâ Celâleddin. (1999). *Mektuplar*. (çev. Abdülbâki Gölpınarlı). İstanbul: İnkılâp Yayınları, 138/ No: XCIV.) Bunun dışında Mevlânâ'nın Sahib Ata Fahreddin Ali'ye gönderdiği bir mektupta, kendisine bağlı iki-üç dervişin verdikleri vergiden muaf olduklarına dair sultan fermanı istediğini görmekteyiz.; (Mevlânâ, 1999: 129/ No: LXXXVII.) Yine Sahib Ata'ya gönderdiği başka bir mektupta, müridleri için vergi muafiyeti talep ettiği görülmektedir.; (Mevlânâ, 1999: 53-54/ No: XXXVI.)

³²⁸ Peacock, 2017: 165-168,177.

³²⁹ Peacock, 2017: 169-170; Mektubun içeriği için Bkz. Mevlânâ, 1999: 170/ No: CXIII.

³³⁰ 1151 yılında Belh'te doğan ve Sultânü'l-ulemâ unvanı ile tanınan Bahâeddin Veled, Mevlânâ Celâleddin'in babası idi. 1221 yılında Belh'ten göç edip Anadolu'ya geldiği zaman Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubâd ve devlet erkânı tarafından saygı duyulan bir şahsiyet haline gelen Bahaeddin Veled, 1231 yılında öldü. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Şahinoğlu, M. N. (1991). "Bahâeddin Veled" *TDV İA.*, C.4, 460-462.

³³¹ 1166 veya 1169 yılında Tirmiz'de doğan Burhâneddin, soyu Hz. Hüseyin'e dayandırıldığından "Seyyid" ve "Hüseyinî" nisbelerini, kalplerdeki sırları bilmesi ve Şems-i Tebrizî'nin Konya'ya gelişini Mevlânâ Celâleddin'e önceden haber vermesinden dolayı "Seyyid-i sırdân" ve tahkik ehli bir sûfi olduğundan dolayı da "muhakkık" nisbelerini alan dönemin önemli dini şahsiyetlerinden biridir. Tirmiz'de ilim tahsilinden sonra 1208 yılında Belh'e giden Seyyid Burhâneddin, burada Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled'in müridi oldu. Daha sonra Tirmiz'e geri dönen Seyyid Burhâneddin, Bahâeddin Veled'in Anadolu'da olduğunu öğrenince onu ziyaret etmek amacıyla yola koyuldu. 1232 yılında Anadolu'ya vardığında Bahâeddin Veled'in ölümü üzerinden bir yıl geçmişti. Bunun üzerine babasız ve hocasız kalan Mevlânâ'nın eğitimini üzerine alan Seyyid Burhâneddin Kayseri'ye yerleşmiş ve şehrin önemli dini şahsiyetlerinden biri haline gelmiştir. Ayrıntılı Bilgi için bkz.; Ceyhan, S. (2009). "Seyyid Burhâneddin" *TDV İA.*, C.37, 56-58; Ayrıca Bkz.; Kozan, A. (2013). "Yazılı ve Sözlü Kaynaklara Göre Türkiye Selçukluları Devrinde Kayseri'de Şeyh ve Dervişler" *Cumhuriyet*

tayin etmiştir.³³² Nitekim Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr'ın risalesinde ve Ahmed Eflâkî'nin Menâkıbu'l Ârifin adlı eserinde, Seyyid Burhâneddin'in müridi olarak tanıtılan Şemseddin İsfahânî'nin bazı menkıbelere konu olduğunu görmekteyiz.³³³ Bunun dışında, Seyyid Burhâneddin'in sohbetlerinin zaptından meydana gelen Maârif isimli eserde yer alan kayıtlardan, Şemseddin İsfahânî'nin de söz konusu sohbetlerde yer aldığı ve Seyyid Burhâneddin'e bizzat sorular yönelttiği anlaşılmaktadır.³³⁴ Kaynaklarda, Şemseddin İsfahânî'nin söz konusu sohbetlerin ardından memnuniyetinin bir nişanesi olarak, fakirlere birçok dinar sadaka dağıttığı da ifade edilmektedir.³³⁵

Kayseri'de bulunduğu süre boyunca Seyyid Burhâneddin ile olan yakın ilişkilerini sürdüren Şemseddin İsfahânî, Konya'ya döndükten ve Saltanat nâibliği görevine tayin edildikten sonra da bu ilişkileri devam ettirmiş olmalıdır. Eflâkî'ye göre İsfahânî, 1241 yılında ölen Seyyid Burhâneddin'in cenazesine katılmak üzere Kayseri'ye geldi. Şemseddin İsfahânî, burada bir hayli para harcayarak matem törenleri düzenlemiş, hatimler indirtmiş ve Seyyid Burhâneddin'in kabri üzerine de bir türbe inşa ettirmiştir. İnşa ettirdiği bu türbe çok geçmeden yıkılınca ikinci kez inşa ettirmiş; fakat bu da yıkılmıştır. Eflâkî, Şemseddin İsfahânî'nin bu olaylara rağmen kabrin üzerine bir kez daha türbe inşa ettirmek istediğini; fakat rüyasında gördüğü Seyyid Burhâneddin'in istememesi üzerine bu arzusundan vazgeçtiğini ifade etmektedir.³³⁶

Şemseddin İsfahânî, Seyyid Burhâneddin'in öğrencisi olan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ile de yakın ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkiler, henüz İsfahânî'nin Kayseri'de bulunduğu sırada Seyyid Burhâneddin'in vasıtasıyla başlamış olmalıdır. Nitekim eğitim alması için Seyyid Burhâneddin tarafından Şam'a gönderilen Mevlânâ, eğitiminin ardından Konya'ya dönüş yolunda Kayseri'ye uğradı. Şemseddin İsfahânî bunu duyunca Mevlânâ'yı köşkünde ağırlamak istedi; fakat Seyyid Burhâneddin, bunun uygun olmayacağını söyleyerek

Üni. Edebiyat Fak. Sos. Bil. Dergisi, 37 (1), 136-166; Sultan Veled, (2017). *İbtidâ-Nâme*. (Çev. Abdülbâki Gölpınarlı). İstanbul: İnkılap Yayınları, 256-259.

³³² Eflâkî, 2012: 106.

³³³ Bu menkıbelerden biri şöyledir; “Rum vezirleri ve fazıl kişileri zümresinden ve Burhaneddin'in müritlerinden olan Sahib İsfahânî'den nakledilir; Bir gün Seyyid hazretlerinden mübarek elbiselerinin yıkanması için ricada bulundular. Burhaneddin asla müsaade etmedi ve “Tekrar kirlenirse ne yaparım?” dedi. Sahib İsfahânî bunun üzerine: “Tekrar yıkarlar” dedi.

Bu birkaç defa tekrar edildi. Sonunda Burhaneddin incindi ve “Ey manasız adam! Biz elbise yıkamak için mi dünyaya gelmişiz? Kaldı ki ruhu yıkamak, çamaşırı yıkamaktan daha iyidir” dedi.” Sipehsâlâr, 2011: 142; Eflâkî, 2012: 113.

³³⁴ Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî. (2014). *Maârif*. (Çev. Abdülbâki Gölpınarlı). İstanbul: İnkılap Yayınları, 53.

³³⁵ Eflâkî, 2012: 108.

³³⁶ Eflâkî, 2012: 111; Ceyhan, 2009: 57; Lewis, 2010: 159.

Mevlânâ'nın saraya gitmesine müsaade etmedi ve onu medreseye yönlendirdi.³³⁷ Şemseddin İsfahânî, burada gerekli izni alamasa da daha sonra Seyyid Burhâneddin vasıtasıyla Mevlânâ ile bir araya gelmiş olmalıdır.

Şemseddin İsfahânî'nin, Mevlânâ Celâleddin ile Seyyid Burhaneddin'in ölümünden bir süre sonra yeniden bir araya geldiğini görmekteyiz. Eflâkî'nin verdiği bilgiye göre, Seyyid Burhâneddin'in ölümü üzerine Kayseri'ye gelen Şemseddin İsfahânî, cenaze töreni ve kırk günlük yasın ardından Konya'da bulunan Mevlânâ'ya bir mektup göndererek şeyhinin ölüm haberini verdi ve onu Kayseri'ye davet etti. Mevlânâ, bu haber üzerine müridlerini de yanına alarak Kayseri'ye geldi. Burada Seyyid Burhaneddin'in kabrini ziyaret eden Mevlânâ, şeyhi için yeniden düzenlenen matem törenine katıldı. Bu sırada Mevlânâ ile bir araya gelen Şemseddin İsfahânî, Seyyid Burhâneddin'in bütün kitaplarını ona ve müridlerine takdim etti. Mevlânâ ve müridleri, bu kitapların içerisinde istediklerini aldı. Birkaç risale de yadigâr olsun diye Şemseddin İsfahânî'ye bırakıldı. Ardından Mevlânâ, müritleriyle birlikte yeniden Konya'ya döndü.³³⁸

Şemseddin İsfahânî, Mevlânâ ile olan ilişkilerini Konya'da da sürdürmüş, hatta onun sıkı bir müridi olmuştu. Esasında Mevlânâ, bu dönemde toplumun her kesiminden saygı gören bir şahsiyet haline gelmişti. Öyle ki Şemseddin İsfahânî'den başka devlet erkânından birçok ismin de Mevlânâ ile iyi ilişkiler kurduğunu görmekteyiz. Nitekim 1241 yılına baktığımızda, Şemseddin İsfahânî nâiblik görevini ifa ederken yine Mevlânâ'nın en yakın adamlarından biri olan Mühezzibüddin Ali'nin de vezirlik görevini yürüttüğünü görmekteyiz. Bunun yanında Mevlânâ'nın, Celâleddin Karatay ile de yakın ilişkiler kurduğunu bilmekteyiz. Bu durum bizlere, Mevlânâ'nın yakınında bulunanların devletin en üst makamlarında yer aldığını göstermektedir. Mevlânâ'nın devlet yönetimi üzerindeki bu etkisi, Köseadağ Bozgunu sonrasında da devam edecektir.³³⁹

1246 yılında vezirlik görevine yükselen ve zamanla devletin hâkimi olan Şemseddin İsfahânî'nin Mevlânâ'ya olan bağlılığı, çocuk yaşta Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un da dikkatini çekmiştir. Eflâkî'nin naklettiğine göre Sultan Keykâvus, bir gün Şemseddin İsfahânî'ye: *“Niçin böyle daima Mevlânâ'nın hizmetine gidip geliyorsun? Onda*

³³⁷ Eflâkî, 2012: 123; Füzûzanfer, 2004: 152; Öngören, R. (2004). “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”. *TDV İA*, C.29, 442.

³³⁸ Eflâkî, 2012: 111,124; Füzûzanfer, 2004: 154; Lewis, 2010: 160.

³³⁹ Hacıgökmen, M. A. (2014). “Mevlana Celâleddin-i Rumî'nin Selçuklu Sultanları İle İlişkileri” *Selçuk Üni. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 124-125; Tansü, Y. E. (2018). “Selçuklu Devletinde Tsavvufi Unsurların Yönetim Üzerindeki Etkileri”. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, (10), 104-105.

zamanımızın şeyhlerinde olmayan ne gördün? Onun diğer bilgin ve fakirlere üstünlüğü nedendir ?” diye bir takım sorular sordu. Bunun üzerine İsfahânî; Mevlânâ'nın veliliğinden, kerametlerinden ve soyluluğundan bahsetmeye başladı. Nihayetinde İsfahânî'nin ikna edici anlatımından etkilenen Sultan Keykâvus, Mevlânâ'yı ziyaret etmeye ve yüceliğini sınamaya karar verdi.³⁴⁰ Bu ziyaretin sonucunda Mevlânâ'nın Sultan Keykâvus'u etkilemeyi başardığı görülmektedir.³⁴¹ Böylece Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Şemseddin İsfahânî vasıtasıyla Mevlânâ ile tanışmış ve yakın ilişkiler kurmuştur. Öyle ki bu dönemde, Mevlânâ'nın Sultan Keykâvus'a yazdığı dokuz mektup bulunmaktadır. Mevlânâ, bu mektuplarında Keykâvus'a oğul diye hitap ederken kendisinden de baba olarak söz etmektedir ki bu ifadeler aralarındaki ilişkinin ne denli ilerlediğinin açık kanıtıdır.³⁴²

Şemseddin İsfahânî'nin Mevlânâ ve Moğollarla olan olumlu ilişkilerini göz önünde bulundurduğumuzda, onun Ahîlerle ilişkisinin pek olumlu olmadığı sonucuna varabiliriz. Zira Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled ile Ahî Evren'in hocası Fahreddin-i Râzi arasında tasavvufî açıdan bir ihtilaf söz konusuydu ve bu ihtilaf Mevlânâ ve Ahî Evren arasında da devam ediyordu.³⁴³ Siyasi açıdan baktığımızda ise Ahîler, Moğollara karşı daima mücadeleden yana tavır alırken Mevlânâ ise Moğollara karşı ılımlı bir tutum sergiliyordu.³⁴⁴ Mevlânâ'nın bu ılımlı yaklaşımının, iddia edildiği gibi Moğol yanlılığı ile ilgisi yoktur.

³⁴⁰ Eflâkî, 2012: 532-533; Fűrüzanfer, 2004: 339; Lewis, 2010: 163.

³⁴¹ Eflâkî, II. Keykâvus'un Mevlânâ'yı sınamasını ve ziyaretini şöyle anlatır; "...Sultan o gün tesadüfen Konya sahasındaki Filubat köşkünde içki ve eğlenceye dalmıştı. O ara bir yılan yavrusu gördü. Hemen yakalayıp altın bir hokkanın içine koyup mühürledi. Emirlerine ve vezirlerine hokkayı gösterip "Bu hokkayı bana İstanbul tekfuruna birçok hediyelerle birlikte gönderdi. Eğer sizin dininiz hak ise bilginleriniz hokkada ne olduğunu söyler." Diye konuştu. Bunun üzerine Sultan İzzeddin bu hokkayı Konya'nın tüm şeyhlerine, bilginlerine ve kadılarına gönderdi. Hepsi bu saklı tutulmuş sırrı ve bu mühürlü hokkanın ne olduğunu bilmekten aciz kaldılar. Nihayet Sahib Şemseddin, Sultanla birlikte Mevlânâ'nın ziyaretine gitmeyi ve bu sırrı onun çözmesini uygun gördü; bu zamanda, göze görünen ve görünmeyen bütün güç sorunları çözenin Mevlânâ olduğunu söyledi. Hepsi kalktılar ve atlarına binip Mevlânâ'nın ziyaretine geldiler. Sultan bu altın hokkayı o din sultanının önüne koyduğunda Şeyh Selâhaddin de Mevlânâ'nın yanında murakabe halinde oturuyordu. "Şeyhimiz bu hokkanın sırrını açıklasın." Diye emir buyurdu Mevlânâ. Şeyh Selâhaddin baş koyduktan sonra "Ey İslam Sultanı! Bu biçare hayvanı niçin bu hokkaya hapsedtin? Bu yılan yavrusunu niçin yanına aldın? Tanrı erlerini sınamak, insanlıktan uzaktır. Hele senin ziyaretiyle şereflendiğin bu Tanrı eri, bu gök hokkalarının bütün sırlarını, yer âleminin bütün zerrelere ve yaratılışın bütün gizliliklerini tam anlamıyla bilir, Tanrı'nın sır hazinelerine tam anlamıyla vakıftır." dedikten sonra feryat figan ederek semâya başladı. Sultan da başını açarak bütün adamları ile birlikte mürit ve kul oldu. Sahib Şemseddin'e şükraneler verdi. Mevlânâ'ya olan saygısı arttı ve bu âlemde onun gibi bir sultan ve bilgili bir arif olmadığını kabul etti..." Eflâkî, 2012: 534.

³⁴² Mektuplar için bkz.; Mevlânâ, 1999: 1, 56, 86, 121, 135, 138, 139, 151, 153; Mektup No. I, XXXVIII, LVII, LXXX, XCII, XCIV, XCV, CII, CIII.

³⁴³ Söz konusu tasavvufî ihtilaf hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Bayram, 2018: 103-106.

³⁴⁴ Bayram, 2018: 106-107; Bayram, 2012: 225; Haykıran, K. R. (2015). *Moğollar ve Mevlana*. İstanbul: Sentez Yayınları, 117.

Mevlânâ; Ahîlerin aksine, Moğollarla yakın ilişkiler kurarak onların yumuşak bir tavır içine girmelerini sağlamak istemiş ve Moğol zulmünü bu şekilde durdurmayı hedeflemiştir.³⁴⁵

³⁴⁵ Ocak, A. Y. (1996). “Bir 13. Yüzyıl Mutasavvîfi ve Sûfisi olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *Türk Sûfiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yay. 141.; Mevlânâ'nın Moğol casusluğu iddialarının bir değerlendirmesi için bkz.; Küçük, O. N. (2003). “Mevlâna'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I – II” *Tasavvufî İlmi ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, (12) ve (13), 259-322 ve 173-195.

9. ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFAHÂNÎ'NİN ŞAHSİYETİ, EDEBİ YÖNÜ VE İLME VERDİĞİ DEĞER

Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin şahsiyeti, sosyal yaşantısı, edebi yönü ve ilme verdiği değer hakkında ayrıntılı bilgi veren yegâne kaynak, İbn Bibi'nin *El-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye* isimli eseridir. İbn Bibi eserinde, Şemseddin İsfahânî'nin şahsiyeti ve sosyal hayatı hakkında bizlere ayrıntılı bilgiler verirken, yine İsfahânî'nin sanat ve sanatçıya, ilme ve ilim insanlarına verdiği önemi de eserinde uzun uzadıya anlatmaktadır.³⁴⁶ Biz de İbn Bibi'nin bize vermiş olduğu bu eşsiz bilgileri kullanarak Şemseddin İsfahânî'nin şahsiyeti ve ilmi yönünü değerlendirmeye çalışacağız. Bunun yanında, Şemseddin İsfahânî'nin siyasi hayatı boyunca gerçekleştirdiği faaliyetleri göz önünde tutarak onun kişiliği ve karakteri hakkında bir takım değerlendirmelerde bulunacağız.

Şemseddin İsfahânî, devlet yönetimini ele geçirmek için giriştiği mücadelelerden ve bu uğurda gerçekleştirdiği faaliyetlerden anlaşılacağı üzere, iktidar hırsıyla hareket eden ihtiras sahibi bir devlet adamıydı. Zira Şemseddin İsfahânî'nin, iktidarı için tehlikeli gördüğü devlet adamlarını ortadan kaldırıp devlet kademelerine kendisine yakın ve ekseriyetle kendisi gibi İran kökenli devlet adamlarını ataması ve gücünü pekiştirmek amacıyla Sultan II. Keykâvus'un annesi Berduliye Hatun'u nikâhına alması, onun iktidar hırsını gözler önüne seren önemli faaliyetleriydi. Ayrıca, saltanat divanına sultanlara mahsus olan Sultanî Külâh'ı başına koyarak ihtişamlı ve debdebeli bir şekilde katılması ve saltanat tahtının bir koluna dayanarak divanda tek başına oturması, İsfahânî'nin ihtiraslı kişiliğini açıkça gözler önüne seren davranışlarıydı.³⁴⁷

Şemseddin İsfahânî, üstün bir siyasi zekâyâ sahip olmasının yanında, ikna kabiliyeti yüksek ve hitabeti kuvvetli bir diplomattı. Bilhassa Batı Moğollarının lideri Batu Han'ın huzuruna elçilik vazifesiyle gönderilmesi ve burada hünelerini göstererek Batu

³⁴⁶ İbn Bibi, 2014: 534-545. Ayrıca Bkz. Yazıcızâde, 2017: 578-590.

³⁴⁷ Mükrimin Halil Yinanç, Şemseddin İsfahânî'nin kişiliği ile ilgili şunları söylemektedir: "Sâhib Şemseddin, tekâpu ile kasidecilik ile padişahların gözüne girip memleketin en yüksek makamını ihraz eden, hırs-ı ikbalini tatminden başka bir şey düşünmeyen bir yabancı insandı. Zekâ ve şeytaniyeti sayesinde padişahların gözüne girmiş, memleketin zaman-ı idbarında kendi mevkiini tesis için devleti Şimal Tatar hanlarının himayesine sokmuş ve bu sayede kayd-ı hayatla kendini vezir tayin ettirmiş, ondan sonra riya ve mefsetle Anadolu ümerâsını birbirne düşürüp hepsini öldürmüş, memlekette umûr-ı idareyi kendi hem cinslerine (soydaşlarına) tevdi eylemiş, Sultanın validesiyle izdivaç ederek Padişaha vasî olmuş, tıpkı İran'daki atabekler gibi padişah namına icra-yı hükümet kılmış ve hakikaten bir hükümdar tavrını takınmıştı. İran atabekleri gibi ilân-ı hükümet etmek istemiş ise de fırsat bulamamış ve hâdisât-ı zaman onun bütün arzularını zîr u zeber etmişti."; Yinanç, 2014: 201-202.

Han'ın gözüne girip hem Selçuklu devleti adına hem de kendisi adına başarılı bir anlaşmayla Anadolu'ya dönmesi, üstün siyasi zekâsının ve diplomasi konusundaki becerisinin açık kanıtıdır. Ayrıca Batu Han'ın yanından döndükten sonra bizzat ordunun başında Kilikya Ermeni Krallığı'na sefer düzenleyen Şemseddin İsfahânî, sefer sırasında yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, diplomatik becerisi ve siyasi zekâsı ile Ermeni Krallığı'nı yeniden vassal hale getiren anlaşmayı Kral Hetum'a kabul ettirmeyi başarmıştı. Şemseddin İsfahânî, bu kabiliyetlerini iç siyasette de kullanmıştır; İsfahânî, Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebu Bekir'e karşı giriştiği iktidar mücadelesinde, Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud'u hitabeti ve ikna kabiliyeti ile yanına çekmiş ve onu kullanarak rakiplerini bertaraf etmeyi başarmıştı.

Şemseddin İsfahânî, siyasetin sivil kanadında yer alsa da askeri alanda da bir takım görevlerde bulunmuştur. Fakat bürokrasi kanadındaki beceri ve başarılarını askeri alanda gösterememiştir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, 1236 yılında I. Alâeddin Keykubâd'ın emri ile düzenlenen Amid seferinde komutan tayin edilen Şemseddin İsfahânî, emrine verilen kalabalık ordu, sayısız teçhizat ve mancınıklara rağmen başarısız olmuştur. Ayrıca Şemseddin İsfahânî komutasında Kilikya Ermeni Krallığına düzenlenen sefer de olumsuz şartlar neticesinde askeri açıdan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Fakat Şemseddin İsfahânî, bu askeri seferdeki başarısızlığını diplomasi konusundaki becerilerini kullanarak başarıya çevirmeyi başarmıştır. Özetle, Şemseddin İsfahânî iyi bir siyasetçiydi; fakat başarılı bir komutan değildi.

Şemseddin İsfahânî, güçlü kalem ve yazma kabiliyeti olan ve bunu siyasi hayatına yansıtmayı başaran bir devlet adamıydı. Zira henüz I. İzzeddin Keykâvus döneminde, sultanın özel kâtabi anlamına gelen has-kâtablık görevine getirildiğini ve I. Alâeddin Keykubâd döneminde ise tuğrâî vazifesine tayin edildiğini söylemiştik. Bu görevlere ancak güçlü kalem ve yazma becerisi yüksek olanların tayin edildiğini göz önünde bulundurursak Şemseddin İsfahânî'nin de bu hususta oldukça becerikli olduğunu görürüz. Nitekim Şemseddin İsfahânî'nin, 1230 yılında kazanılan Yassı Çemen zaferi ve Erzurum'un fethi münasebetiyle tuğrâî sıfatıyla kaleme aldığı; fakat resmîyet kazanmayan fetihnâmesi³⁴⁸ bunun açık örneğidir. Fetihnâme, her ne kadar içeriğindeki ağır siyasi

³⁴⁸ Şemseddin İsfahânî'nin Yassıçemen Zaferi sonrası kaleme aldığı resmîyet kazanmayan fetihnâme: “*Andolsun ki, Tevrat'tan sonra Zebur'da da yeryüzüne ancak iyi kulların mirasçı olduğunu yazmıştk.*” “*Bize verdiği sözde duran ve bizi bu yere vâris kılan Allah'a hamdolsun.*” Yüksek makama sahip, meliklerin büyüğü, dünyanın seçkinlerinin lideri, adaletin gerçek taraftarı, mücahid ve muzaffer kişi, İslamın ve Müslümanların direği, kâfirlerin ve müşriklerin katili, Haricîlerin ve dinden çıkanların kahredicisi, gazilerin ve mücahitlerin yardımcısı, Tanrı'nın birliğine inanan (muvahhidin) orduların destekçisi, hilafet makamının kudreti, imamlık postunun önde geleni, meliklerin ve sultanların güneşi olan yüksek makamımız, uzun yıllardan beri büyük işler başarmakta, sevinçli ve müjdeli haberler vermektedir. Size büyük Sevinçle selam ve

ifadelerden dolayı Sultan Keykubâd tarafından kabul görmese de Şemseddin İsfahânî'nin ne kadar güçlü bir kaleme sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Fetihnâme, bize İsfahânî'nin yazma kabiliyetinin yanında, farklı özellikleri ile ilgili de bir takım ipuçları vermektedir; Fetihnâmede sık sık geçen Kur'an ayetleri, Şemseddin İsfahânî'nin iyi bir din

dualarımızı gıyaben duyurmak ve hayırlı vesilelerle topluluk katındaki dilekelerimizin yerine geldiğini bildirmek gerekmiştir. **Harezmî'nin kahredilmesinden, sefil Erzurumlu ve kardeşlerinin ele geçirilmesinden sonra hanların, meliklerin, pehlivanların, emîrlerin vücutları ikiye ayrıldı.** Diğer askerler esir alındı veya öldürüldü. Bazıları cennete, bazıları cehenneme yollandı. Muzaffer askerlerin – *Allah onları her zaman muzaffer kılsın* – bazılarını, korkak serçeler gibi önümüzden kaçan o kaçakların nerde olduğunu bulmak için gönderdik. Onlar, sonunda Ahlat'ta onların leşinden vahşi hayvanlara ve kuşlara sofraya kurdular. Onların kanından yere ipekli örtü yaptılar. **O alçak herif (Sultan Celaleddin Harezmşah), savaş aslanlarıyla savaşırken tilki kurnazlığı göstererek kaçıp kurtuldu.** Düşüncesizliği yüzünden birkaç bin insan hayatını kaybetti. **“O zalimlerin ise sadece kaybını artırır.”** Bizim yüce bayraklarımız – *Her iki dünyada da Allah muzaffer kılsın* – Pazartesi günü Erzurum'u kendilerine merkez yaptılar. Muzaffer askerlerimiz – *Allah onları korusun* – orayı daire gibi sardı. Şehir halkı ve askerleri karşı geldiler. Sayılarının ve teçhizatlarının çokluğuna güvenerek saldırımızı önleyeceklerini sandılar. **Tıpkı, “Kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı.” âyetinin söz ettiği kimseler gibi.** Göz açıp kapayınca kadar ileri gelen yiğitlerimiz, isabetli oklarıyla güneş ve şehir çirasına kartal kanadından örtü yaptılar. **O divanelerin cüsselerini, o alçakların vücutlarını kale duvarlarına ve burçlara heykel gibi astılar.** Göğün güneşi dizginini, batı sahrasına doğru çevirip, **“Koşup toz perdesi arkasında kaybolduğu zaman”** şehirliler hezimet yolunu tuttular. **Matemli Şam ordusu, sevinçten Saman Yolu (Kehkeşan) yıldız takımlarına yükseldiler. Benatü'n na's gibi kongrelere çıkararak, Süreyya yıldızına el attılar.** Şehrin matemcileri (nevherân) aman feryatlarını göklere çıkardılar. Eğer şahane merhametimiz, onları himaye kucağına ve inayet gölgesine almamış olsaydı, **“Gün doğması yakın değil mi?”** vaadiyle **“Memleketini alt üst ettik.”** Akibetine uğratır, **“Onu toz duman ederiz.”** Tozuyla eş yapardık. Fakat Rabbânî lütuflar, Süleyman mucizesi yoluyla semavî mutluluğu, **“Onları bize getirin.”** Dendiği gibi bize getirdi. Sancağın hilalinin ışığı (*Pertev-i mahiçe-i sancak*), şehir kalesinin en yüksek yerinde parlayınca Erzurum, **“Yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlanır.”** Elbisesiyle şereflendi. 3 Ramazan Salı sabahı, **“İşte bu, vaktiyle gördüğüm rüyanın çıkışıdır.”** Rüyasının yorumcusu, **“Kapılar açılınca”** müjdesini getirdi. Müslümanların ciğer köşesi ve insanlığın gözbebeği olan muzaffer çetrimiz – *Allah daha da muzaffer kılsın* – iyilik ve bağış gölgesini şehrin üzerine düşürdü. Erzurum'u otuz altı pare kaleyle divanın yönetimine soktu. **Devletin ve dinin büyüğü Melik Eşref, Ermen Şahı, Melik Muzaffer Şihabeddin Gazi, “On bir yıldız, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm.”** Ayetinde bahsedilen on bir oğluyla yüce alayımıza (*mevkib*) – *Allah yüceliğini ve büyüklüğünü saklasın* – katılmak üzere şehre geldiler. Çavuşlar, onlar için **“Allah'ın dileğince, güven içinde Mısır'a yerleşin.”** Sözüünü söylediler. Devletimizin dostları, **“Ana babasını tahtın üzerine oturttu. Hepsini onun önünde (Allah'a secde edip) eğildiler.”** Kerametinin belirtilerini görünce akıl kulağıyla, **“Allah bize bunu vaadetti.”** Sözüünü duydular. **Harezmî'nin büyüüne kapılan, başkalarının oyununa gelerek bizim gazabımızı ve düşmanlığımızı çekmiş olan bedbaht ve cahil Erzurumlu, “Rabbim! Beni geri çevir, belki yapmadan bıraktığımı tamamlar, iyi işlerim.”** Deyip pişmanlık toprağında sürünüyor. Suçuna karşı **“Biz yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat etmiştik.”** Bahanesini ileri sürüp yaptıklarını fesat kimselere yüklüyor. Bazen **“Bir kimse daha önce inanmışsa veya imanıyla iyilik kazanmışsa, imanı ona fayda vermez.”** Diyor, bazen de **“Öncekileri yok etmedik mi? Ardından sonrakileri de onlara katartız.”** Tehdidinin kapısını kapıyordu. Allah'ın izniyle ümidimiz odur ki, bu mübarek seferde yüce makamımızın ve büyük saltanatımızın – *Allah büyüklüğünü devam ettirsin* – uğuruyla Müslümanları baştan çıkarıp tahrik eden ve garazlarıyla dünya işlerinin bozulması için çaba harcayan fesatların ve münafıkların gücü kuvveti kırılmış ve bu fitne mayası ortadan kaldırılmış olur. Sevinçli ve kederli zamanlarımızda yüksek makamınızın – *Yüksekliliği daim olsun* – bizimle görüş ve fikir birliği gütmemiz dolayısıyla size bu büyük başarılarımızı haber vermeyi uygun gördük. Bu müjdeden çok zevk ve büyük bir sevinç duymanızı, her işte birlik beraberlik yolunda sebat göstermenizi istedik. Bu duygularınızı bize göstermekte inşallah çabuk davranırız.”; İbn Bibi, 2014: 405-407; Muhtasar İbn Bibi, 1941:162-164; Yazıcızâde, 2017:470-472.

bilgisine sahip olduğunu göstermektedir.³⁴⁹ Ayrıca yıldız takımlarından örnekler vermesi, İsfahânî'nin astroloji ve astronomi konusunda da bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

Bütün bunların yanında fetihnâme, Şemseddin İsfahânî'nin kişiliği hakkında bir takım çıkarımlarda bulunmamızı sağlamaktadır. Şemseddin İsfahânî'nin fetihnâmeyi ihtiras ve gurur dolu ifadelerle süslemesi ve düşman hükümdarlara Müslüman olmalarına rağmen ağır hakaretlerde bulunması, onun ihtiras sahibi bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Şemseddin İsfahânî'nin devletlerarası siyaseti iyi bilmesine ve diplomasi konusundaki kabiliyetine rağmen, kaleme aldığı fetihnâmede bu kadar ağır ifadeler kullanmasını, onun hislerine yenik düşmesine ve kendi sultanını övme konusundaki abartısına bağlayabiliriz.³⁵⁰

Şemseddin İsfahânî, sanat ve ilme önem veren; sanatçı ve ilim insanlarını muhafaza eden ve devlet işlerinden arta kalan vaktini ilim ve sanat ehliyle geçiren kültürlü bir devlet adamıydı. İbn Bibi'nin verdiği bilgilere göre Şemseddin İsfahânî, devlet işlerini hallettikten sonra sarayına gider; burada güzelliği ile iştah kabartan her türlü yiyeceğin olduğu bir sofrada yemeğini yer ve ardından haremine giderek orada bir süre dinlenirdi. Ardından abdestini tazeleyen Şemseddin İsfahânî, her alanda bir ilim deryası olan ve Alimzade adıyla tanınan Taceddin Tebrizi'yi yanına çağırır; onunla muhtelif ilim dallarında tartışmalar yapardı. Sabaha doğru namazını cemaatle kılan Şemseddin İsfahânî, devlet işlerini hallettikten sonra devrin en meşhur hattatlarından olan Hoca Veliyeddin Ali'yi yanına çağırır; ikinci namazına kadar güzel yazma yeteneğini ve hat sanatlarında kendisini geliştirmek için onunla çalışmalar yapardı.³⁵¹

Şemseddin İsfahânî, ilim ve sanat alanındaki uğraşlarının dışında, sosyal aktivite olarak çeşitli spor dallarıyla da ilgilenirdi. İbn Bibi, Şemseddin İsfahânî'nin İkinci namazını cemaatle kıldıktan sonra, meydan tarafında gezintiye çıktığını ve orada akşam namazı vaktine kadar ok atıp at sürdürdüğünü ifade etmektedir. Ayrıca İsfahânî'nin, askeri ve devlet işlerinin gereklerinden olan çeşitli oyunlar oynadığını ve spor yaptığını da belirtir.³⁵²

Şemseddin İsfahânî, eğlence meclisleri düzenlemeyi ve bu meclislerde çeşitli sazlar eşliğinde sanatçı ve ilim insanlarıyla vakit geçirmeyi çok severdi. İbn Bibi, Şemseddin İsfahânî'nin akşam namazını kıldıktan sonra eğlence meclisleri düzenlediğini ve

³⁴⁹ Bal, 2006: 269.

³⁵⁰ Bal, 2006: 269.

³⁵¹ İbn Bibi, 2014: 536; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 238; Yazıcızâde, 2017: 580-581.

³⁵² İbn Bibi, 2014: 536; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 238; Yazıcızâde, 2017: 581; Ersan, 2006: 87.

bu meclislere nedimlerin, sanatkârların ve şarkıcıların katıldığını ifade etmektedir. Gece yarısına kadar süren bu mecliste, civar memleketlerden bağış almak için Konya'ya gelmiş olan Arap ve Acem âlimlerle Farsça ve Arapça eserler üzerine konuşulur; çeşitli makamlarda nağmeler dinlenir, ilmin çeşitli dallarında; bilhassa da tarih, mizah ve lugaz alanlarında tartışmalar düzenlenirdi. Mecliste şarap içenler uykuya meylettikleri zaman, Şemseddin İsfahânî tekrar köşküne dönerdi.³⁵³

Şemseddin İsfahânî, dini vecibelerini yerine getirmeye ve bu hususta çeşitli etkinlikler düzenlemeye önem verirdi. İsfahânî, eğlence meclisinden sonra gecenin son vakitlerinde sarayından kalkıp müzakere salonuna gider; abdestini tazeledikten sonra vezirlik makamına otururdu. Burada Kur'an tilaveti için güzel sesli hafızlar sırasıyla huzura girer ve sıraları gelince okumaya başlardı. Hafızlar, sabah namazı vaktine kadar Kur'an'ın cüzlerinin üçte birini bitirirler ve bu şekilde her ay hatim indirmeyi kendilerine görev bilirlerdi. Şemseddin İsfahânî, sabah namazını saray erkânı ile birlikte kıldıktan sonra devlet işlerini halletmek için saltanat divanına giderdi.³⁵⁴

Sanatçıları ve ilim insanlarını himaye eden Şemseddin İsfahânî, aynı zamanda hem Farsça hem de Arapça kasideler ve mersiyeler kaleme alan iyi bir şair ve edipti. Şemseddin İsfahânî'nin, işlerinin yoğunluğuna rağmen bilgin ve şairlerin gönderdikleri mektupları bir gün dahi cevapsız bırakmadığını ifade eden İbn Bibi, İsfahânî ile Bahaeddin Şemseddin arasında sık sık mektup taşıyan habercilerin gelip gittiğini, bunların birbirlerine şiirlerin olduğu mektup ve risaleler gönderdiğini; fakat bu mektup ve risalelere ulaşamadığı için eserine ekleyemediğini söylemektedir.³⁵⁵

Şemseddin İsfahânî'nin mektuplaştığı diğer bir devlet adamı, nazım ve nesirde ün yapmış Amasya Kadısı Celâleddin Vergâni idi. Vergâni, Anadolu'nun en meşhurlarından olan birkaç yük üzümü sultana gönderirken beraberinde Şemseddin İsfahânî'ye övgüler dizdiği 18 beyitlik bir kaside ve mektup gönderdi. Vergâni, Engûr (üzüm) nakaratıyla kaleme aldığı bu beyitlerde İsfahânî'yi, "İran ve Turan'ın düsturu" ve "Nizâmü'l-Mülk" sıfatları ile övmüş; türlü iltifatlarda bulunmuştur.³⁵⁶ İsfahânî de bu husustaki yeteneğini göstererek Vergâni'ye cevap olarak Arapça kaleme aldığı edibâne bir mektup ve de Farsça

³⁵³ İbn Bibi, 2014: 536; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 238; Yazıcızâde, 2017: 581; Kara, S. (2014). "Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü olarak Bezm ve Musiki" *Bilgi / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (68), 175.

³⁵⁴ İbn Bibi, 2014: 534; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 238; Yazıcızâde, 2017: 579;

³⁵⁵ İbn Bibi, 2014: 537; Yazıcızâde, 2017: 582.

³⁵⁶ Turan, 1971: 463-464; Turan, 1995: 128; Celâleddin Vergâni'nin söz konusu kaside ve mektubu için bkz.; İbn Bibi, 2014: 537-540.

kaleme aldığı bir kaside göndermiştir. İsfahânî'nin İbn Bibi'nin eserinde yer alan Arapça mektubu ve Farsça kasidesinin Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe çevirileri şöyledir;

Şemseddin İsfahânî'nin Arapça edibâne mektubu;

*“Ey ulu hâkim! Senin faziletlerin asılsız yalanlara kulak asmaktan uzak durur.
Adalet senin huyun, faziletler ise süsündür. Halk inkâr ederse, onlara delil getirirsin.
Yarış gününde ve müsabaka sırasında Kos ile Sahbanı geride bırakırsın.
Bana salkımları taze bir üzüm verdin. Sanki onları kınalı eller toplamış.
Onlar sanki bele dizilmiş mercanlar, boyna dizilmiş inci daneleri.
Onun çubuğunun cömertliği parmakla gösterilir, şekli bir gümüş gibidir, fakat saf
altından yapılmıştır.
Ona baktım içim sevinçle doldu, dostlarımın birinden bana hediye olarak geldi.”*

Şemseddin İsfahânî'nin Farsça Kasidesi;

*“Devlet bayrağını bu tarafa çekti üzüm, hurma gibi himmet gölgesini bu tarafa attı üzüm.
Pervin salkımı gibi güzel yüzünü gösterdi, mutluluğu seçen bir bir talihle geldi üzüm.
Doğumundan kırk gün sonra yüzü mum gibi sarardı, İsa'nın biniti olan eşekle geldi üzüm.
Lütfunun yola düşürdüğü ümitle yüzümüz soldu, gözümüz yoldadır üzüm.
Şarabın başında geceyi sabah ettik, küp içinde sirke gibi coştı üzüm.
Ağacını boşayıp ona yol verdi, bu bölgeye gelmeye niyet ettiği zaman üzüm.
Barış yolunu tuttu, anlaşma ve sözleşme yaptı, yüz put gibi güzel yüzünü açtı üzüm.
Yol yorgunluğundan halini sorunca zamandan şikâyetler edip saza sayısız teşekkür etti üzüm.
Senin himayende şu iki tehlikeden kurtuldu; Asılmaktan ve ayak alanda çiğnenmekten üzüm.
Senin ilacında kurtuluş gördü. Sana tam olarak yüzünü gösterince gönlü neşe verdi üzüm.
Senin elinden başka maden ocağı nereden bulunur? O yiğit için ki darağacından indirdi üzümü.
Hallac'a darağacına gittiği için onun adı her devirde ön sırada anılır oldu üzüm.
Dey'in kökünde yaptığı çürüklüğe rağmen senin lütuflarından başka onu kim meyve haline getirdi
üzüm.
Yoksa onun su içtiği yer, senin sözlerinin kaynağı mı ki böyle taze ve sulu bir hale geldi üzüm.
Senin tabiatının varlığı bütün bostana su vermiyorsa, niçin bu kadar tatlandı üzüm.
Eğer bir nefes üfürürsen, Mehis gibi canlandırır. Çünkü senin sözün üzerine kurulmuştur üzüm.
Zahidlik ve rindlik arasına sufice girdiği zaman senin lütfunda aralarındaki ayrılık tozunu
kaldırır üzüm.”³⁵⁷*

³⁵⁷ İbn Bibi, 2014: 541-542; Yazıcızâde, 2017: 586-588.

Şemseddin İsfahânî, daha önce de bahsettiğimiz üzere tutuklu olduğu sırada, o an ki durumunu ve daha önce yaptığı işlerden duyduğu pişmanlığı anlatan acı dolu bir şiir kaleme almıştı. İbn Bibi'nin eserinde yer verdiği bu şiirin Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe çevirisi şöyledir;

*“Güneş, Yengeç burcunun yarısını geçince, kürsi, Merih tarafına altın ışığa baktı.
Oradan Aslan burcuna bir ışık huzmesi gönderdi ve hemen öfkelenerek Zuhal tarafına yürüdü.
Merih, Akrep burcunda tuzağa düştü, bu olayı ay, gece semalarda söyledi.
Müşteri yüzünü ekşiterek Zühre 'ye bir göz attı. Bu bakış yanan ateş üzerinden ok gibi geçti.
O korkunç bakıştan ikbal başımdan dışarı fırladı, o tehlikeli yolculuktan kafamda felaket izleri belirdi.
Hiç aklıma gelmezdi ki, felekten bir yıldız böyle bir tehlike doğursun!
Fakat kaza geldiği zaman mutluluk yıkılır, onu kılıç ve kalkanla savmak mümkün olmaz.
Takdirin elinden çıkan bir oktan tedbir ile sakınmak nasıl mümkün olabilir?
Feleğin insafına bak ki, az bir zaman içinde zulmü ile ne fitneler kopardı, ne kötülükler işledi!
Bana ancak kalbimi kırmak için dünyalık verdi, açlığımı gidermek için de yüreğimi gösterdi.
Büyük bir ustalıkla iki gözümde yakut daman açtı. Bu benim yanak kısmımda altın bir küre yaptı.
Servetimden şimdi ayaklarımda iki zincir (halhal) kaldı. Geri kalan varlığımı dağın bedenine kemer yaptı.
Vazgeç ey perişan gönül! Felekten ne şikâyet ediyorsun? Yaptığından dolayı bu güneşe ve aya ne kadar sitem edeceksin?
Bu senin gafletinin ve yaptığın çok miktarda kötülüğün sonucudur. Çünkü günahların haddini aştı ve sende etkisini gösterdi.
Felek ne yapar, yıldız kimdir, güneş nedir ki? Bu, Allah 'ın emridir, kadere havale etmek gerekir.
Felek, bela felaketinden kötü olayları meydana getiriyor ve hüner ehlinin yüreğine yüzlerce ıstırap oku atıyor.”³⁵⁸*

Şemseddin İsfahânî, şiirlerinde nükteli ifadeleri ustalıkla kullanan ve mizah konusunda oldukça başarılı olan bir edipti. Daha öncede bahsettiğimiz üzere I. İzzeddin Keykâvus, Sünnetlü mevkiinde bulunan Surahan kervansarayında bir işret meclisi kurmuştu. Sultan, yanındakileri imtihan etmek için onlardan içinde “Surahan” ve “Sünnetlü” isimleri geçecek şekilde anlamlı bir beyit oluşturmalarını istedi. Bunun üzerine Sahib Şemseddin söz olarak etkileyici bir şekilde okuduğu: *“Sen gül endamlıyla geçirdiğim o gecenin güzelliklerinin anlatılması kolay değil. Dudak dudağa, yanak yanağa olduktan sonra*

³⁵⁸ İbn Bibi, 2014: 547-549; Muhtasar İbn Bibi, 1941: 240-241.

Sünnetlu'yu Sura-han'ın üzerine koydum” rubaisi Sultan Keykâvus’un çok hoşuna gitmiş ve İsfahânî’ye ödülleri vererek yeteneğini ve zekâsının kıvraklığını övmüştü.³⁵⁹

Eflâkî’nin Menâkıbu’l Ârifin adlı eserinde yer alan bilgiye göre, Şemseddin İsfahânî kendi adına bir han inşa ettirmiştir.³⁶⁰ Eflâkî, İsfahânî’nin söz konusu hanında çok güzel bir fahişe kadın ve yanında çalışan birçok kız olduğunu, onların Mevlânâ’nın himmetiyle kötü yoldan dönüp tövbe ettiklerini ve Mevlânâ’ya hizmette bulduklarını ifade etmektedir.³⁶¹ Yine İbn Bibi’de geçen ifadelerden anladığımız kadarıyla, İsfahânî’nin kendisine ait bir sarayı da bulunmaktaydı.³⁶²

³⁵⁹ İbn Bibi, 2014: 226-227; Yazıcızâde, 2017: 260; Arıkan, M., Yavuzcan G. (2017). “Mizah – İktidar İlişkisi Üzerine Tarihsel Bir Değerlendirme Denemesi (Selçuklu Kaynaklarından Hareketle)”. *Journal Of Turkish Language and Literature*, 3 (2), 12-13.

³⁶⁰ Tuncer Baykara’da eserinde bu hanın varlığını doğrulamaktadır; Bkz. Baykara, T. (1985). *Türkiye Selçuklu Devrinde Konya*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 64.

³⁶¹ Eflâkî, 2012: 431.

³⁶² Merçil, E. (2011). *Selçuklular’da Saraylar ve Saray Teşkilâtı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 45.

10. SONUÇ

Uzun yıllar Türkiye Selçuklu Devleti'nde çeşitli görevlerde bulunan ve zamanla vezirlik mevkiine kadar yükselmeyi başaran Şemseddin Muhammed İsfahânî, gerçekleştirdiği faaliyetlerle Türkiye Selçuklu Tarihi'nde önemli bir rol oynamıştır. Bilhassa Köseadağ bozgunu öncesi ve sonrası gerçekleştirdiği faaliyetlerle dikkat çeken İsfahânî, Batu Han tarafından Selçuklu yönetimine hâkim (nâib-i hazret) tayin edilmek suretiyle eşsiz bir güce kavuşmuş ve aynı zamanda Moğolların desteğiyle Selçuklu Devleti'nin yönetimini ele geçiren ilk devlet adamı olmuştur. Şemseddin İsfahânî'nin başrolde olduğu bu hadise, Türkiye Selçuklu Devleti'ni de tamamen Moğol tahakkümü altına sokarak Anadolu'da yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır.

Şemseddin İsfahânî'nin siyasi hayatını büsbütün değiştiren bu hadise, Selçuklu Devleti'nin yönetim yapısında da bir takım değişiklikler meydana getirmiştir. Zira Moğollar, İsfahânî vasıtasıyla Selçuklu yönetiminde başlattıkları hâkimlik müessesesini, "niyâbet-i hazret" adı altında kalıcı hale getirmişti. Yetkileri bazen sultanın dahi önüne geçerek yönetimde ikilik yaratan bu müessese, Şemseddin İsfahânî'nin gerçekleştirdiklerini örnek alan ve Moğollarla iş birliği yaparak nüfuzunu artırmak isteyen Fars kökenli devlet adamlarının daimi makamı haline gelmiş ve yönetimdeki iç çekişmeleri büsbütün artırmıştı. Nitekim Şemseddin İsfahânî'nin Moğollardan aldığı yetki ile kendi şahsi otoritesi altında kurduğu istikrar ve düzen, İsfahânî gibi iktidar hırsıyla hareket eden Fars kökenli devlet adamlarının Moğollarla iş birliği yapması neticesinde kısa sürede bozulduğu görülmektedir.

Köseadağ Bozgunu sonrasında, hem vezirlik hem de Moğolların nâibi unvanları ile otoritesini kuran Şemseddin İsfahânî, rakip gördüğü devlet adamlarını ortadan kaldırarak nüfuzunu büsbütün artırmış ve Selçuklu tahtına ortak olmayı hedef edinmiştir. Şemseddin İsfahânî'nin Selçuklu tahtı üzerindeki emeli, yine kendisi gibi bir dönem Selçuklu yönetimini ele geçirmeyi başaran Sadeddin Köpek ve Muinüddin Pervâne'nin emelleriyle benzerlik göstermektedir. Sadeddin Köpek, kendisini Selçuklu hanedan soyuna bağlamak suretiyle taht üzerindeki emelini gerçekleştirmeye çalışırken; Şemseddin İsfahânî ise Sultan Keyhüsrev'in eşi ve çocuk yaştaki Sultan II. Keykâvus'un annesi olan Berduliye Hatun'un nikâhına alarak emelini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Şemseddin İsfahânî'nin gerçekleştirdiği siyasi evliliğin bir benzerinin, yine İsfahânî gibi Moğol tahakkümü dönemine damga vuran Pervâne Muinüddin tarafından gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Pervâne Muinüddin, tıpkı Şemseddin İsfahânî gibi Sultan II. Keyhüsrev'in diğer bir dul eşi ve II. Keykubâd'ın annesi olan Gürcü Hatun ile evlenerek Selçuklu tahtına ortak olmayı

amaçlamıştır. Bu bağlamda, Selçuklu devletinde bir dönem şahsi otoritelerini kurmayı başaran bu üç devlet adamının da iktidarlarını kuvvetlendirmek için benzer faaliyetlerde bulduklarını söyleyebiliriz. Keza bu üç devlet adamı da, şahsi otoritelerini kurmak için rakip gördükleri devlet adamlarını ortadan kaldırmaktan ve her türlü entrikalara başvurmaktan da çekinmemişlerdir.

Fars asıllı olan Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin Türkiye Selçuklu Devleti yönetimini eline geçirmesiyle birlikte, yönetimde yıllardır devam eden Fars tesiri ve Fars asıllı devlet adamlarının nüfuzu büsbütün artmıştır. Şemseddin İsfahânî, rakiplerini bertaraf ettikten sonra, yönetici kadronun ekresiyetini kendisi gibi Fars kökenli devlet adamlarından oluşturmuştur. Öyle ki sadece sivil kadrolar değil, askeri kadrolarda da Fars asıllı emîrler görev almaya başlamıştır. Şemseddin İsfahânî'nin ölümüyle birlikte yönetimdeki nüfuzları azalan Fars kökenli devlet adamları, kısa bir süre sonra tekrardan Moğolların desteğini alarak yeniden yönetimde söz sahibi olmayı başarmışlardır. Söz konusu işbirlikçi devlet adamları, bundan sonraki süreçte makam ve mevki için daima Moğollarla yakın ilişkiler kuracaklar ve bu suretle devlet içerisinde büyük çekişmelere ve sarsıntılara yol açarak devleti yıkıma götüreceklerdir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Bin Mahmud. (2011). *Selçuknâme*. (Haz. Erdoğan Merçil). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Aka, İ. (1989). “Aksarâyî, Kerîmüddin”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.2, 293.
- Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi 1243-1453*, C.I, Ankara: Tekin Yayınevi.
- Akkuş, M. (2011). *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aknerli Grigor. (2012). *Okçu Milletinin Tarihi*. (İkinci Baskı). (çev. Hrant D. Andreasyan). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Aktaş, Y. (2015). *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Diplomasi Tarihi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Aktaş, Y. (2015, Ağustos). “II. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyübîler Arasındaki İlişkiler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII (39), 254 -262.
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî. (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*. (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara; TTK.
- Alptekin, C. (1992). “Türkiye Selçukluları”. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 8, 209-406.
- Andreasyan, H. (1950). “Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynaklar” *Tarih Dergisi (Turkish Journal of History)*, 1 (1), (95-118).
- Andreasyan, H. (1950). “Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynaklar” *Tarih Dergisi (Turkish Journal of History)*, 1 (2), 402-438.
- Anonim. (2014). *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*. (Tercüme ve Notlar; Halil İbrahim Gök – Fahrettin Çoşguner). Ankara: Atıf Yayınları.
- Arıkan, M., Yavuzcan, G. (2017, İlkbahar). “Mizah – İktidar İlişkisi Üzerine Tarihsel Bir Değerlendirme Denemesi (Selçuklu Kaynaklarından Hareketle)”. *Journal Of Turkish Language and Literature*, 3 (2), 1-15.
- Bal, M. S. (2005). “Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen(Oğuz) İsyanları (1243-1262)”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, II (2), 71-79.
- Bal, M. S. (2005). “Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24 (38), 239-258.

- Bal, M. S. (2006). “Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahânî”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 265-294.
- Bal, M. S. (2016). “Türkiye Selçuklu Devleti’ndeki Sosyal Kurumların Teşekkülünde Rol Oynayan Kişilerin Siyasi ve Ekonomik Durumları”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35 (59), 21-42.
- Baykara, T. (1985). *Türkiye Selçuklu Devrinde Konya*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bayram, M. (2005). *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid El-Kirmânî ve Menâkıb-Namesi*. İstanbul: Kardelen Yayınları.
- Bayram, M. (2012). *Sosyal Ve Siyâsî Boyutlarıyla Ahi Evren – Mevlânâ Mücadelesi*. (Üçüncü Baskı). Konya: NKM Yayınları.
- Bayram, M. (2018). *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bilgin, O. (1993). “Cüveynî, Atâ Melik”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.8, 140-141.
- Cahen, C. (2014). *Osmanlılardan Önce Anadolu*. (Çev. Erol Üyepazarcı). (Beşinci Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları (Eserin Orjinali 1988 Yılında Yayınlandı).
- Cenâbî Mustafa Efendi,(1994). *el-‘Aylemü’z-Zâhir fî Ahvâli’l-Evâ’il ve’l-Evâhir*, (Haz. Muharrem Kesik, *Cenâbî Mustafa Efendi’nin el-‘Aylemü’z-Zâhir fî Ahvâli’l-Evâ’il ve’l-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları İle İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri*.) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ceyhan, S. (2009). “Seyyid Burhâneddin” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.37, 56-58.
- Coşkuner, F. (1994). *Menakıb-ı Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmani*. Yayınlanmamış Yüksek Lizans Tezi, Üniversitesi DTCF, Ankara.
- Cüzcânî, M. (1881). *Tabakât-i Nâsirî (A General History Of The Muhammadan Dynasties Of Asia, Including Hindûstân)*. (İng.Çev. H. G. RAVERTY). V.I-II. Londra.
- Çakmak, M. A. ve Dağlı, R. (2016). “II. Kılıç Arslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti”. Turan, Refik. (Editör). *Selçuklular Tarihi El kitabı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çelik, Z. (2014). *Moğol İstilâsı Ve Türkiye Selçuklu Devleti*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çevik, M. (2016, Eylül). “Selçuklu Sultanlarının Moğol Hanlarını Ziyaretleri (1246-1259) Ve Bu Ziyaretlerin Anadolu’ya Etkileri”. *Tarih Okulu Dergisi*, 9 (27), 43-71.
- Çiftçiöğlü, İ. (2015). “Türkiye Selçuklularında Sosyal Bir Zümre: Rindler”. *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-*, (14), 239-255.

- Dulaurier, E. (1928). “Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar”. *Türkiyat Mecmuası*, C. II, 139-218.
- Ebü’l – Ferec İbnü’l-İbrî. (2011). *Târîhu Muhtasari’d-Düvel*. (Çev. Şerafeddin Yaltkaya). Ankara: TTK.
- Eflâkî, Ahmed.(2012). *Ariflerin Menkıbeleri*. (çev. Tahsin Yazıcı).İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Erdem, İ. (1995). *Türkiye Selçukluları – İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, İ., Karakök, T. (2016, 28-30 Nisan). *Selçuklularda Siyaset ve Edebiyat İlişkisi Üzerine Düşünceler (Şemseddîn Muhammed-i İsfahanî Özelinde)*. Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildiriler II, Bartın, 467-474.
- Ersan, M. (2002). “Selçuklu – Ermeni İlişkileri”. *Türkler*, C.VI. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları 635-644.
- Ersan, M. (2006, Temmuz). “Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI (1), 73-106.
- Ersan, M. (2014), “Türk Ermeni İlişkileri (XI-XIII Yüzyıllar), Tarihte Türkler ve Ermeniler (Ortaçağ)”. C.II, Ankara: TTK, 161-202.
- Ersan, M. (2019). *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*. Ankara: TTK.
- Ertuğrul, A. (2015). *Niğdeli Kadı Ahmed’in El-Veledü’s-Şefik ve’l-Hâfidü’l-Halîk’ı (Anadolu Selçuklularına dair bir kaynak) C.I: (İnceleme – Tercüme)*., Ankara: TTK.
- Fallmerayer, J. P. (2011). *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*. (Çev. Ahmet Cevat Eren – Notlandıran. İbrahim Tellioğlu). Ankara: TTK.
- Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlâr. (2011). *Mevlana ve Etrafindakiler (Sipehsâlâr Risalesi)*. (çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Freely, J. (2012). *At Üstünde Fırtına; Anadolu Selçukluları*. (Çev. Neşenur Domaniç). İstanbul: Doğan Kitap Yayınları. (Eserin Orjinali 2008’de yayımlanmıştır).
- Fürüzanfer, B. (2004). *Mevlâna Celâleddin*. (Çev. Feridun N. U.). İstanbul: MEB.
- Galib, İ. (1309). *Takvîm-i Meskûkât-i Selçûkiyye*. İstanbul; (1971). Ankara.
- Galstyan, A. G. (2017). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*. (İkinci Baskı). (Ruşa’dan Çev. İlyas Kemalolu). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Genceli Kiragos. (2018). *Moğol İstilası (1220 – 1265)*. (Terc. Mahmut Kemal Bey – Günümüz Türkçesine çev. Fuat Hacısalihoğlu ve İlhan Aslan). İstanbul: Post Yayınları.

- Gökhan, İ. (2012). “Türkiye Selçukluları İle Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler” *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1), 70-108.
- Göksu, E. (2017). *Selçuklu'nun Mirası Gulâm ve İktâ (Kölelik mi, Efendilik mi?)*. (İkinci Baskı). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus). (1999). *Abû'l-Farac Tarihi (I)*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Ömer Rıza Doğrul). Ankara: TTK.
- Hacıgökmen, M. A. (2014). “Mevlana Celaleddin-i Rumî'nin Selçuklu Sultanları İle İlişkileri” *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 115-135.
- Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî. (2018). *Târih-i Güzide*. (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: TTK.
- Haykıran, K. R. (2015). *Moğollar Ve Mevlana*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- İbn Bibi. (1941). *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi. (İbni Bibi'nin Farsça Muhtasarnamesinden)* (Çev. M. Nuri Gençosman, Not. F. Nafiz Uzluk). Ankara: Uzluk Basımevi.
- İbn Bibi. (2007). *Selçuknâme (Muhtasar İbn Bîbî)*, (Çev.: Mükrimin Halil Yinanç). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- İbn Bibi. (2014). *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme II)*. (Çev. M. Öztürk). Ankara: TTK.
- İbnü'l Esir. (1987). *el Kâmil Fi't Tarih*. (çev. Abdülkerim Özyayın). C.XII, İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnü'l Verdi. (2017). *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*. (Tercüme ve Notlar; Mustafa Alican). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Jean De Joinville. (2016). *Bir Haçlının Hatıraları*. (İkinci Baskı). (Çev. Cüneyt Kanat) İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Kafalı, M. (1992). “Batu Han”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.5, 208-210.
- Kara, S. (2014). “Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü olarak Bezm ve Musiki” *Bilgi / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (68), 169-182.
- Kartal, A. (2008). “Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil ve Edebiyat”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (1), 95-168.
- Kaymaz, N. (1970). *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kaymaz, N. (2011). *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*. Ankara: TTK.

- Kaymaz, N. (2014). *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev Ve Devri*. (İkinci Baskı). Ankara: TTK.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî. (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: TTK.
- Kesik, M. (2008). "Sâdeddin Köpek". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.35, 392-393.
- Kılıç, M. (2001). "Celaeddin Harizmşah'tan Sonra Anadolu ve Suriye'de Harizmliler" *Cumhuriyet Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*. C.5 (2). 415-426.
- Kılıç, M. (2019). *Halep Eyyübîleri; El Melikü'n-Nâsır II. Salahaddin Yûsuf Devrinde Eyyübîler Devleti*. Ankara: TTK.
- Kırpık, G. ve Akyol H. (2016). "I. Gıyaseddin Keyhüsrev". Turan, Refik. (Editör). *Selçuklular Tarihi El kitabı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları
- Kırpık, G. ve Akyol H. (2016). "II. Rükneddin Süleymanşah (1197-1204)". Turan, Refik. (Editör). *Selçuklular Tarihi El kitabı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları
- Kızıltoprak, S. (2004). "Memluk". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.29, 87-90.
- Klausner, C. L. (2019). *Selçuklularda Vezirlik - Sivil İdare Üzerine Bir Araştırma (1055-1194)*. (Çev. Mehmet Fatih Baş – Sinan Tarifci). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Koca, S. (1997). *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*. Ankara: TTK.
- Koca, S. (2009). "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddîn Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 1-38.
- Koca, S. (2010). "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın Zehirlenmesi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 347-369.
- Koca, S. (2011). "Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti Ve Emîr Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü". M. Ali Hacıgökmen.(Editör). *Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı*. Konya: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Koca, S. (2015). "Türkiye Selçuklu Tarihinin akışını değiştiren Ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş; Köseadağ Bozgunu". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 35-84.
- Koca, S. (2016). *Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alparslan'dan Uluğ Keykubâd'a (1071-1220))*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Korykoslu, Hayton. (2015). *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*. (Çev. Altay Tayfun Özcan). İstanbul: Selenge Yayınları.

- Kozan, A. (2013). “Yazılı ve Sözlü Kaynaklara Göre Türkiye Selçukluları Devrinde Kayseri’de Şeyh ve Dervişler” *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37 (1), 136 -166.
- Köprülü, F. (2001). “Çavuş”. *MEB İslam Ansiklopedisi*, III, 362-369.
- Köprülü, F. (2001). "Hârizmşâhlar". *MEB. İslam Ansiklopedisi*, V/I, 265-296.
- Kuşçu, A. D. (2016). “Kösedağ Savaşı sonrasında Moğol İstilâsına Karşı Karamanoğulları’nın Önderlik Ettiği İstiklâl Hareketlerinin Sonuçsuz Kalmasında İranlı Unsurun Rolü”. *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences*, (6), 12-30.
- Küçük, O. N. (2003). “Mevlâna’nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I”. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, (11), 259-322.
- Küçük, O. N. (2003). “Mevlâna’nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları II”. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, (12), 173-195.
- Lewis, F. (2010). *Mevlânâ (Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı)*. (çev. Gül Çağalı Güven ve Hamide Koyukan). İstanbul: Kabalcı Yayınları. (Orjinali 2008’de yayımlandı).
- Mecit, S. (2017). *Anadolu Selçukluları (Bir Hanedanın Evrimi)*. (çev. Özkan Akpınar). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin Orjinali 2014’te yayımlandı).
- Melville C. (2009) “Anatolia Under The Mongols”. Kate Fleet (Ed.). *The Cambridge History Of Turkey (Volume 1 Byzantium to Turkey 1071 -1453)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Merçil, E. (1996). “Gulam”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.14, 180-184.
- Merçil, E. (2007). *Selçuklular’da Hükümdarlık Alâmetleri*. Ankara: TTK.
- Merçil, E. (2011). *Selçuklular’da Saraylar Ve Saray Teşkilâtı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Merçil, E. (2015). *Selçuklular Zamanında Dîvân Teşkilâtı (Merkez ve Eyalet Dîvânları)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Metin, T. (2010). *Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mevlânâ Celâleddin. (1999). *Mektuplar*. (çev. Abdülbâki Gölpınarlı). İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând. (2015). *Ravzatu ’s-Safâ fî Sîreti ’l-Enbiyâ ve ’l-Mülûk ve ’l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*. (Tercüme ve Notlar; Erkan Göksu). Ankara: TTK.

- Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah. (2017). *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi I*. Yay. ve çev. Ali Öngül, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Müverrih Kiragos. (2009). *Ermeni Müverrihlere Göre Moğollar*. (Çev. Gürsoy Solmaz). Ankara: Elips Yayınları.
- Müverrih Vardan. (1937). “Türk Fütuhâtı Tarihi (889- 1269)”. (Çev. Hrant D. Andreasyan). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Seminerleri Dergisi*, 1 (2). 153-244.
- Ocak, A. Y. (1991). “Baba İlyas”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.4, 368.
- Ocak, A. Y. (1991). “Baba İshak”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.4, 368-369.
- Ocak, A. Y. (1996). “Bir 13.Yüzyıl Mutasavvıfı ve Sûfisi Olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *Türk Sûfiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2017). *Babaîler İsyanı (Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü)*. (Sekizinci Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öngören, R. (2004). “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, 441-448.
- Öngül, A. (2017). *Anadolu Selçukluları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Özaydın, A. (1999). “İbn Bîbî” *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.19, 379-382.
- Özaydın, A. (2000). “İbnü'l-İbrî” *TDV İslam Ansiklopedisi*,. C.21, 92-94.
- Özbek, S. (1999, Mayıs). “Türkiye Selçukluları – Memluk Münasebetleri (1250 – 1277)”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I (2), 43-61.
- Özbek, S. (2001 Haziran). “Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlâna'nın Fihi Mâfih ve Mesnevi'sine Göre)”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III (1), 41 – 58.
- Özbek, S. (2017, Bahar). “Türkiye Selçukluları – Eyyubi İlişkilerinde Çukurova Ermeni Krallığı'nın Rolü”. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (6), 13-24.
- Özbek, S. (2018). *Selçuklu – Eyyubî İlişkileri*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2011). “Târih-i Âl-i Selçûk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XL. s.72-73
- Peacock, A.C.S. (2017). “Moğol Anadolu'sunda Sufiler ve Selçuklu Sarayı: Celâleddîn Rûmî ve Sultan Veled'in Eserlerinde Siyaset ve Hamilik”., Peacock, A.C.S. ve Yıldız, S. N. (Editörler). *Anadolu Selçukluları (Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum)*. (çev. A. Sait Aykut). İstanbul. YKY. (Eserin Orjinali 2013'te yayımlandı).
- Plano Carpını. (2018). *Moğolistan Seyahatnamesin (13.Yüzyılda Avrupa'dan Orta Asya'ya Yolculuk)*. (Tercüme ve Notlar; Ergin Ayan). İstanbul: Kronik Yayınları.

- Roux, J. P. (2018). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. (Çev. Aykut Kazancıgil ve Ayşe Bereket). İstanbul: Dergah Yayınları. (Eserin orijinali 1993 yılında yayımlandı).
- Sevim, A. (2002). “Keyhusrev II”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.25, 349-350.
- Sevim, A. (2002). *Genel Çizgileriyle Selçuklu – Ermeni İlişkileri*. (İkinci Baskı). Ankara: TTK.
- Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî. (2014). *Maârif*. (çev. Abdülbâki Gölpınarlı). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Simon, D. S. Q. (2006). *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*. (Çev. Erendiz Özbayoğlu). Antalya: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Simbat. (1946). *Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334)*. (Türkçeye çev. Hrant D. Andreasyan). İstanbul: TTK Basılmamış Nüsha.
- Sultan Veled, (2017). *İbtidâ-Nâme*. (Çev. Abdülbâki Gölpınarlı). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Sümer, F. (1969). “Anadolu’da Moğollar”. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (1), 1-147.
- Sümer, F. (2002). “Keykâvus I”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.25, 352-353.
- Sümer, F. (2002). “Keykâvus II”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.25, 355-357.
- Sümer, F. (2002). “Keykubad I” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.25, 358-359.
- Sümer, F. (2002). “Keykubad II”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.25, 359-360.
- Sümer, F. (2002). “Kılıcarslan IV”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.25, 404-405.
- Şahinoğlu, M. N. (1991). “Bahâeddin Veled” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.4. 460-462
- Şeşen, R. (1998). *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İsar Vakfı Yayınları.
- Taneri, A. (1993). “Celâleddin Karatay”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.7, 251-252.
- Tansü, Y. E. (2018). “Selçuklu Devletinde Tasavvufi Unsurların Yönetim Üzerindeki Etkileri”. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM – UHAD) ASSAM International Refereed Journal*, (10), 101-109.
- Taşkıran, H. (2015). *Selçuklu Devletlerinde Suikastlar*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş (Cild 1, En eski Devirlerden 16.Asra Kadar)*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Enderun Yayınları.
- Turan, O. (1947). “Selçuk Devri Vakfiyeleri, Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyyesi ve Hayatı”. *TTK Belleten*, XI (42), 197.

- Turan, O. (1948). " Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri". *TTK Belleten*, XII (45), 17-169.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyâsi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye 1071-1318)*. İstanbul: Turan Neşriyat.
- Turan, O. (2001). "Keyhusrev II". *MEB. İslam Ansiklopedisi*, VI, 620-629.
- Turan, O. (2001). "Keykâvus I". *MEB. İslam Ansiklopedisi*, VI, 631-642.
- Turan, O. (2001). "Keykâvus II". *MEB. İslam Ansiklopedisi*, VI, 642-645.
- Turan, O. (2001). "Keykubâd I". *MEB. İslam Ansiklopedisi*, VI, 646-661.
- Turan, O. (2001). "Keykubâd II". *MEB. İslam Ansiklopedisi*, VI, 661-662.
- Turan, O. (2001). "Kılıç Arslan IV". *MEB. İslam Ansiklopedisi*, VI, 703-707.
- Turan, O. (2014). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*. (Üçüncü Baskı). Ankara: TTK.
- Turan, R. (1995). *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması (Vezîr ve Dîvan)*. İstanbul: MEB. Yayınları.
- Turan, R. (2016). "Sultan Alaeddîb Keykubad Dönemi ve Ehemmiyeti (1220-1237)". Turan, Refik. (Editör). *Selçuklular Tarihi El kitabı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Uyar, M. (2016). "Moğol İstilası Döneminde Selçuklular"., Turan, Refik. (Editör). *Selçuklular Tarihi El kitabı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Uyumaz E. (2011). *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler (XI. Yüzyılın Sonu – XIV. Yüzyılın Başları)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Uyumaz, E. (2003). *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*. Ankara: TTK.
- Uzluk, F. N. (1952). *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III (Anonim Selçuknâme)*. Ankara: Uzluk Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*. (Dördüncü Baskı). Ankara: TTK.
- Yakupoğlu, C. (2016). "Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)"., Turan, Refik. (Editör). *Selçuklular Tarihi El kitabı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yazıcı, N. (2018). *İlk Türk- İslâm Devletleri Tarihi*. (On sekizinci Baskı). Ankara: TDV Yayınları.
- Yazıcı, T. (2004) "Menâkıbü'l-Ârifin". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, s.114-115.

Yazıcızâde Ali. (2017). *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Târihi)*. (Neşre Haz. Abdullah Bakır). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Yinanç, M. H. (2014). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II*. (Yay. Haz. Refet Yinanç). Ankara: TTK.

Yuvalı, A. (2017). *İlhanlı Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Erol TOPÇU
Uyruğu : T.C
Doğum tarihi ve yeri : 11.09.1993 / RİZE
Medeni Hali : Evli
Telefon : 5466278740
e-mail : eroltopcu053@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üni. Ortaçağ Tarihi	2016 / Devam Ediyor
Lisans	Gazi Üni. Tarih	13.06-2016
Lise	Hasan Sağır Lisesi	10.02.2012

Yabancı Dil

İngilizce (YÖKDİL - 70)

Yayınlar

Başdin, A., Topçu, E. (2017). “Ortaçağda İhtiyat Bağlamında Hükümdarın Asli Bir Vazifesi: İstihbarat (Yusuf Has Hacib ve Nizamü’l Mülk Evreninde)”. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 560-571.

TOPÇU, E. (2019). “Şemseddin Muhammed İsfahânî’nin Köseadağ Bozgunu Öncesi ve Sonrası Diplomatik Faaliyetleri (1242-1245)”. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 242-266.

